

ГЕН. ОМЕЛЯНОВИЧ-ПАВЛЕНКО СТАРШИЙ

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКА ВІЙНА

1918-1919

ПРАГА 1929

ГЕН. М. ОМЕЛЯНОВИЧ-ПАВЛЕНКО

Командір Катеринославського Округа за часів Української Центральної Ради. — Командір 11. Дівізії на Покутті і командір Козацького Запорізького Коза за часів державності. — Начальник військ Української Галицької Армії. Командір Запорізької Групи в 1919 р. — Командуючий Армією в «Зимовому поході». — Головнокомандуючий укр. військами, III. Рускої Армії й Збріної Козацької Дівізії в 1919. в 1929 р.

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКА ВІЙНА

1918-1919

НАКЛАДОМ МЕРКУР-ФІЛЬМУ

ПРАГА 1929

— Тим, живим і мертвим борцям за волю України, що в найтежчих хвилях боротьби не залишили своїх боєвих противірів,

— Тим, що добро Української Нації, як цілості, поставили понад особистими й партійними інтересами,

— Тим, що вступили на шлях мозгової та праці для кращої майбутності Української Нації.

присвячує свою працю

АВТОР.

Друкъс «Legiografie», Praha XIII., Sámová 665.

ПЕРЕДМОВА.

«Українсько-польська війна має бути другою з черги працею у плянованім циклу п. з. «Звіти і спогади», що творитиме матеріял для будучого військового історика. Поява її друком тепер перед першою працею є наслідком більшого зацікавлення цею боротьбою з боку її учасників.

Я не входжу надто в подробиці війни та помірно мало оголошує документів; мені ходило передусім про виказання метод нашої оруженої боротьби з ворогом, способів добування засобів та їх вихіднування. Крім цього, старався я довести, що поруч військової акції, веденої після доцільного пляну, є ще конечна для перемоги зручна дипломатична боротьба; також мав я на ціли вказати на необхідність добре зорганізованого і вірно реагуючого на фронтові події — запілля.

Про останній червневий протинаступ У. Г. А., дуже цікавий і під тактичним і під моральним оглядом, сказав я дуже мало, бо був я тоді в ролі обсерватора. Це завдання залишаю тим, хто цей протинаступ передовив до кінця.

Почуваюся до обовязку висловити на цьому місці свою щиру подяку всім, що прислужилися до появи цеї праці друком, уперше на сторінках «Розбудови Нації» — а це Редакції «Розбудови Нації» за пожіч у приготуванні її до друку й старшинам У. Г. А. та Армії У. Н. Р. за пожіч при з'юженні її у формі окремого видання.

Прага, 1. XI. 1929.

Генерал-поручник М. Олесянович-Павленко.

РОЗДІЛ I.

Події на українських землях в останніх місяцях 1918. р.

Місяць листопад протягом цілої революції був на Україні місяцем помітних рухів робітничих і селянських мас, місяцем, коли революційна енергія вибухала з особливою силою. Так було й в 1918. р. З датою 14. XI. 18 лучиться загадка про повстання проти гетьманської влади.

Не думаю подавати тут своєї оцінки цеї події, — історія дасть свій присуд, — я хочу лише відмітити, що ця подія поважно заважила в перебігові подій на Заході України, де після «першого листопаду» повстала революційним шляхом молода Західно-Українська Народна Республіка.

Безумовно, самий факт існування організованої гетьманської держави сильно впливав на розрахунки ініціаторів відомої «перше-листопадової» події. Тому при висвітленні подій, що розгорнулися на терені Галичини протягом кінця 1918. року й початку 1919. року, не можна промовчувати того льогічного звязку, що заходив поміж цими двома фактами.

Обставини при яких склалося моє призначення.

Від 15. листопада ст. Фастів була ставкою повстанчих військ. З різних кінців сходилися під прапор Директорії всі незадоволені режимом Гетьмана, всі, хто так чи інакше рахував себе покривдженням, неоціненiem по заслугах, а разом з тим чимало елементу з природи неспокійного, для якого хаос й анархія були рідною стихією. Події показали, що таких було найбільше. Були все ж і інші.

Безсторонній глядач побачивби на ст. Фастів невелику групу галичан, що спокійно ходили від одного бурхливого гурту наддніпрянців до другого. Мовччи прислушувалися вони до гомону волків, щось потунали та здріка обмінювалися кількома фразами.

Я особисто теж не поділяв загальної радості, — я ніколи не бачив спасіння у розтраті. Мої настрої були маубуть споріднені з настроєм мовчазної групи, бо час-від-часу ми мимохід зустрічалися, а зрештою сталося так, що майже одночасно опинилися коло самого вагону Директорії. Я звернувся до вартового старшини й просив його докласти Головному Отаманові про мій приїзд. При цьому я голосно називав моє прізвище. Тоді до мене наблизився один з галичан і запитав: «Ви будете генерал Омелянович-Павленко?» — «Так!» — «Ми, — делегати від Галицької Національної Ради, й вже третій день виглядаємо Вас тут».

Це був Льонгін Цегельський, висланець Г. Н. Ради на Велику Україну для полагодження справ допомоги молодій Галицькій Республіці в її боротьбі проти поляків. Між іншими справами делегація мала просити урядові кіла призначити на галицький фронт кількох вищих старшин для організації Начальної Команди.

Др. Пегельський познайомив мене з другим членом делегації. Наскільки пригадую собі це був др. Дмиро Левицький і здається, Д. Паліїв. З розмови я довідався, що, зібравши всеобічні інформації про різних старшин вищої ранги, вони зупинили свій вибір на мені, і на це мають вже згоду ген. Осєцького, тодішнього начальника штабу повстанчої армії, як також і членів Директорії. Ходило лише про особисте знайомство і мою згоду.

Я вже казав, що повстанчий рух мене турбував. Довго не міркуючи, я дав свою згоду. Одначе формальну згоду я обіцяв дати лише після моого зорієнтування про справи у ген. Осєцького в Головного Отамана С. Петлюри.

Мені не довго прийшлося чекати на послухання. С. Петлюра прийняв мене в своєму передлілі. Це було, здається, взагалі третє мое побачення з ним. Він підтвердив мені, що Директорія погоджується на мое призначення, і після досить туманного засідання стала на галицькому фронті, зазначив мені, що я можу бути цілком спокійним, бо за два тижні він має надію бути в Києві, і що тоді я можу розраховувати на два наддніпрянські корпуси. Опанування Львовом, на його думку, мало бути рішаючим моментом боєвих операцій на терені Західної України. Приближно теж саме я почув від ген. Осєцького (Його знов я добре ще з курсів штаб-старшинської школи в Оранієнбурзі). Швидко далося полагодити всі формальності, і в той самий вечір я мав виїхати до Галичини, бо інакше я їх делегати ризикували, що будуть відрізаними.

Цілком натурально, що вибір старшини на посаду начальника штабу делегації хотіла зробити в порозумінні зі мною. Одначе не приходилося довго вибирати: у розпорядженні повстанчого штабу був лише один старшина генерального штабу, — полковник Мишківський. Він випадково натрапив на повстанців; Його взяли в полон і, як запідоозреного в «федеративних симпатіях», замкнули в одному з вагонів штабового потягу.

Це «непорозуміння» не страшило делегатів, — вони хотіли почути лише мою думку. Полк. Мишківського особисто я не знов, і тому просив делегацію дати мені можливість побачити його принайменше хвилево для обміну думками. Покійник зробив на мене враження солідної штабової сили, — людина, що підноситься над загальний рівень.

Не вагаючись, і він радо прийняв пропозицію Національної Ради. У той же вечір в супроводі ще двох старшин ми відправилися в дорогу через Жмеринку-Підволочиська. Ми не мали самого примітивного забезпечення з матеріального боку. Вже в дорозі члення делегації видобули для нас білизну й, здається, англійські військові плащи. Під розмірний стукт потягу я замислився. А було про що думати! Чи міг я ще два-три дні назад, коли з ловцем Гетьмана пробирається до повстанчої армії, лягнути поміж місцями посту повстанців, думати про те, що революційна хвиля кине мене на самий Захід України та ще й на відповідальнє становище, характер я обсяг якого ні я, ні міа начальник штабу, собі навіть приблизно не уявляли. На всі спроби делегатів довідалися в нас про наші пляни ми могли лише відповідати: «Приїдемо — побачимо»...

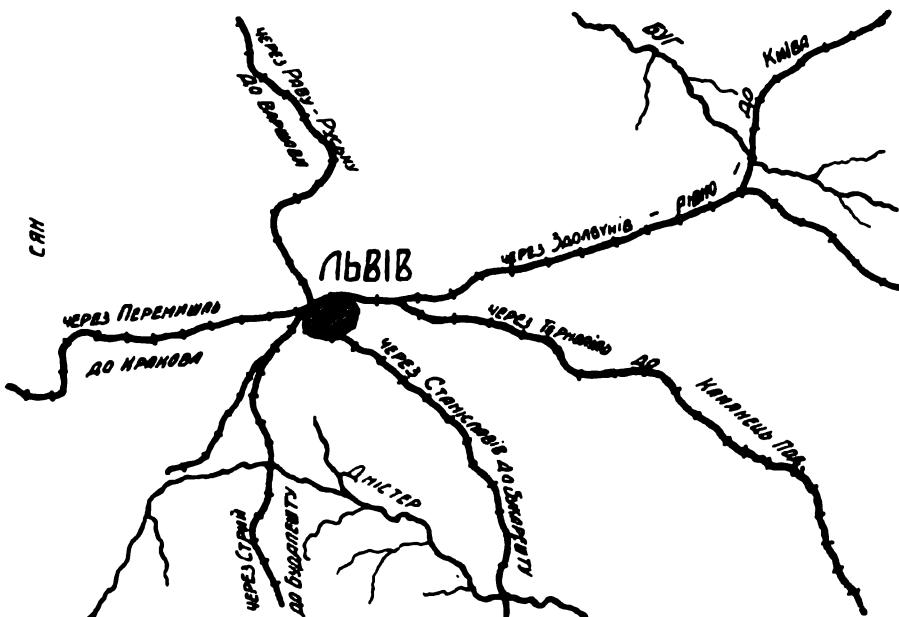
•

Залізниця Фастів—Жмеринка—Підволочиська робила на нас враження, немов вона була ареною запеклої боротьбл. Особливо все промовляло за тим, що вузлові станції були пунктами, де змагання досягали виключної напруженості. Наче у калейдоскопі промаїнули перед нами протягом малюнки боротьби жахливіші один від другого. Ніч також не була спокійна. Найбільше залишилися в памяті ті моменти, коли фігурували німецькі вояки в їхньому своєрідному обстрілі. Вони навіть серед революційної пожежі заховували свої фільософічні спокій.

Мимохіть пригадую собі німецькі баталіони на вулицях Києва: розмірнім, повним величавого спокою кроком текла залізна річка озброєного люду з вулиці у вулицю, з площа на площу. Було враження, що вони не потерплять на своєму шляху жадних перешкод. Баталіони зупинилися, стали вільно, поодинокі вояки мовчкі запалили свої лульки, — але темпо лишалося все так же рівне і спокійне. Все наперед обмірковано

я розраховано! Пізніше, у 1921. р. у самій Німеччині я також відчув це темпо, але вже в ширшому державному маштабі. Хоч як тяжкі були тоді часи, але й тоді «lang-sam, aber sicher», здавалося, було філософічною підставовою усіх змагань цеї, безумовно, передової нації. На фоні нашого листопадового революційного розгардіяшу цей спокій був надзвичайним, вартим згадки, контрастом.

Час під часу повстанці зупиняли наш потяг і робили перегляд. Мене особливо цікавили отамани. — Хто вони, з яких недр вийшли в такій кількості? — Не тільки було мені визнати їх соціальну приналежність, службовий і громадський стаж. Я їх зінав. На загал це були жертви невдалої реформи військового міністра, ген. Рогози. Ініціатори повстання повинні дякувати генералові, що бажаючи піднести фаховий рівень в армії (у мене лишилося враження, що ген. Рогоза був дійсно українським дер-

жавником), надто необдуманно віднісся до численних молодих кадрів, які були кістю від кости нашого селянина, переважно діяльними учасниками великої війни й до того ж жертвами II.

Як командантові 11. дівізії на Полтавщині, мені довелося бути свідком великої метаморфози: з карної молоді після реформи ген. Рогози повстали раптово кадри запасовців-революціонерів. Пригадую собі, що я сильно обурювався й реагував на цю нікаду міру всіма дозволеними мені військовою дисципліною засобами. Факти доводять, що брак ширшого розуміння річей привів до того самого поступовання й провідників повстання. Каліфа на час, — вони подбали, аби як найшвидше знищити великі інтелектуальні скарби, що протягом півроку зібралися на Україні. Замісць перегруповання сил і необхідних корективів, — «прогнано», «увязнено» й «усунено» чимало фахових сил, що їх пізніше бракувало армії. Відповідь вартового отамана В. Тютюника, інж. С. Тимошенкові «доброя ілюстрацією тогочасних відносин. На прохання відсутніти в командирівку на Дін ген. Рябішіна послідувало: «Забирайте їх хоч всіх, — вони нам непотрібні... Серед таких обставин позитивними виїмками були Січові Стрільці й Запоріжці.

С дві точки погляду щодо організації української військової сили під час гетьманщини. Одні вважають, що то був «пропащий час», а другі — навпаки — знаходять, що «видатний військовий діяч Гетьман Скоропадський з великою енергією

взявшись за організацію української військової справи» (ген. Капустянський). На мою думку, Гетьман правильно підійшов до справи. В усіх його плянах видно ширину по-мислу й розуміння справи в модерному дусі, але зроблено моральну помилку, про яку я вже згадував. На жаль такі помилки не простимі. Поза тим ніхто не може нічого закинути. Гетьман доручив цю важку державну галузь тром особам: ген. Рогозі, як військовому міністрові, ген. Галкінові, як начальників головного штабу, і підполк. Слівінському, ставленникові ще Центральної Ради, як начальників генерального штабу. Хто й що мігби закинути цим старшинам?

Помилку почалося направляти, коли Гетьман дозволив формування козацьких кошів. Я сам, як кошовий Катеринославщини, взяв до себе чимало покривдженіх старшин. Проте вже було пізно... Повстання зруйнувало зорганізований апарат і майже знищило всі запаси.

Полковник Мишківський, аслуги якого перед батьківщиною сьогодня для всіх очевидні, ледве сам не впав жертвою «революційної Немезиди». Скільки було гідних старшин, що пізніше знайшли притулок в Українській Галицькій Армії, або зовсім часово сковалися!

Враження першої стрічі.

Збруч, невеличка каламутна річка, лежав на межі двох однакових може щодо назви, але сутєво різних революційних подій. Переїхавши Збруч, ми опинилися у цілком іншій обстанові. Наші переживання можна було б порівняти з почуваннями плаваків, що на вбогому човні щасливо перейшли пороги й вийшли на ширшу, спокійну воду. Там теж не було поважного спокою, але все ж не можено було його порівнювати з тим, що лишилося позаду. Замісць безформених і ріжномавітних своєю силою та напрямком хвиль, — тут помітно більше систематичну лагідність.

Ми потребували певного часу, аби звикнути до тамошніх проявів життя. Ніхто не бігав, не метушився; не чути було зайвих вигуків і не видно було скривлених від жаху людських облич. Скрізь однострої військових, чимало поліції. На очах якась загальна стурбованість. Все показувало, що всі чекають подій особливої важливи, та що десь в бойовий фронт.

На самій ст. Волочиська чекала на нас почесна варта. Рапорти командантів, привітні промови... На нас дивилися з повагою й зацікавленням. Нікого не обходило наше політичне credo чи орієнтація. Нас шанувано, як земляків, — українців з Великої України.

Ми почували, що наші боєві віданаки, моя рука на перевязці та козацьке вірання — всім імпонують. У мене відразу зявилася бажання війти в тісніший звязок з тими, з ким доведеться незабаром стати до боротьби, за наші кордони. Поздоровив старшина і стрільців та кинув кілька привітних слів. У відповідь чулося: «Слава!... Слава!...»

Через кілька хвилин поспішаємо до вагонів, бо делегація хотіла нас скорше представити Державному Секретаріятові в Тернополі.

Легкі, неопаливані вагони на лінії Підволочиська—Тернопіль далися мені в знаки. Я почував, що мандрівка й безсонні ночі останніх двох тижнів не пройдуть для нас гаремно. Проте я намагався не показувати свого недородівля й підтримував розмову з делегатами, що були все ще під враженням подій на Україні.

Кілька годин їзди й ми вже в Тернополі. Автом переїхали це вславлене битвами під час світової війни місто й направилися до готелю.

Я перевіссся думками взад, до червня 1917. року, коли я вперше перебував у Тернополі, очікуючи призначення командувати українською частиною (я мав особистий яказ Брусілова головнокомандуючому Південно-Західним фронтом дати мені українську частину). То був час наступу, що всім знаний, як «наступ Керенського». Шлях Волочиська—Тернопіль день і ніч забитий підкріпленнями, що приходили зза Збруча. Це були ведебільшого українські сотні, що зразковим ладом і твердим кроком з невеличкими жовто-блакитними прапорами йшли на фронт, як ім було обіцяно, до «своїх»

частин. Різким контрастом до них були «роти» москалів, — малі частинки з величезними червоними прапорами, на яких написано: «Война до нобедного конца!» Цей контраст кидався тоді всім. Українські воячки переживали славну добу. Все ж скрізь було чуті: «Дай Боже, щоби це не був соломяний вогонь»...

1918. і 1919. роки показали, що мало викликати «революційний дух», — треба ще й знати, як його опанувати та звернути розбуджену енергію в творчий бік... У 1922. році на еміграці, один з тих, хто особливо вславився викликанням мас на арену революційних подій, С. В. Петлюра писав (у 1922. р., — отже по катастрофі!): «Для мене вже спочатку нашого руху ясним стало, що наші національно-державні змагання повинні перейти довгі по терміну й тяжкі своїми спробами миттарства, поки ці змагання в певні державні форми скристалізуються. Всі зіїди українські, в тому числі і військові, були для мене показчиком не сили (реальної і зорганізованої) нашого народу, а демонстрацією національних емоцій, які ще треба було міліоновим масам в собі усвідомити і які повинно було шляхом послідовної боротьби перетрансформувати у певні волеві рухи української нації, у певні акти боротьби за свої національно-державні змагання. Спочатку я мав ілюзію, що ці зіїди можна використати для організації національної сили, але швидко переконався, що вони тільки «празникова одіж» і що треба шукати тих, хто чорною роботою державної уміс творити певні реальні цінності. Таких елементів було дуже мало. Наші тодішні лідери були або фантасти, або демагоги, або наївні люди, що вірили в силу революції, у чудотворність Ш. Вони партійні гасла ставили вище державних, персональні моменти вище загальних. Відшукати тоді середню лінію, «рівно-діючу», було дуже невдачним завданням, тяжко, бо... (З листа до ген. У.). Отже мені здається, що в цих останніх словах і захована «Ахілеса п'ята»: не завжди компроміс в виходом з положення, — часто буває так, що він, навпаки, дає можливість міязмам гангрени продовжувати свій переможний рух далі; компроміс є тоді корисним, якщо час у дальнішому працює на користь творчих елементів. Так не було.

У полуднє, у залоговій «менажі», ми познайомилися зі заступником військового ескретаря, майором Бубелою. Військовий секретар, полковник Вітовський, був у від'язі. Бубела, ще зовсім молода людина, не дивлячись на високу посаду, тримав себе дисципліновано й без жадних фальшивих пот

Я звернув увагу також на те, що в Тернополі, місці осідку Військового Секретаріату з усіма його тиловими установами, не було ніодного старшини вищої ранги. Як ми довідалося пізніше, це було ознакою всієї молодої Галицької Армії, — майорів і підполковників можна було порахувати на пальцях.

У той самий день ми відвідали Раду Державних Секретарів з др. К. Левицьким на чолі. При цьому був і голова Національної Ради, фактичний президент З. У. Н. Р., др. Е. Петрушевич. Саме перед нашими відвідинами, відбувалася нарада щодо директив др. В. Панайкові, який мав відіхнати до Парижу для оборони перед Найвищою Радою наших інтересів. Ось тому також і нам поставлено низку запитів у справі подій на Наддніпрянщині. Секретарів цікавили більш усього наші прогнози. Самі вони далеко не були оптимістами; у запитах відчуvalася нотка занепокоєння, бо події на Великій Україні цілком перевернули всі їх пляни. Назагал зібрали робили додатис вражіння. Помітно було більшу увагу до маштабу часу, просторів, і до наших ресурсів боротьби, більшу увагу до нашого міжнародного положення та, взагалі, не було того примітивного: «всім, всім і закордон»... Щож до фронту, то ми не одержали нічого вичерпуючого. Це мені вже не подобалося. Казали, що якийсь легендарний майор Ерле в «Начальній» все нам ясне.

По наших відвідинах отримали ми наказ Державного Секретаріату про призначення мене начальником вождем, а полк. Мишківського начальником штабу Української Галицької Армії.

Під час моєї далішої служби я ніколи не зловживав титулом начальника вождя. Я завжди підписувався, як командуючий Армією, тобто клав валу на технічне кирування військовим ділом, бо вважав, що в тих умовах духовий провід мас палежати більше Військовому Секретареві, ніж синові своєї землі. Треба було бути обективним:

«Збруч» відогравав тоді свою роль. Правда, краї люде з обох боків вже тоді стреміли до знищення «Збруча», але все ж це питання було реальним і викликало численні перешкоди.

Того ж дня ми поїхали двома автами до місця посту «Начальної» у Бережанах.

Обзаномленняся з положенням.

Як Тернопіль був часовим політичним осередком Галичини, так у Бережанах після залишення Львова (22. листопаду) стаборилася Начальна Команда У. Г. А. Операційна частина займала досить просторий будинок б. австрійського суду.

Військові установи, які ми знайшли в Бережанах, мали ще тимчасовий характер. Лише оперативна частина, заходами молодого енергійного майора Ерле, була більш-менш зорганізована в маштабі, що відповідав потребам керування порівнююче невеличким відділом військ. Найслабшим місцем був зв'язок, і то з огляду на брак технічних засобів. Майор Ерле дуже зрадів, коли довідався від полк. Мишківського, що він привів деякі речі для зв'язкової служби.

Згідно зі звітом майора Ерле, що виконував у той час обов'язки начальника штабу й першого квартирмейстра, ситуація на театрі військових подій (простір Сокаль—Бібрка—Перемишль) представлялася так: у Львові й Перемишлі були поляки, наші більші відділи знаходилися з ними в сталому стику; уся площа була сферою діяння невеличких формаций і партізанських відділів полк. Долуда; залишки Львів—Перемишль, а інколи також Рава—Львів, були в руках поляків. Майор Ерле очікував появи нових ворожих сил, — особливо на напрямках: Володимир Вол.—Сокаль, Люблин—Рава, Перемишль—Стрий. Цей останній напрямок вважався найбільш небезпечним. Там був відділ досвідченого генерала Кравса.

Наши сили, за винятком славної ще з часів світової війни бригади У. С. С., яку треба було вважати відповідно сконсолідованими військовою одиницею з бойовими традиціями (дві-три тисячі стрільців), були ще в стані формування. Вони повстали з австрійських частин, в яких переважав український елемент, і по своїй бойовій структурі та кількості в середині листопаду мали ще несталий характер. Також були ріжні окремі сотні (Шепаровича), куріні, полки й бригада Кравса.

У всіх частинах залишилося чимало німецьких старшин. Користь з них була очевидною. Більшість з них брала активну участь в організації старшинського корпусу, й особливо штабових установ. Така роль старшин-німців не могла не відбитися на системі управління, а павіть і на службовій мові. Всі оперативні накази видавалися в двох мовах, а всі телефонні розмови ведено звичайно в німецькій мові.

Я в полк. Мишківський опинилися в умовах, до яких ми не були призвичасні. Крім того, що ми не розуміли чужих термінів, ми зіткнулися з іншим розумінням речей у питаннях оперативного характеру та військового-організаційного порядку. Ми рішили не робити відразу великих змін і стреміти на практиці поволі вщеплювати командному складові нашу військову доктрину.

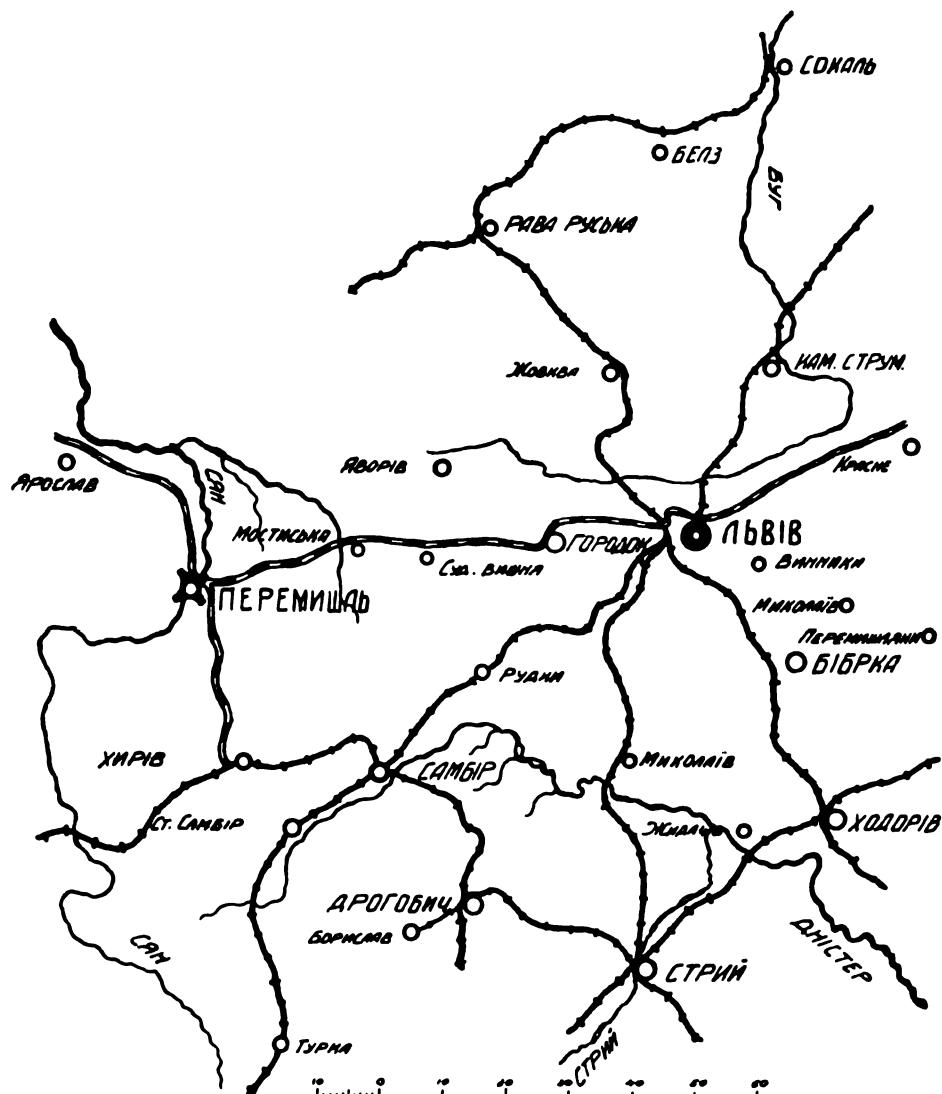
Загальний боєвий склад армії не підносився вище 15 тисяч з щось 40 гарматами*). Харчевий склад треба було рахувати подвійно. Озброєння було дуже ріжноманітне. В артилерії найбільшим калібром була дуже цінна для тодішніх наших операцій 15. сант. гармата. Технічних засобів не було зовсім. Всі фронтові частини жили, так мовити, «самопасом», при чому місцеві інтереси у всіх, — це цілком природне явище в молодій армії, — стояли на першому місці. Справа від цього чимало терпіла. Дійсність не була потішаючою. Ясно, що ми мали діло з військовою організацією, яка ледве-ледве, до того ж самотужки, головно з ініціативи низів, пробувала стати на власні ноги.

Перед нами стала низка питань. — Хто буде наш ворог? Чи буде він у боротьбі проти нас самітний? Як розвиватимуться далі події на Наддніпрянщині? Зрештою,

* Чисельний склад на 18. листопаду: 25—30 тисяч багнетів і 40 гармат, як це подає польський підполк. Сопотніцькі, перебільшено.

і то мабуть саме головне, чи той прояв національної волі, що мав місце 1. листопаду на всій території Галичини, був дійсно арілм чином, чи розрахованою лише на анархію — авантюру, що була наслідком розвалу держави Габсбургів?

Пильно студіючи загальне положення, ми особливо уважно дивилися на властивий галицький терен, намагаючися знайти в мало знаній нам атмосфері підстави майбутньої відпорності й здатності Галичини до боротьби. Для всебічного ознайомлення

Начальної Команди ми рішили побувати не тільки на фронті, але також у Стрию в Команді III. Області, у Станиславові, — місці осідку Військового Секретаріату, у Камінці Струмиловій та взагалі в місцях, де особливо відчувався організаційний живчик. На жаль, моя недуга сильно поступала наперед: Минуло ще 2—3 дні я я був вже в ліжку на довший час. Ось тому найбільший тягар праці, як також ініціатива, у першому періоді боротьби впали на полк. Мишківського.

Правда, була також додатна сторона моєї хороби. Лікар, референт санітарних оправ Начальної Команди, був щирим патріотом і підчас відвідин знайомив мене з

красм, Його видатними особами, політичними угрупованнями, перебігом подій після розвалу Австрії. Ці наші розмови були для мене надзвичайно цінними. Я поволі виробляв собі образ Галичини.

Заходив до мене, і то не рідко, також повітовий староста, поважна й симпатична особа. Його замислене стурбоване обличчя мені дуже подобалося.

Внаслідок усіх відвідин і розмов я впovні відчув той величезний тягар, що впав на мене. Я страшенно злився, що в таку хвилю мусів був задоволеннятися порівнююче насильствою роєю.

*

Оперативні комбінації під кінець грудня 1918. р.

Вже листопадові бої в Галичині дали змогу прийти до висновку, що українсько-польська боротьба не обмежиться партізанськими випадами сторін, а набере характеру правдивої маневрової війни. Події на початку грудня підтверджували цей висновок. Тому, готовуючися до тривалої боротьби, Начальна Команда передусім підтримувала всім своїм авторитетом, як у колах політичних, так і військових, вже усталену думку, що апаратом боротьби повинна бути регулярна Українська Галицька Армія. Команда не відкидала також і партізанських операцій, але тільки на другорядних ділянках, як допоміговий засіб. Чи це мала буті війна на витревалість, чи на «знищенні ворога»? — На таке питання не важко було відповісти вже тоді, бо мало даних промовляло за те, що час і політичні обставини назовні працювали в нашу користь.

Часово сприяючу нам ситуацію, зogляду на те, що поляки в боротьбі з нами ще не мали цілком вільних рук ні назовні (німці, большевики, литовці), ні внутрі, а щодо Антанти, то вона в особі Найвищої Ради ще не виявila була свого відношення до заборчих апетитів Польщі. — треба було, на думку Начальної Команди й Державного Секретаріату, невідкладно та повністю використати. Зі стратегічного боку здобуття Львова, де «Доведство Сходу» зосередило головні сили, привелоби нас до мети, і зробилоби нас господарями на всьому терені Східної Галичини; крім цього з політичного боку — воно булоби дуже потрібним ефектом і зміцнілоби позицію наших заступників у Парижі.

Автор книги «Кампанія польсько-українська», підполк. Сопотніцкі, також погоджується з тим, що наши зусилля до визволення Галичини повинні бути скировані вбік опанування Львова. Ходило лише о те, як вирішити цю проблему. Підполк. Сопотніцкі дав одну й туж оцінку всіх оперативних положень від грудня 1918. року аж до квітня 1919. року. Це не відповідав дійсності.

На мою думку, стратегічне положення в Галичині в листопаді 1918. р. було одне. у січні 1919. р. — друге, і нарешті цілком відмінне в березні 1919. року, коли вже далися відчуті паслідки неприняття нами умов Антанти. У листопаді 1918. року 40-міліонова Україна стала до бою проти 17-міліонової Польщі, яка не мала спокою на всіх ділянках. У січні 1919. року не приходилося вже надіяться на допомогу з Великої України, а навпаки треба було думати про поміч Галичини урядові У. Н. Р. (сам факт переїзду представників політичної влади з Києва до Станиславова каже дуже богато); крім того слід відмітити швидкий зрост державної організованості Польщі та зручність її дипломатів, що зуміли обернути політичні обставини на користь собі. Щож до березня 1919. року, то не приходиться говорити про двобій порівнююче малої Галичини з Польщею, а про боротьбу Галичини з Антантою. При таких змінах внутрішнього й зовнішнього характеру тяжко говорити про одні методи боротьби й про одностайній план кампанії.

У грудні 1918. року Начальна Команда розраховувала на моральну й фінансну допомогу Києва. Разом з тим вона брала, на увагу також і те, що поляки зможуть небавом поліпшити своє положення на інших фронтах і тоді скирують більші сили під Львів. Ось тому «Начальна» в листопаді відкинула думку про боротьбу на виснаження й рішила використати наші хвилеві плюси та можливість надіслання частин

з Великої України для опанування Львовом, аби пізніше спокійно стати на наших західних і північних кордонах.

Однаке досвід революції наказував нам бути обережними. У що виллеться діло Директорії, чи пощастити їй скріпити наш державний організм, а разом з тим оборонні засоби? — це було питання. З цих причин Начальна Команда пильно стежила за розвитком подій над Дніпром і намагалася схоплювати всі чутки, що йшли з теренів революції.

Рахуючи наші місцеві засоби боротьби на той час для опанування Львовом ієрархами, я ставився до пропозиції полк. Мишківського — негайно штурмувати місто — позитивно, лише наколи Директорія надішле обіцяні дивізії.

Розпочаті сприводу цього переговори скінчилися для нас сприяюче: нам запевнено було кілька боєздатних частин. Наша оперативна діяльність зводилася до підготовлення вигідних умов для штурму, яким малося зліквідувати найбільшу групу поляків на цілому терені Східної Галичини. Після здобуття міста планувалося приготувати армію до боротьби з новими групами, що їх Польща, цілком неизвестно, не запізнилася б направити проти нас.

Поруч головної операції «Начальна» підготовила кілька другорядних акцій, а саме: часову перерву сполучення Перемишль—Львів і Рава—Львів, більшу активність наших військ в напрямку на Перемишль і демонстративну чинність на північно-східних полях театру війни.

Австрійські 15. сент. польові гаубиці, що кількості 10—15 були в нашому розпорядженні, на думку гарматчиків, давали надію на певне усунення перепон, що могли повстati на шляху наших стрільців до ворожих позицій в околицях міста.

Слід пригадати, що, після опанування Перемишлем 10. листопаду, а за допомогою підполк. Токаржевського (140 старшин, 1800 стрільців і 8 гармат) також і Львовом 22. листопада, «Довудство Сходу» намітило ширші операції для повного звільнення Львова від облоги. Саме з цею метою розпочато бої від 22. листопаду до 10. грудня під Самбором, Равою Руською та в околицях Львова. Проте замірам «Довудства» перешкодили наші противоперації. Бої скінчилися не на користь поляків. Тим самим здобуто кращий ґрунт для чергового пляну «Начальної», що хотіла повністю закріпиться та в кінці грудня розпочати операції, завершенням яких мав вуті сам штурм Львова.

У третій декаді листопаду в Бережанах відбулися наради старших командантів. Між ними були полк. Косак, полк. Микитка, отаман Букшований, полк. Омелянович-Павленко і сотн. Бізанц. Генерал Краус не був. Хоч я був ще хорій, все ж рішив сам головувати на цій нараді, бо це власне був мій перший особистий стик із старшим командним складом. Від групи присутніх вільно свіжістю, запалом і енергією. Невеличкий службовий стаж і порівняюче обмежений попередній вишкіл молодих командантів — вимагали більшої деталізації всіх наказів і розпоряджень Начальної Команди. Полк. Мишківський це зручно вловив і належно переводив підготовчу працю, не вказуючи лише «що», але також «як» треба виконувати.

Після зясовання полк. Мишківським нашого розуміння ситуації, нарада вислухала від нього ж плян майбутньої операції. З цим пляном були отримані такі місцеві завдання: група Кравса мала зруйнувати залізницю між Судовою Вишнею і Перемишлем, а потім, протягом цілої операції під Львовом, бути заслоновою львівської групи від можливого наступу поляків з Перемишля; далі Кравс мав вийти на Сян і тримати цю лінію; рівночасно партизанські відділи на Півночі і північному Сході мали стежити за напрямками Яворів-Львів, Рава-Львів і Сокаль-Львів; для демонстративних кіннів у північних і північно-східних околицях Львова «Команда Північної Області» (Камінка Струмилова) мала післати відділи окремого призначення полк. Додула: південно-східній групі УСС (отаман Букшований) і південній (полк. Микитка) стягнулося за завдання обовязково вдертися в околиці Львова, аби цим відтягнути на свої напрямки максимум ворожих сил і таким сприяти наступові; група полк. Омеляновича-Павленка мала з околиці Глиняна-Пустомити розвинути свої операції в північно-східному напрямку на головний двірець і на південно-західну околицю міста:

силу ударної групи Начальна Команда розраховувала довести до 7—9 тисяч багнетів і 40 гармат, що складалоби коло половини всіх наших військ; на частини полк. Косака покладено завдання забезпечити головній групі ліве крило чинністю на Городок Ягайлонський і на Захід від нього; поза всім наказано зладити бодай примітивні бронепотяги для операцій на широких і вузьких залізницях.

Так виглядав наш плян. Його творцем був покійний полк. Мишківський. На його ж пропозицію командантам ударної групи призначено полк. Омеляновича-Павленка.

Досвід революції показав нам, як несталі були частини на Великій Україні й насکельки зміниливою була їх моральна вартість. Зогляду на це, вирішено просити Військовий Секретаріят вжити всіх заходів, аби Начальна Команда засталегідь мала повну уяву щодо бессздатності наддніпрянських підкріплень. Я особисто ставив весь успіх нашої операції в залежність від того, що за частини надішло нам Київ. Начальна Команда не обмежилася тільки проханням до Військового Секретаріату, але й сама вислава своїх агентів до Підволочиська на зустріч козацьким транспортам. Агенти мали обертатися серед козаків і подавати нам усе, що характеризувало моральну якість і політичні настрої IX.

Очевидно, що також й урядові кола Галичини надавали належне значення моральному станові козаків, бо зустріч на старому кордоні й транспортування уряджено було надзвичайно урочисто. До цього треба ще додати прояви гарного відношення населення Галичини до земляків «з того боку». Назагал це був тріумфальний похід.

Як урядові відомості, так і донесення нашої агентури свідчили, що дух надісланих частин був найкращий, — козаки прагнули до бою, матеріальний бік виглядав теж добре. Все ж я хотів вислухати особисті доклади начальників головних транспортів і наказав їм прибути до Бережан. Інформації полковників (тоді на Україні були мало не всі полковниками й отаманами) мене задовільнили. Лишалося ще особисто оглянути всі частини, але хороба не дозволила мені зробити цього.

Після докладу старшого команданта я вважав себе вистарчаюче поінформованим і дав начальникові штабу згоду на розпочаття вступних боїв до головної операції.

Перебіг грудневої операції. Заходи ворога.

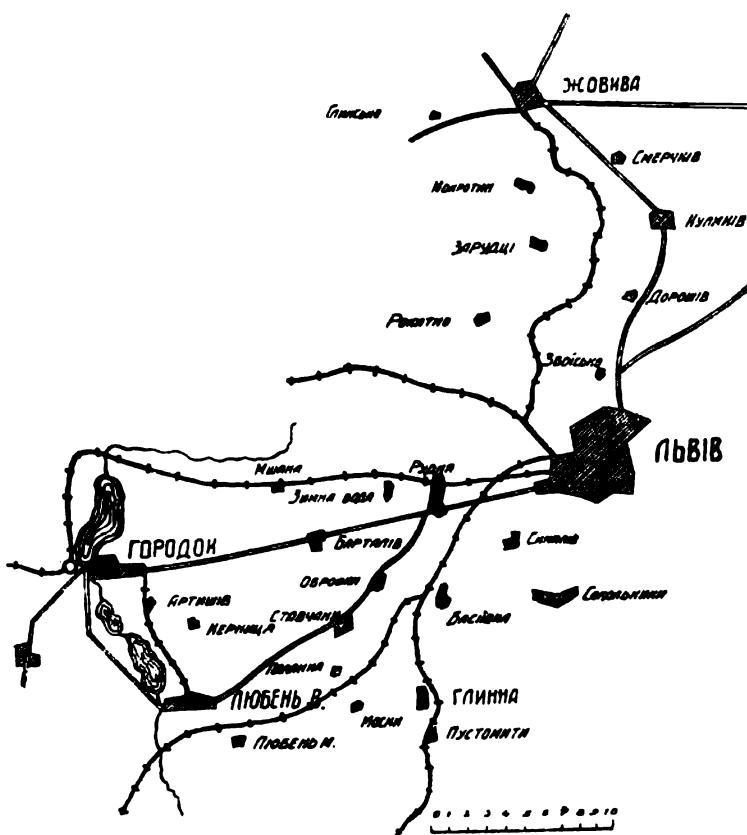
Такий стан речей не міг не стурбувати «Довудства Сходу». 11. грудня воно доручило генерал-підпоручниківі Зелінському з відділом силою в 1600 вояків, 12 кулеметів і 8 гармат розпочати протинаступ, що в своїй конечній меті мав привести поляків до опанування напрямку Перемишль—Хирів—Самбір, — безперечно важливого для нас, бо звідси поляки могли дістатися в запілля наших львівських груп.

13. грудня Зелінського підсилено відділом майора Модельського (1 курінь піхоти, кулеметна сотня й панцирний потяг), а 15. у критичний момент, у боях коло Підмости та Трушовиця Зелінського підсилено ще двома курінами 37. полку і 1. дівізіоном 1. полку уланів. Усі ці заходи поляків привели їх до опанування ситуації на згаданому напрямку.

На заважту боротьбу у напрямку Хирів—Перемишль Начальна Команда відповіла введенням у бій частини львівської групи. Це, очевидчаки, мало невилій моральний ефект, бо вже 18. грудня Львів «волал» на поміч. Зелінський одержав 23. перед обідом від генерала Розвадовського таку словесну директиву: «Положення під Львовом увійшло в критичну стадію. Українці, підсилені свіжими частинами, підступають аж до самого передмістя, яке невпинно атакують. Поза тим нагромадили вояя більші сили в Любені В. а паміром заатакувати Городок Ягайлонський. Завданням групи є розбиття сил під Любенем В., дальнє посування ІІ вадовж гостинця Любень В.—Ставчани—Оброїм—Львів й переведення тих операцій, які виявляться конечними для рятування Львова. На праве крило належить звернути увагу, бо на підставі відомостей, які одержано з вірогідних джерел противник нагромаджує більші сили в околицях Глинної—Наварії й Пустомитів».

Отже, як бачимо, польське командування ще 18. грудня вважає положення під Львовом настільки критичним, що рішає перервати свої бої у напрямку Хирів—Самбір, аби мати змогу кинуті перемиські сили на підтримку Львова. З наказу Розгадовського ми бачимо також, що польське командування визнавалося також у положенні навколо Львова, бо, як кінцеве завдання, скирозвуз протиноступу своїх головних сил у район, з якого мав початися наступ нашої ударної групи, — «Наварії».

24. грудня група генерала Зелінського вже стояла у вихідному положенні. 25. вона розпочала свою акцію, і в 23. годині вона здобула вже Любень Великий та Малий. Наш відступ був настільки поспішним, що штаб не встиг знищити телефонічного полу-

чення зі Самбором. Це дало полякам можливість зібрати богато розвідочного матеріалу й нанести нам великі шкоди. Між іншим поляки самі визнали велике значення для їхніх операцій тої вістки, що «українська команда, за винятком потягів, не має на тому відтинку (Любень В.) інших відділів». Це дало полякам змогу спокійно дивитися на своє праве крило, і зосередити 27. грудня найбільше сил проти «Наварії». Саме там, у двобою найсильніших груп, і мала вирішитися доля наших грудневих операцій.

Неуспіх наших двох західних груп (Хирів і Любень) сильно відбився в боротьбі на рішаючому напрямку. Проте ми мали ще сказати своє останнє слово, бо залізниця Стрий—Наварія—Львів була забита потягами з надходячою до нас підмогою з Великої України; галицькі частини були на цьому напрямку, такби мовити, авенгардними і мали забезпечити спокійне нагромадження наших сил, що прибували до Наварії.

Зима того року була сніжна й порівнююча сувора. Це відбивалося на яшому маневруванні, бо наші технічні засоби пересування були дуже примітивні; Начальна Команда після мала кілька авт (у штабі називали їх гумористично «авт'яками»), — решта ж частин армії мусіла користуватися підводами.

Двома автами ми, коли не помиляємося, уночі з 26. на 27. грудня вийшли до Вібрки, де, згідно з лаказам, мала розташуватися Начальна Команда. Це — маленьке містечко, що лежить щось 35 кільометрів від Львова. Зогляду на великий сніг, ми сильно спілювалися. Подорожі в начальника штабу виринула навіть думка відложить наступ ще на один день, проте я надавав ментові несподіваним наших операцій найбільшу вагу й тому рішуче відхилив його пропозицію. Як ми вже бачили вище, завдяки цевним недомаганням штабу групи Бізанца та завдяки шпіонажі, польське командування вже 26. було досконало поінформоване, що «в околиці Глинної-Пустомітів українці сконцентрували кілька курінів отамана Петлюри, що прибули з околиць Києва». До того перебіжчики подали полякам також і напрям наступу на Ставчани.

Але, при всіх цих несприяючих нам обставинах, поляки не знали ще про моральний стан частин, які прийшли нам на підмогу. Коли взяти на увагу брак резерв у поляків, то саме це й мало підгравати в двобою рішаючу роль. Сталося так, що з першими поважними втратами у лавах наддніпрянців, почулася голосна критика всіх оперативних розпоряджень, а далі: «Чого ми будемо воювати за чужу землю, хиба у нас своє мало?». «Поляки теж наші брати... У той самий час «брати» немилосерно били з гармат... Коли всі «аргументи» були вичерпані, то наддніпрянські частини просто відмовилися продовжувати наступ. На нещастя, на лінії Львів—Стрий показався ворожий бронепотяг. Счинилася паніка. Командуючий рішив вивести наддніпрянців з бою й продовжувати наступ тільки галицькими частинами. Маємо завдячувати його кавалерійській вдачі, що наш бій не «нагло завалився».

У сильно послабленому складі відділ продовжував наступ. Деякі частини дійшли навіть до самих передмість. Начальник групи особисто був там... Але все це не мало характеру розмірено опущеного на болюче місце ворога важкого меча, а більше нагадувало демонстративні уколи легким рапіром, чим лише дратовало ворога й викликавоно в нього оптимізм щодо противнаступу.

На перебіг справ на інших ділянках командування не мало підстав жалітися. Частини зробили все, що було в їх силах. Ступнєво бой перейшли в ліквідаційну стадію й 30. грудня зовсім затихли.

Своєю зручною, щодо тактичних ходів, акцією генерал Зелінський цілковито змінив до 18. грудня положення на напрямкові Перемишль—Хирів—Самбір. 24. Його група стояла вже в Городку Ягайлонському, який визначено йому наперед за вихідну точку для нової серії боїв вже на напрямку Городок—Любень В., чим малося вивести львівську залогу з надзвичайно скрутного стану. У першому й другому випадках маємо доказати того, що для спонукання пасивних частин до геройських чинів часто вистарчав прилучити до них невелику, але міцну духом частину. Правда, обставини сильно сприяли воякам Зелінського, бо під Станчанами польський жовнір зустрівся з розагітованим козаком, для якого вже не було пічого святого.

Із всього раніш наведеного видно, з якою увагою Начальна Команда ставилася до прибувших спід Києва частин. Не можемо обвинувачувати також і військову владу У. Н. Р. у недбайливості, тим більше у злому намірі, бо в той час моральний стан широких мас був дуже песталий, відхилення від нормального стану були так великі що несподівані, що про чиєсь відповідальність не слід навіть говорити.

Не можемо не погодитися з генерал-квартирмайстром Головної Команди Армії У. Н. Р., який пише: «Лише найбільше свідома меншість захоплена національною ідеєю. Решта ж хоче співпраці з Великоросією. Звичайно не підлегlosti, а федерації з нею на умовах рівного з рівним... З цим треба рахуватися; хоч якби це не було боліче для ідейних кировників національного відродження. У цю точку і направляють свої зусилля як большевики так і реакційні елементи». Пізніше стало відомо, що та-

кож і поляки в своїй пропаганді скористалися цим слабни місцем душі надіні-
пряпського козака.

Зовсім ішний настрій панував у Галичині. Тому треба було вжити заходів, щоби
гантрена не перенеслася й на здорову душу галицького стрільця. Начальна Команда
без проволікань рішила перекинути Дніпровську Бригаду назад за Збруч. Не всі ча-
стини цеї Бригади були в цілком безнадійному стані, два-три куріні ще можна було
терпіти, а щодо гарматчиків, то вони добре тримали себе у боях під Львовом ще дов-
ший час пізніше.

Обезброння бригади не пройшло без крові, і то значної. Коло 140 людей по-
ранено й забито. Чимало побито також і коней. Козаки не вірили попередженням
старшин-галичан, що відмова зложити зброю потяне за собою відкриття кулемет-
ного вогню... Хоч як коротко тривав огонь кулеметів, все ж він зробив великі спусто-
шення. У лавах дніпровців почалася паніка й вони дали згоду підлягати всім на-
казам Начальної Команди.

Для Начальної Команди було вповні зрозумілим, що «Довудство» старатиметься
використати те положення, яке витворилось під кінець грудня 1918. р. Польська ко-
манда дас приказ ген. Ромерові, командантом і «групи Буг» (головні сили групи: бри-
гада полк. Кулінського й група підполк. Заржіцького) прилучитися до військ львів-
ської округи, щоб спільно заатакувати наші групи на південний Захід від Львова й
іх остаточно розбити. Цей успіх мав послужити місцевій команді вихідною базою
дальших операцій для «пацифікації» зревольтованого українського населення». Око-
лиця Рави Руської мала бути пляцдармом для концентрації війська, що розпочинало
свою чинність в напрямку на Жовкову. Треба передівсім відмітити характерну рису
цеї операції, що випливала з самої постави ген. Ромера, як активного кавалериста,
отже була, також мовити, наглим кавалерійським насоком.

6. I. «Група Буг» починає промошувати собі шлях до Жовкови боями під Дом-
бровкою, Камінкою та Голим Равським. 6. I. «група» займає Жовкову а поччю з 10. на
11. відкинувши наші північні групи на Схід від Жовкови й Камінки, вмашеровує зі
співом та музикою до Львова. На другий день відбулося у Львові велике привітання
відділів ген. Ромера, чим заохочувано вояків до дальшої боротьби.

Наші війська на Півночі не спізнилися встановити знову облогу, але поява пяти-
гисичного, добре обзброєного відділу, обтіжувала вже й без цього наше скомпліковане
положення, та вказувала, що ворог буде змагати до повного використання своєго ус-
піху. Як прорив так й послідувача операція а також наша проти-акція, змагаюча до
здобуття собі на **довший час** оперативної ініціативи на **всьому фронті**, були дуже
щікаві й заслуговують вповні па те, щоб їх всесторонньо описати. Однак тут йде нам
лише о саму характеристику операцій та остаточних висновків.

На фоні двох підрядних акцій полк. Кулинського (на напрямкові Козельники-
Сокільники) та полк. Сікорского (на напрямкові Мішана-Барталів-Ставчани) група
ген. Зелінського, як найсильніша, одержала приказ заатакувати 12. I. наші війська
скуччені в околиці Любень Великий й Л. Малий, — а далі оперувати після витворе-
ного положення, змагаючи до цілковитої десорганізації наших частин. Для успішного
передведення цього пляну «Довудство» перекинуло в цей район біля 10.000 піхоти,
80 кулеметів, 34 гармати та 400 іздців, — отже аж надто переважаюча сила ворога,
коли додати, що в цьому складі було біля 1000 старшин.

На цю акцію Начальна Команда відповідає активізмом своїх західних груп, що
було мислив лише тоді, колиб наші фронтові частини спромоглися хоч деякий час
параліжувати гія ворога спрямований на Південні Городка. Завдяки героїчній бо-
ротьбі наших фронтових частин, що з великою самопожертвою та витревалістю звели
перший місцевий двобій з ворогом, наші групи в районі Рудки-Самбір зліквідували
наступи бічних польських відділів, перейшли до рішучої боротьби (в міру плянів Нач-
альної Команди) на флянки а навіть на тили ген. Зелінського, чим змусили його піч
на 13. I. ужити для виведення своїх військ з бою.

Успіх нашої проти-акції слід уважати близьким, коли взяти під увагу сили во-
рога, а тому не треба бути скромним, щоб окремо не описати цеї боротьби, яка від-

тталася в початках січня й була завершеннем нашої акції розпочатої в другій половині грудня 1918. р.

Оцінка операції. Висновки, як база до майбутніх оперативних планів війни.

При оцінці наших операцій у другій половині грудня навряд чи можна буде заскінути Начальник Команді щось більше, ніж те, що наші оперативні комбінації не була забезпечені належною стійкістю, або, так би мовити, тривалість чинів на головному напрямку. Але, з другого боку, треба зважити, що, при тій обстановці, несподіванка, — цей найголовніший чинник кожного успіху, — мала бути в наших комбінаціях основним моментом. Власне в цьому відношенні повинні ми бути впевні задоволені. Той же польський автор визнає, що «також у другій половині грудня для Львова несподіванкою була поновна критична хвиля».

Отже ми викликали були кризу в таборі противника. Тим самим відкрили ми для нашої ударної групи широкі можливості чинного використання ситуації. Це є факт, і це не підлігає жадному сумніву.

З глибоким жалем треба погодитися з характеристикою, яку дав згаданий нами польський автор Дніпровської Бригаді. Він пише, що «...моральна й боєва вартість, яку мали вояки, уроженці України, стояла дуже низкою: у переважній більшості вони були байдужими до справи українського збройного руху на польських землях; погано вишколені й проваджені розподіленими, нефаховими старшинами, були вони нездатними до виконання якихбудь енергійних самостійних боєвих завдань». Це все, виключаючи дніпровців-гарматчиків, є сумною правдою...

Всеж, знайдись на місці бою хоч один старшина, що змігби скопити настрої цього збаламученого обозрівного натовпу, то образ, безумовно, швидко змінився. Ті самі вояки, що перед хвилиною займалися балачками й критикою наказів, моглиб показати чуда хоробрості. Це не сталося, а тому й зникла остання надія повернути боєве щастя на нашу користь. Начальник Команді пічого не лишалося, як розпочати бої для ліквідації плянованої операції й в останніх змаганнях витворити положення, що сприяло майбутній боротьбі.

Завдячуячи 15 см. польським гавбіцям, Начальна Команда створила для нашої піхоти можливості, які часто не повторюються, — а саме: наша артилерія знищила сильні перешкоди на шляху до Львова, що ними були численні цегольні. Треба підкреслити, що ці цегольні з великим вмінням використовували поляки. На цю підготовку нашого наступу витрачено всі гарматні набої. Саме ця обставина вимагатиме істотних корективів у нашій майбутній тактиці та пляні майбутньої боротьби під Львовом.

Таким чином наші оперативні заміри, зогляду на невитримку ударної групи в найбільш рішучаий момент, не привели до бажаних наслідків. Власне тому й президент Національної Ради, др. Е. Петрушевич, мав підставу трохи пізніше заявити, що положення від останньої сесії Ради не змінилося, — Львів і Перемишль залишилися далі в руках ворога.

Президент Національної Ради, заявляючи Раді, що богато ще жертв очікують країну й що армія дуже терпить від браку самого необхідного, цілком справедливо просив за «призначення» і «відячність» для Української Галицької Армії.

Наш ворог, не дивлячись, як на той час й обставини, на значні зусилля, потерпів на всіх головних ділянках повну невдачу. Він змушенний був дивитися на боротьбу не як на «бунт», підбуреного агітаторами населення власної провінції, а як на правдиву війну між двома націями.

Отже від грудня 1918. року ми вже вийшли в стадію правдивої полової війни між двома ворожими націями.

На кінці нашого вступного розділу, в якому хотіли ми змалювати ситуацію від початку боротьби аж до кульмінаційного моменту, спробуємо подати, що, на думку й згідно з розумінням Начальної Команди, було в нас позитивним, а що мало підчасти негайним корективам.

Ще у перших рядках ми висловили свою думку щодо нашого центрального військового апарату, — тх осередків, де властиво мала родитися й здійснюватися операцівна думка, звідкіль мало входити систематичне кирування фронтом, що, хоч і в примітивній формі сягав від Сокалю аж до Карпат.

Мусимо ствердити, що навіть на січень 1919. року Начальна Команда була наспіх забитою штабовою машинкою, яка більш надавалася для кіровництва якоюсь короткотриваючою операцією. До того ж Начальна Команда мала ще одну важливу хибу, що про неї мало згадують. Однаке ця хиба була й вимагала невідкладного направлена. Хибою було те, що я й полковник Мишківський були людьми зовсім інакше вихованими, інакше вишколеними, ніж усе тіло армії. Німців-штабовців старшинський склад армії розумів далеко краще, часто з післова. Відібрати від армії німецьких командантів і штабовців, — це означало б зробити крок узад у справі організації наших сил, а може навіть і зруйнувати все. Лишалося одно: закликати на ролю начальника штабу людину, що логічно завершила бе, що вже фактично існувало. Власне це, ніщо інше було підставою, головною підставою повстання проекту заміни полк. Мишківського іншим старшиною, штабовцем західної школи.

Відізд полк. Мишківського з Начальної Команди викликав і викличе ще чимало ріжких версій. Говорили й говоритимуть про терта між мною й ним, вказують на кілька суперечок у самому штабі, на видання ним передчасних «векслів» щодо опанування Львова і. т. і. Правда, все це до певної міри мало теж своє місце, але воно не носило такого характеру, щоби повстало питання про звільнення полк. Мишківського, досвідченого в штабовій службі й безсумнівно зручного в тактиці старшини. Основною причиною звільнення було тільки те, що я згадав вище.

Я особисто мігби закинути начальникові штабу стремління опанувати волю команданта армії. Це равно чи піано, оскільки командант себе шанував, мусіло привести до конфлікту. Крім того мігби я закинути йому також те, що він надто довго тримав штаб у стані малоорганізованої централі, нездатної до тривкої ширшої боротьби. Правда, на подібні закиди він вказував, і то було головне, на брак допоміжних сил.

Мені подобається погляд генерала Людендорфа на сираву взаємовідносин між командром і начальником штабу: цей останній пропонує (в невичерпаннім джерелом комбінації), а перший віршує: рівночасно також і перший має право оперативної ініціативи. Я особисто в спірних моментах пропонував начальникові штабу зафіксувати свою думку в офіційному авті. Тим самим вже спадала з нього всяка відповідальність перед верховною політичною владою. Безумовно, глибші розходження поважні були б ставити перед політичними чинниками питання про основні зміни у військовому проводі.

Щодо старшинського складу армії, то під вимагав негайніх і поважніх змін, — особливо, коли взяти на увагу, що противна сторона мала у повній мірі фахово підготовлений командний корпус (один час проти нас було коло 10 генералів). За часів миру Галичина бойкотувала фахове вишколення. Це мали ми тепер відчути на самих собі. У перший місяць боротьби до старшинського складу попали також і з Великої України звичайні авантурники, «панове полковники». Наприклад, командувучим північної області якимсь чином став звичайний хорунжий, коли не підтаршина.

Прийшлося, не дивлячись на бажання бути коректним супроти Антанти, піти на компроміс, який виявився на цей раз дуже влучним, а саме: до штабів взяти відданіх, чесних і свідомих обовязків старшин-німців, а на командні посади призначити молодих старшин-українців, які мали «іскру божу» щодо військового діла. Тут треба було вповні використати ті імена, які вже піднеслися над загальний рівень старшинських кадрів. Якщо їх не буlob, то прийшлосяби яти за прикладом Наполеона

(«Коли нема героїв, — треба їх творити!»). На щастя, «імен» вже й на початок січня не бракувало (Кравс, Микитка, Бізанц, Букшований, Тінкл, Долуд, Косак, Кле та ін. були вже відомі І армії, і широму громадянству), — саме на їх плечі ліг увесь тягар боротьби від початку аж до січня.

Значно складнішою була справа з командантами частин. На посади командантів полків просто бракувало кандидатів. Треба було дати час, щоби в огні боротьби відповідні старшини виказали себе. Ось тому я зупинився на куріні, як окремій військовій одиниці, залишаючи лише віймково полків (Січові Стрільці). Бригада мала відогравати роль першого зedнання ріжкого роду зброя. Не скажу, щоб це було шкідливим для спрані малеврування. Трохи гірше стояла справа з господарською частиною, бо запілля куріні часто «розбухало» до зовсім непотрібних розмірів. Боротьба проти цього була надто тяжкою, — більшість частин перевищила призначений Ім 30% норму для обслуговування цього запілля.

Справедливо відмічають дослідники заслуги, героїзм і витревалість нашого рядового старшинства. Проте, на жаль, приходиться во ім'я правди ствердити, що значний відсоток усього старшинського складу з перших днів надто притулювався до ріжких установ у запіллі. Міжтим разогортання армії весь час вимагало значних підсилень старшинських кадрів. Запілля реагувало на це дуже слабо, і на цьому тлі повставали терти.

Правдиво каже пімецьке прислів'я: «Нема поганих вояків, але є старшини певідповідні своєму призначенню». Це прислів'я особливо добре підходить до українського козака І стрільця, а в першу чергу до останнього. Там, де старшини були на місці, галицький стрілець був зразковим вояком, мало вибагливим, відданим і щирим патріотом своєї батьківщини, але разом з тим постійно очікучий «на приказ» і вимагаючий доброго «прикладу». У більшості вояків щойно повернулися з інших фронтів, не мали навіть доброго відпочинку, а Іх перви мали витримати поновно великий іспит. Добре представляється підстаршинський корпус, що відограв помітну роль. Особливо цінним було, що серед підстаршин не помічалося нахилу, користуючи з революційних обставин, адобувати для себе «контрабанду» старшинські привілії.

Першому Військовому Секретареві, полковникові Вітковському й його помічнику майорові Бубелі Галичині зобовязана була свою адміністративно-військовою схемою. Згідно з цею останньою, Галичину поділено на 3 військові області: Львівську (північне Огіїську), Станіславівську й Тернопільську, та 12 окружних команд, при яких власне Й мали зарганізовуватися кадри. Округи мали сповнювати службу глибокого запілля, мусили здобувати для фронту нові джерела живих сил, мусили реалізувати те, що підувало в боротьбі фізично й морально. Крім того було, і то вже в сфері Начальної Команди, близьке запілля. Також Йому треба було дати гнучкий, відповідний до потреб фронту, устрій.

У тактиці було також чимало болючих місць. Довголітня «окопна» війна вщенила постійне побоювання вояків за крила (флянки). Звідси — нервова напруженість і страх. Це цілком не відповідало змісту малеврової війни, що в своїй основі мала боротьбу на напрямках з вільними просторами на крилах, постійне ризикування, витревалість у критичніх обставинах, здібність творити власні резерви, або видобувати засоби для дальшішої боротьби в власних боєвих організаціях. Світова війна не дала нагоди молодшому командному складові вишколити себе в штучні малеврування, розвинуті в собі здібність швидкого орієнтування, вносити рішення й за них відповідати. Також І стрілець не вправив себе належно в розвідчій службі, в охороні й службі звязку. Для Начальної Команди було ясно, що від того, яка сторона швидче опанує елементи малеврючої війни, буде чимало залежати. Не треба було бути пророком, щоби передбачати, що вітчизняна армії цих попяť не пройде легко. Для справи мало авачіння ге, що ці питання стали у нас на порядок дня.

Щодо озброєння, то як це вже було вище зазначено, справа стояла зле. Після двох місяців боротьби наші запаси набоїв для австрійської зброя цілком вичерпалися. До того ж це явище не було тільки місцевим, а носило загальний характер. Вести дальшу боротьбу цими самими засобами не доводилося й думати.

Усі попередні бої показали також, яку велику вагу мав тяжка артилерія в боротьбі за опанування місцевості. Підполк. С. іде так далеко, що невдачу польського наступу в середині січня у великій мірі ставить у залежність від недобого стану гарматного діла у поляків. Я сам вже з перших днів турбувався сприводу забезпечення нашої армії тяжкою артилерією. Начальник штабу зі мною в цьому не погоджувався. Бої під Львовом показали, хто мав рацію. Не відмовляючись і надалі вживати в операціях чолового наступу, ми мусіли все ж увести в нашу програму також і забезпечення армії тяжкою половою артилерією.

Техніка (її в нас не було), — як от панцирні потяги, авта, літаки, — не була в жадному разі зайвою. Щодо служби авязку, то той порядок, який був досі, можливо більше нам шкодив, ніж приносив користі, бо все обслуговували переважно поляки, а не українці. Установлена Начальною Командою контроля ще не давала бажаних наслідків.

Чого було досить, то це ручних гранат, до яких мали довірря стрільці, — особливо гуцули та У. С. С.

Це все є певним нарисом тої реформаційної праці, що стала у весь ріст перед нами. Ця праця вимагала консолідованої й гармонійної співпраці Начальної Команди з Військовим Секретаріатом. На жаль, постійне стремлення замілля до непідлегlosti мало місце також і в нашій праці в Галичині. Лише пізніше, яких два тижні перед кульмінаційним моментом боротьби, Державний Секретаріят обеднав у одній особі обов'язки військового секретаря й начального вождя.

*

Зогляду на все зазначене, Начальна Команда в спільному порядку мусіла підняти питання про посне переозброєння армії, про заміну австрійської зброян російську. Саме ця причина сплинула на темп боротьби й змусила Начальну Команду на довший час відкласти здійснення своїх планів.

РОЗДІЛ II.

Організаційна праця. — Від імпровізації до регулярної Армії.

Січень, лютий і березень 1919. р. були тим періодом, коли на українсько-польському фронті боротьба досягає кульмінаційного моменту. Цими місяцями, на нашу думку, кінчиться двобій поміж Західно-Українською Народною Республікою й Польщею. Пізніша боротьба є боротьбою молодої Республіки з могутньою Антантою, бо її самі польські війська проголошується військом Антанти.

*

Установлення плану боротьби. — Заходи по здобуттю засобів.

Загальне, а зокрема мілitarne, положення є стан засобів боротьби в Галичині ставить перед Начальною Командою У. Г. А. завдання поновленого перегляду плану кампанії. Це впливає також і на діяльність Н. К. в кінці січня й першій половині лютого, — тобто на витворення сприяючих умовин для переведення рішаючої операції, якої не можна було відкладати, бо час не працював у нашу користь.

Ясно, що при прийнятті рішень політичним проводом З. У. Н. Р., повинні були бути узгляднені нові обставини на Великій Україні після упадку Гетьмана. Велика Україна в кінці січня, хоч і не була ще явно в стані анархії, то у всякому разі широкими кроками наближалася до неї. Голоси поодиноких політичних провідників губилися в морі демагогічних й анти-патріотичних викриків. Дезертирство й «стаманія» нищать військо. Невиховані й непідготовані, — а разом з цим байдужі до своєї національної держави, — народні маси кидаються від одного до другого, шукачи за кращим. Цим ще ширено більше замішання й деворганізацію. Коло патріотів, що — без ріжинці політичних переконань — підтримували у той час уряд, громадяться вже слабі й кволі рештки — ще місяць назад — великих військових частин. Це пародія, а не військо, — штаби й обози... До винятків належать Січові Стрільці, Запорожці й деякі частини з інших угруповань (більш голосні своїми називами, від військовою вартістю). Однаке вони не рятують справи. Урядові чинники не мають інших засобів впливати на маси, як проклямаці та відозви. Правда, робиться спроби покарання злочинців, — спроби знищення дезертирства шляхом збільшення платні, обіцянок земельних наділів і т. і., але вони не дають реальних наслідків. У цій анархії й хаосі гинуть наші матеріальні засоби боротьби, падає валюта, гинуть десятками тисяч коні й зводиться на нівець зброя. Патріоти розшукують місце, куди, — як це робиться в часі пожежі, — скласти рештки майна. Таким, в їх очах, може бути лише Галичина. І пішла луна: Галичина — «Пісмонт»! Звідти, мов, почнеться відродження нашого діла. Туди треба вносити все, що ще лишилося, бо там є карне військо, там є лад...

Ми говорили вже, що на прихому досвіді з Дніпровською Бригадою Начальна Команда прийшла до висновку, що годі було рахувати на збройну допомогу Директорії, а треба було бодай покористатися в матеріальних засобів і військового майна Великої України. Н. К. починає турбувати штаб південно-західного фронту, аби він уділив на українсько-польський фронт певну частину своїх значних ще, на той час, матеріальних засобів. В особі командуючого фронтом, отамана О. Шаповала, та його найближчого помічника, полковника російського генерального штабу, Ка-куріна, Н. К. знаходить прихильників Й домагань. Вже з кінцем січня починається перевіз річного військового майна до Галичини. Я рішуче стверджую, що колиб Начальна Команда не здобулася на це майно, то всі наші розрахунки оперативного характеру впалив самі собою та ця матеріальна скрута, яку У. Г. А. повністю відчудла в кінці березня й квітня 1919. р., надійшлаб значно раніше.

Я не знаю, чи панувала вже у той час також в уряді З. У. Н. Р. свідомість, що він лишається далі в своїй боротьбі самотним, але я маю певні дані думати, що так. Тому черговим завданням було витворити таку внутрішньо-політичну ситуацію, в якій буlob можливим черпати в країні власні місні босні сили. Умови, на мою думку, цьому сприяли. Інтелігенція зливалася в народом й тішилася довірям селянських мас, які підтримували зверхній орган влади — Національну Раду.

Свідомо чи несвідомо, Польща йшла стежками Ірландії та вже завчасу порозкидала свої авена по всій території Східної Галичини. Гасла революції, що їх наша демократія зважилася в той час піднести, служать полякам чудовим щитом, аби робити в самій гущі нашого організму свою національну справу. Чи це було узагляднено, хай скажуть ті, на кому лежало витворення в запіллі духу патріотизму, лицарства й посвяти.

Державний акт 22. січня про алуку всіх земель, що святочно виголошено в Києві на площі св. Софії, мав бути основою нового політичного «вірую». Від цього часу ідея Соборної Самостійної Української Держави мала жити й посылати на подвиги провідників і маси. Те, що доходило до Н. К., свідчило, що як фронт, так теж і запілля, надзвичайно радісно прийняли фант злукі. Але буlob неправильним рахувати, що сама ідея соборності була таким великим анархдям, яке могlob навіть змусити Українську Галицьку Армію кинути західний фронт й обернути вістря своїх багнетів проти другої небезпеки, що нестримо лявиною котилася на Велику Україну з Півночі й північного Сходу. — На перешкоді цьому був той самий «Збруч». Змаганням фахових сил Н. К. — скерувати боротьбу Соборної України проти найбільшої небезпеки — зустрілися в перешкодами внутрішньо-політичного характеру.

Як не грізою була ситуація на Великій Україні, все ж певний час ми могли ще рахувати на те, що наше запілля (Збруч) і праве крило (Сокаль—Рівне), будуть якісь час, — хоч і не дуже надійно, — забезпечені військами Директорії. Щож до нашого Півдня, то тут справа стояла гірше, бо Румунія претендувала на Буковину, а Чехословаччина мала вигляди на Закарпаття. Румунію лучила з Польщею спільність завдання на Сході, а натомісъ з Чехословаччиною виринули територіальні непорозуміння за Тешин, які з кінцем січня привели до збройного конфлікту між Польщею й Ч. С. Р. (тривав до 25. лютого 1919. р.). Ці неприязні взаємовідносини, як теж давніша співпраця чеських й українських політиків у віденському парламенті, вплинули на це, що після поділу Австроїї запанувала між чехами й українцями загідність і приязнь. Це мало також і практичне значіння для Начальної Команди, яка через Прагу хотіла мати «віконце» як до української кольонії у Відні, так і до ширшого політичного світу. Поляки надто добре розуміли значіння Праги для нас, і тому докладали всіх зусиль, щоби перетягти нам цю життєву артерію. На ці заходи поляків ми висунули питання вивозу наftи з Галичини до Західної Європи. Слово «наftа» дуже часто лунало в Н. К. І це не дивно, бо це був одинокий скарб в розпорядженні уряду. Це було підставою всіх міркувань господарського характеру. Начальна Команда не мала найменшого бажання простягати туди свої руки й в цьому напрямі впливала також на Команду південної групи полк. Косака. З другого боку Н. К. усвідомлювала, собі, що наftа цікавитиме господарський і політичний

світ. На це було чимало доказів. Хто тільки не відвідував Начальну Команду, рахував своїм обов'язком заглянути до Дрогобича й Борислава. Усіх чужинців, що бували тоді в нас, цікавив більше нафтовий терен ніж Львів. Н. К. зрозуміла, що «нафта» може найбільше прислужитися нашим розрахункам, і тому змагала всіми засобами забезпечити собі вивіз нафти в Європу. Я переконай, що колиб ве цей «золотий ключик», то й останнє «вікоще» зачинилося значно раніше, ніж це сталося.

Париж, що був у той час політичним осередком Антанти, не цікавився питанням Східної Галичини. Там кохалися в ідеї Великої Польщі, яка малаб запевнити «спокій» на Рені й на Сході. Для цього потрібні були відповідні засоби. Українців представляли там, і взагалі в Європі, як «большевиків другої категорії». У цьому помагали полякам російські монархічні й демократичні кола. Саме там, де мав царювати дух клічів Вільсона, утворилася надзвичайно тяжка атмосфера для політичної діяльності нашого посла, др. В. Нанайка. Розуміється, що очі всіх активних політиків Галичини звернулися па армію. Усі надії на розвязання проблем покладається від тепер на успіхи на фронті. Розуміє це й Начальна Команда. Вона ставить собі завдання скористатися з боєвого щастя, що в половині січня перехилилося на наш бік.

*

У січні Директорія була вже офіційно в стані війни з большевиками й поляками. У той самий час на нашому Півдні, в Одесі, збиралася міцно отaborитися «Союзники». Як оцінювали тодішнє положення військові провідники висловув нам у своїх «матеріялах до військової історії» ген. М. Капустянський. Він стверджує, що фахові військові сили були тої думки, що боротьби на два фронти Україна не витримає (доклад в 30. 12. 1918. р., Київ). За всяку ціну належало ліквідувати галицько-польський фронт, бо «головний і найнебезпечніший ворог», — це большевики. З ним військо неохоче биться па фронті, крім того в середині країни большевики мають богато прихильників, особливо серед робітників і селянської бідноти. Необхідно також вяти на увагу вмілу большевицьку агітацію й малу свідомість та темноту нашого війська й народних мас. Больевики, захопивши владу, відразу в нівець повернуть самостійність Української Держави, а соціалістичними експериментами доведуть країну до повної руїни та вроблять її арену жорстоких боїв. Безумовно, туди буде прямувати військо в усіх сторін, а саме: поляки, румуне, Антанта, донці і добровольці — все це повалить па Україну, якщо вона вступить в спілку з большевиками, чи визнає їх владу. Тоді навіть і про федерацію не прийдеться мріяти, — Україну просто розтопчути. Певна річ, ми можемо направити проти большевиків непохитні галицькі частини, і при їх допомозі противставитися большевицькій навалі, але це треба робити негайно, бо через кілька днів це зробити буде запізно. А далі в практичній частині докладу кажется, — на мою думку трохи наївно, — що «Україна бере участь в активній боротьбі з большевиками, за що союзники від себе гарантують приєднання Східної Галичини і Буковини до Наддніпрянської України». У пресі натомісъ читаємо, «що військові люди прийшли до висновків, що маємо боронити землю від всіх ворогів, бо коли і впадемо в боротьбі, то наслідки наших змагань все ж будуть добри».

Загляду на це Українську Галицьку Армію включено в правобережний фронт. ІІ сусідкою на Півночі була група отамана Оскілка. Розуміється, що підлеглість У. Г. А. правобережному фронтові була лише поміральною, бо для дійсної підлегlosti бракувало моральних основ.

Розвій військової штуки в останніх часах довів до того, що, з одного боку, сучасний вогонь збільшив «межу пружності» невеликих військових частин, чим спричинил теж більшу просторінь боєвих фронтів, в другого ж боку, уdosконалення технічної частини й вихід на арену боротьби більших мас піднесли значення господарських осередків і просторів. Обектами боротьби стало те, що давало засоби відживлення й утримання армії. Таким чином вплив політичних осередків на вислід боротьби підупав.

Як саме належало нам у боротьбі з поляками застосувати цей досвід? — Зогляду на це, що противник черпав свої засоби із усього — досить просторого — краю, а сили обох воюючих сторін були невеликі й озброєння їх було примітивне, — господарські осередки не набрали для нас особлившого значення. Ось тому було для нас актуальним, створити пригожі умовини до знищення живої сили ворога, й витворити таку ситуацію, що загрожувала їмого політичним осередкам. Зломити ворожу силу ми могли лише фізичною силою й рухливістю. Зогляду на це, що по тому боці Збруча вільні від ворога обшари в кожним днем маліли, все більшого значення набирали для нас простори Галичини. Для втримання цих обшарів ми могли битися на місці, тобто примінити активну оборону, або ще краще, перейти в наступ. Перший спосіб передавав у руки противника ініціативу боротьби, давав їому зможу вільного вибору моменту для рішаючої операції, — перемоги. Другий спосіб заховував за нами ініціативу, а з тим і можливість, низкою штучних операцій підірвати в основі боский апарат ворога. Ясно, що операцію під Львовом, — і в першому, і в другому випадку, — можна було рахувати тільки переходовою, аби далі, — десь на шляху до Кракова чи навіть до Варшави — перейти в рішаючий бій.

Тому, що головна сила польських військ була саме в районі Львова, властива операції проходила під цим містом з метою їхнього опанування. Звідсіль й походить клич: «На Львів!», що вкорінився в психіці широких мас та що ним жила суспільність й армія в січні, лютому і березні 1919. р.

Львів, у якому згідно з рахунком Солотніцького*) було 15.000 польського війська, можна було порівняти з далеким, наперед висуненим ваборолом, що до нього вели два важливіші ходи сполучки, а саме: Перешибль—Львів і Замость—Львів. На знищення цієї групи ворожих сил, тобто приневолення її до влачі, ми повинні були в першу чергу спрямувати всі наші зусилля. Другим, племені важливим завданням являлося забезпечення за нами напрямку Хирів—Самбір—Дрогобич—Стрий, де успіх ворога загрожував нашій діяльності проти головних сил коло Львова, зокремаж віддавав ворогові нашу «скарбницю», — бориславський нафтовий район. Простір Белз—Сокаль—Камінка—Красне почали обороняла володимиро-волинська група. Однакацей простір, без головніших господарських і політичних осередків, що мав для нас особливої важги.**)

Проте перевести в життя ці заміри Начальна Команда не могла, бо саме тоді стояла вона перед важливим завданням реорганізації армії. На переведення цього ми потребували, згідно з нашими розрахунками, найменше 6—8 тижнів. На тодішні умовини досить великий час. Годі було думати, що ворог подарує нам нашу пасивність, і на кожний випадок треба було рахувати, що зза неї ми загубимо ініціативу. З цих міркувань Н. К. намічає на переходовий час кілька доповнюючих акцій, що, — сполучені однією логічною оперативною думкою, — витворили нам краще відповідне положення на майбутній рішаючий бій.

Цими акціями мали бути:

- 1) більш тісна облога Львова з північного Сходу та Півночі,
- 2) відібрання від ворога обшарів на північний Захід від Львова,
- 3) міцне забезпечення за нами смуги Рава—Белз—Сокаль,
- 4) міцне забезпечення за нами напрямку Хирів—Самбір, що виводив ворога на наші зади, а крім того сприяв опануванню ворогом нафтового району.

До переведення негайній реорганізації армії Н. К. спонукали матеріальні й моральні спроможності поляків, які, не рахуючись з тим, чи пощастить їм швидко впорядкувати свої справи на інших фронтах, могли в короткому часі виставити проти нас принаймі стотисячу армію. Тому Н. К. плянує переведення своїх намірів у цей спосіб, що в першу чергу хоче привести до ладу все, що вже було зроблене завдяки ініціативі низів, а щойно після того приступити до ширших формувань. У міру того, як військові частини набирали більш організованих форм, пляновано зведення їх у більші одиниці. Таких намічено три:

*) Автор твору: „Kampagna polsko-ukraińska“.

**) Див. Орієн. ех. ч. 1.

З частин б. Північної Округи мав творитися 1. Корпус з місцем постою команди в Камянці Струмиловій. На команданта Корпуса в початках намічено полковн. Курмановича, а пізніше полк. Микитку. Начальником штабу — отамана Вурмбранда, а потім отамана Куніша.

З частин бувшої Південної Округи мав бути утворений 3. Корпус з місцем осідку команди в Стрию. На чолі Корпусу залишено полк. Косака, а начальником штабу — підполк. Долежаля.

Згодом ті дві Округи мусіли трохи розвинутися й дати місце 2. Корпусові, якій мав оперувати на напрямку Ходорів—Бібрка, — часово в функціями осадного корпусу. На команданта намічено полковн. Тарнавського, а на начальника штабу — підполк. Шаманека.

Щож торкається бригад, то, — як вже сказано вище, — вони відогравали в нас роль першого ведення ріжких родів зброї, як у великий війні дивізії.

У перших часах тереном використання мав бути фронт і припілля, а глибоке запілля полищалося на пізінці. Запільні організації 3. Корпусу поставлено Начальною Командою за зразок для інших. Н. К. розраховувала утворити небавом при собі ширший відділ забезпечення, як посередника поміж таким же відділом Військового Секретаріату й органами постачання бригад. Це пособляло більшій зручності й волі рухів у наших еволюціях (перекидування частин з одного напрямку на другий) і маневрах. Наши маневрові здібності могли ми збільшити ще шляхом підсилення залізниць, бо брак стратегічних шляхів сильно утруднював пересування військ уздовж фронту. Для цього, наприклад, щоби пересунути якусь частину з Красного на Стрий треба було направити її через Тернопіль. Хоч ми й не мали «мас», але мали великі віддалення. Тому добре залізниці принесли нам не аби яку користь. З нашими технічними засобами смішно було думати про будову нових шляхів, — ходило бодай про піднесення Іхньої перевізної здібності та втримання її на дотеперішній висоті.

Щож торкається спеціальних частин, до яких ми заразовували саперні частини, залізничні команди, важку артилерію, летунство й кінноту, то Начальна Команда лишила ці справи за собою. Відданняль пізінці, спеціальних частин тому чи іншому з Корпусів ми хотіли, відповідно до оперативних завдань, змінювати їх боєвий «вигляд».

Коли застновимося над цим, яку організаційну працю перевела Н. К. (она не уявляла з себе сталої робочої машини, бо більшість відділів заступалося молодими, хоч і відібніми, старшинами) та команди Корпусів, у порівнююче невеликому для той спрви речинці (від 15. січня до 3. березня 1919. р.), то самі дивуємося тій величині духу й енергії та творчій силі, яку виявили в той час молоді фахові сили нашої армії. За місяць горячкової організаційної праці, при невинних боєвих операціях, наша армія виростає в поважну, одноманітну, зреформовану боєву силу кількістю 50—60 тисяч і 60 гармат*).

Уся ця велика праця коло організації нашого апарату боротьби була ще обміркова при начальникові штабу армії, полковникові Мишківському, при якому почато вже фактичне переведення планів в життя. Новий начальник штабу, полковник Курманович (за успішний провід 1. Корпусом його іменовано полковником, а

*) Не диво, що в часі нашої визвольної боротьби роблено не лише малі, але й поважні помилки. Одначе, які вимоги можемо ставити до апарату, що його організовано в тодішніх своєрідних умовах? Тому саме мені віддається несправедливими й безпідставними вакиди тих осіб, що змальовують ті чи інші недостачі армії. Вони часто, може й несвідомо, подають надзвичайно цінні дані, що змальовують нашу оперативну обстановку. Прикладом до цього можуть послужити «Переживання Галицької Армії» др. Т. Вурачинського («Канадська Січ», 15. грудня 1928. р.): «Щоби щадити на часі (роботи було маса), ждав я службового авта, та на жаль не дістав. Щоб задокументувати з якими труднощами, з яким марніваним часу тоді наша поїздка була получена, наведу факт, що одного разу Іхав я зі Станиславова до Тернополя 44 години й то тому так скоро, що я з дороги телефонував два рази до Секретаріату Шляхів. Іхав я санітарним поїздом, котрого цільно потребував Тернопіль». Той же автор змальовуючи злідений став лічниця у земі, повадає в нашу дійсну Ахилеву пітту: «власне бракувало потрібного санітарного персоналу». Певно, коли дочекаємося спогадів інших авторів, що обговорюватимуть інші діяльності нашої визвольної боротьби, будуть змальовані там такі самі, або подібні наші помилки й недостачі.

О.-П.

на Великій Україні генералом), продовжував почате діло. Він заімпонував мені з першого дня свого прибуття до армії. Я пізнав у ньому видатного й свідомого старшину, якому не бракувало ні теоретичного, ні практичного досвіду.

З «Українського Стрільця» ч. 18 ми довідуюмося, що генерал Курманович народився 26. лютого 1876 р. у Вільшанці, пов. Золотів; був сином о. Йосифа, унітського священика в Холмщині, який заза браку парафії був сільським учителем; скінчив 5 клас гімназії в Золочеві, школу кадетів у Лобзові біля Krakova й військову школу австрійського генерального штабу; по скінченні був приділений до служби на переміну в Генеральному штабі та у вишкільних частинах; світова війна заскочила його на російському фронті, де попав у полон; шляхом виміни повернувся в травні 1915 р. і служив аж до розпаду Австро-Угорщини на фронті, як курінний, полковий і бригадний командант. 1. листопаду 1918 р. зголосився в Українській Місії у Відні до Української Армії, але заза недуги виїхав до Галичини щойно 24. грудня 1918 р.

На початку лютого питання заміши начальника штабу старшиною західної школи, — про що я вже згадував — настільки стало актуальним, що я був примушений, просити згоди Державного Секретаріату, призначити на це місце полк. Курмановича. Державний Секретаріят не тільки що апробував моє прохання, але пішов ще далі. З ініціативи Д. С. В. С. іменувала його Національна Рада Військовим Секретарем. Полк. Курманович прийняв призначення з тим застереженням, що фактичний провід справами Д. С. В. С. залишався за б. товаришем Секретаря В. С. майором Бубелою. Згідно з розпорядком Державного Секретаріату, полк. Курманович рахувався у стажі відпустці й тільки у важливіших справах мав приїздити до Станисловова. Завдяки такій розвязці справи, полк. Курманович, як військовий секретар, міг впливати й на організаційну роботу глибокого запілля. Ми знали, що глибшому запіллю не тільки доведеться взяти на себе пізніше підсилення армії, але можливо, ще й організацію нових фронтів. Праця в запіллі й тоді вже була в повному ході, але поки що всі ІІ зусилля йшли на підтримання ладу й спокою в самому краю. Творилася жандармерія, а кадри рівночасно відгравали ролю окружних залог. Жалко лише, що на дійсно потрібну зміну, — тобто підлеглість запілля фронтові, — Державний Секретаріят рішився тоді, коли армія була вже у відвороті.

Полк. Курмановичеві доручив я як організацію штабу армії, так й штабових апаратів при Корпусах. Особиста його знайомість з більшістю старшин, як це мені здавалось, богато причинялася до правдивого використання їх здібностей. У цьому заслуга полк. Курмановича неоцівима.

Поділяючи погляд генерала Геруа, що штабовці повинні бути інтелектуальною силою в армії, а командний склад носієм етики й волі, находжу потрібним ствердити, що для командного складу на вищих ступенях командування не вистарчало сама практика, — йому потрібне також основне знання теорії. Провідники рівночасно мусуть бути й виразниками ідеї ведення боротьби. Тому такі стратегічні сили, як Жолін і Клявзевіц, під час їх перебування на російській службі, могли бути лише на посадах начальників штабу у генералів-росіян.

Я не утруднював начальникові штабу заповнити штабові посади та референтури Н. К. чужинцями й нічого не мав проти призначення їх начальниками штабів вищих одиниць, але на посадах командантів корпусів і переважної більшості бригад я хотів бачити старшин-українців. Ось тому, хоч як велике було незадоволення полк. Косаком, командантом 3. Корпусу, все ж я настоював на часовому затриманні його, бо саме тоді ми переживали організаційний мент, а організаційних здібностей йому не могли відмовити навіть його вороги. Що правда, бракувало йому основних військових студій, а головно службового такту і тому його підсилено солідною силою полк. ген. штабу Долежалем, який визначався тактовністю, спокоєм, розумливістю та методичною й тривкою технікою, чого саме полк. Косакові бракувало.

У 1. Корпусі місце полк. Курмановича мав зайняти полковник Мікитка, що вже тоді за бої під Львовом був іменований полковником. Це був мій особистий вибір, бо мені здавалося, що властивості його характеру, рішучість, енергійне переведення

в життя замірів команди та хоробрість будуть на нашій Півночі, де характер подій був дуже рухливий, — на місці. На мою пропозицію обніти цю посаду він відповів мені, що не почував себе в силах задоволити вимоги, які покладаються на нього. Його заспокоїв і сказав, що нам це видніше. Після цього полковник Микитка підпорядкувався наказові. Пізніше, його енергійна діяльність виказала, що команда не помилилась у виборі.

Доля, міцно сиділа під Львовом, припала на полковника Тарнавського, якому приділено підполк. ген. штабу Шаманенка, комandanти бригад 2. Корпусу, а саме отаман Букшований, отаман Тінклер і підполк. Вольф, були надійними й випробованими старшинами. Треба завважити, що на нашому крайньому лівому крилі, де події мали незвичайно відповідальний характер, був генер. Краус. Цей надзвичайно солідний і випробований старшина був у повному розумінні провідником, що користався як довірям Начальної Команди нового й старого складу, так теж старшин і стрільців. Хоч в роду німець із Східної Галичини, він рахував себе все й всюди українцем. У 3. Корпусі був він основною фігурою. Йому одному Н. К. дозволяє розвинути свою бригаду в дивізію. Поміж ним і полк. Косаком були постійні тертя й непорозуміння. Тому — крім інших запдань — на полк. Должкаля покладено обов'язок сприяти вирівненню власновідношень поміж обома комandanтами.

Взаагалі, прищеплений мені старою школою, погляд дивився на частини, як на живі істоти, а на команду як на їх душу, я переніс і на мое нове поле діяльності. Для повного змальовування образу я повиненби ще перерахувати никаку осіб, яким Д. С. В. С. доручив організовувати службу в глибокому запіллі. Хоч у той час вже й при Військовому Секретаріяті з'явилися дуже солідні старшини, як полк. ген. штабу Ціріц та інші, все ж не беруся характеризувати їх, бо мені не приходилося з ними близче стрічатись.*)

*) Богаті різних чуток поширені серед українців про особу самого шанованого автора. Ось тому вважаємо за потрібне подати його коротку біографію.

Ген. Омелянович-Павленко народився 8. грудня 1878. р. у столиці Грузії, Тіблісі. Його батько, генерал артилерії, походив з дунайських козаків, а мати з роду князів Русієвих-Корчебашевих з м. Телаву в Грузії. Дядько по лінії батька був камер-юнкером двора й віце-губернатором у Владивостоці, а по лінії матері О.-П. споріднений в Габаєвими. Дядько Габаєв командував корпусом і деякий час стояв на чолі армії Грузинської Республіки.

Ще малим О.-П. зробив разом із своїм батьком подорож з Тібліса до Хабаровська. Чотири місяці в дорозі (Тайга, Урал, каторжане, сибірські валізиці, дики звір) залишили велике враження на 7-літнього хлопця.

У 1898. р. О.-П. скінчив кадетський корпус і був приділений до «Павловського Воєнного Училища», яке в той час мало дуже добру славу. У 1900. р. О.-П. закінчив, як дев'ятацятий, військову школу й звяг призначення до л.-гвардії волинського полку, що складався виключно з українців. На другий рік О.-П. призначено до «учебної команди», в якій він провів три чверті своєї служби (м. і. полк. Дроздовський, ім'я якого вславилося в добровольчій армії, був молодшим старшиною О.-П.).

У 1905. р. О.-П. вініхав до манджурської армії, був під Сан-де-пу. Муїденом і на спіннгайських позиціях. Як начальник відділу розвідчиків і комandanт сотні, О.-П. пізвав війну анізу. Після війни він знову вернув до свого полку.

Служба в «учебній команді» дала О.-П. можливість приступувати молодим воїнам свій босий досвід. Його зразкова праця звернула на себе увагу комandanтів дивізій і корпусів. Там власне О.-П. перший раз зустрівся з ген. Брусіловим. Літературними працями, що його було потири, О.-П. зробив собі ім'я серед тодішніх військових. Він захоплювався особливо спортом. У галузі стрілецького діла він одержав сім імператорських і полкових нагород.

У 1911. р., за наказу Царя, О.-П. приділено до школи булавних старшин. З двох сот капітанів О.-П. закінчив школу в першому десятку з особливими відзначеннями.

На велику війну О.-П. виступив в полку під комandanтою ген. Геруа (автор книжки «Полтава»). За бої на переправі у Гутти-Кальварії одержав Володимира 3. ст. в мечами, а за бої на напрямку Лодзь—Торунь (1. листопаду 1914. р.), де командував авангардом, одержав Юрія. Важке поранення вивело О.-П. з боїв на цілий рік. На фронт він повернув, як комandanт штабу 2. гвард. корпусу, але після Стоходу, хорій на тиф, залишив свою посаду.

У 1916. р. О.-П. призначено доглядаючим за всіма «учебними командами» гвардейського корпусу, а трохи згодом — начальником студенської школи прапорщиків і кандідував, як провідник групи старшинських шкіл.

Літом 1917. р. О.-П., як комandanт л.-гв. grenадирського полку, брав участь у тернопільському прориві. Його сусідом був комandanт преображенців Кутепов, в яким О.-П. був разом у «Павловському Училищі» та в японській кампанії.

Отже наш боєвий апарат розвивався цілком нормально в ділянці формування вищої команди та організації стрілецьких і гарматних частин. Гірше стояла справа з організацією кінноти та технічних частин.

Розвязання вхідних задач.

За час цього організаційного періоду, який можна назвати — під оперативним оглядом — періодом «затиші», наш противник, що в той час переживав кризу, розглядає нашу малу активність, як нерозуміння ситуації Начальною Командою.

Але й в цей час гармати та кулемети не мовчали. Центр боєвої діяльності переносився з одного кінця фронту на другий. Спочатку живчик б'ється більше навколо самого Львова, особливо на Північ і північний Захід від Його. Розуміється, це проходило не без перешкод. Всеж таки наші частини «осадного» й північного Корпусу (особливо частина отамана Долуда) значно стискали перстень облоги, і тим самим відбирали ворогові ще богаті провіянтом та харчами райони. Далі, з початком лютого, боєва діяльність перекинулася на наше праве крило. 2. лютого 1. Корпус обложив Белз, а 4. лютого розпочинається бої навколо Сокала. Цими боями на нашій Півночі розпочинається нова кривава боротьба. Белз і Сокаль ступнєво виростають у нас в значний «укріплений» район, що під час всієї кампанії славно виконує роль «сильного місця» (заборона) на нашему правому крилі й полекшує нам наладити зв'язок з групою українських військ на володимир-волинському напрямку. У перше над Львовом і Перемишлем з'являються наші літаки, які, що правда, мають більше моральне, ніж боєве значення. Росте й активність 3. Корпусу. Його випади на залиничий шлях Перемишль—Львів починають турбувати «Довудство Сходу». А тому на 4. лютого воно заряджує поважну акцію з Перемишля на Самбір. Відділ поляків у складі 8 баталіонів піхоти, одної ескадрони кінноти, двох полевих батерій й однієї батерії важких гармат, під командою полк. Мінкевича, одержує наказ розпочати «пацифікацію» обшарів, що лежали на лінії між Перемишлем—Хировом і Самбором.

Треба бути дуже васліпленим патріотом, щоби не бачити, що в цій акції всі переваги були на боці поляків. Але все ж, противника спіткала повна невдача. Наступ поляків заломився вже на самому початкові і частини ген. Кравса не тільки що втримали всі свої позиції, але до цього надійно забезпечили вже на довший час важливий для нас напрямок. Слід відмітити повний звіт Н. К. Він характеризує наші частини та їх боєву вартість.

«Перший раз наступали поляки (на Вовчу Долішню 4. 2. 19.) силою 6 сотень і 2 сотень машинових крісів. Другий раз наступали вони ще більшими силами в околиці Дроздівки, Нового Міста, Чижок. Вогонь нашої піхоти і артилерії розбив ворога, при чому ми здобули один скоростріл. Втрати ворога великі. У другому наступі поляки відступили перед вогнем наших скорострілів. Утікаючих поляків нищила артилерія. Під час другого наступу брали участь два панцирні поїзди, яких наша артилерія прогнала аж до Хирова. Коло полуторя з'явився третій панцирний поїзд з двома санітарними возами, з котрого вийшло 80—100 стрільців. Епіта білла Чижок тревала від 6. години рано до 4. пополудні. Зі Заходу наступали на Чижки 3 сотні

Це була остання посада О.-П. на російській службі. Однаке й призначення командантом л.-гв. гренад. полку сталося тому, що О.-П. мав особистий дозвіл Брусілова перебрати командування українською частиною.

Революція застала О.-П. в Одесі. Провідників Одеської Національної Ради, др. Луценка, прокурора (пізніше сенатора) Шелухіна й Чехівського, просив від зголосити в Києві, що віддає себе в розпорядження української влади.

При Гетьмані О.-П. одержав дивізію в Полтаві, а пізніше Козацький Кіш у Катеринославі. Хоч життя й служба О.-П. проходила переважно поза межами України, все ж у його родині завжди панувала свідомість походження від козаків-запоріжців. Весь вільний час у полку О.-П. присвячував українській пісні й українському театрству.

Розбудова Нациї. Ч. 1—2.. 1929.

поляків, а в Півночі 5 сотень. Наступ відперто нашими двома сотнями. Опісля поляки вдерлися до північної частини Чижок. З полуодя наши резерви почали наступати й окружати поляків з трох сторін і так приневолили їх до втечі. До нашої неволі потрапило 6 ворожих стрільців і один старшина. З польської сторони брали участь в наступі 4 куріні піхоти, дві 15-центиметрові гавбци і дві далекосязглі гармати. Поляки стріляли набоями дум-дум. Ми задержали всюди наші попередні становища».

Усі випади ворога не мали успіху. Н. К. може зовсім сміло зробити загальний висновок, що вже на 15. лютого на всьому терені військових подій У. Г. А. змінила своє оперативне положення. Це не могло не відбитися на настрою наших військ. Загально беручи, він став кращим від давнішого. Правда, тут і там чулося скарги на брак старшин на фронті, але й це не дуже відбивалося, бо брак кількості зрівноважувався відданістю й героїчною поведінкою молодих старшин.

*

Організаційна праця посувалася швидко. Почувалося, що справа перейшла до рук майстрів. Штабові органи працювали надзвичайно пильно й однозгідно. У Н. К. з'явилися деякі нові сили, що з них особливо треба відмітити майора Льонера, пильного працівника в оригінальною оперативною та організаційною думкою. Його інтелігентна постать гарно доповнювала нашу невеличку, але бадьору штабову родину.

Наші «критики» пізнішого часу (тоді вони мовчали) все будуть незадоволені складом штабу армії; вони певно хотіли бачити на чолі армії щось на зразок «великого німецького генерального штабу». Цим панам, — у більшості спеціалістів від усього, — треба лише зважити розміри. Пригадаймо їм, що навіть в часи найбільшого розвитку нашої армії (березень) ми не мали в босвій лінії більш 60 тисяч людей. Отже ця сила для великого штабу була надто малою.

Без сумніву, були й хиби. Так референтура родів зброй не була заступлена підповідними технічними силами, але, власне кажучи, і діло її було невелике, бо осередки її організаційної праці на фронті були в командах Корпусів. Зноваж від Військового Секретаріату на кінець лютого ми нетерпличе очікували вислідів положеної на їхню праці, бо всі донесення стверджували, що обшари припілля вже дали максімум можливого. Ми були переконані, що від того, чи буде працювати наш тил «на себе» або «на фронт», — а тим самим зробить організмом боротьби всю країну, — буде залежати й перебіг дальших подій.

Як прихильник територіального доповнювання частин, я подбав, щоби наші бригади перейняли назви тих місцевостей, з яких вони мали огеркувати доповнення, і щоби команданти бригад були повними господарями у своїх кадрах. З цим погодився також і Д. С. В. С. Для бригад встановлено слідуєчу назву:

1. Корпус: IX. Угнівська бригада, VI. Равська, V. Сокальська й т. д.;
2. Корпус: II. Коломийська, III. Бережанська, IV. Золочівська;
3. Корпус: VII. Львівська, VIII. Самбірська й XI. Стрийська.

Паскільки мені відомо, всі ці організаційні зміни заховалися аж до останніх днів босової діяльності У. Г. А. Що більше, командний склад, який іменовано під Львовом, залишився під час всієї боротьби на своїх місцях і саме йому прийшлося перейняти на свої рамена й хвілі слави, і гіркі потрясения аж до 1920. року*).

*). Мені часто доводилося чути, що доповнення бригад і зednання ІХ у корпуси було пілом ген. Грекова. Ції вінправді піддав і ген. Капустянський у своїх «матеріалах». У першій частині (ст. 58) він пише: «Генерал Греків швидко реорганізує армію (частини зводяться в бригади, а бригади в корпуси)». Б люде, пкі твердять, що ген. Греків з кількох тисяч на противі місяця довів армію до 100 тисяч. У дійсності ж бовзий стан нашої армії ніколи не був вищий як 60 тисяч. Правда, під час першого відвороту У. Г. А. зменшилася аж до 26 тисяч, але це були випробовані, архивні надри. Усупереч поширеній думці, ініціатива «Чортківського наступу» (5. 7. 1919.) належить мені. Ген. Греків у той час подався до демісії й вернув лише для використання взятого мною на себе відповідального рішення. Для продовжування наступу так блескуче нам розвиненого потребував генерал засобів, і тому наміти формування ще двох корпусів. Проте це так і лішилося на папері. У дійсності шляхом мобілізації поповнено лише вже існуючі частини. Але я не буду тут торкатися більше цього питання й лишаю це на піаніще.

О. П.

Під час того періоду боротьби, я кілька разів їздив на фронт, щоби відчути нашу боротьбу на низах. Такі поїздки були не легкі, бо засоби пересування, — зва глибоких снігових завій, — були майже цілком параліковані.

При безпосередніх стиках з рядовим стрілецтвом найбільшим моїм завданням було відчути духа частин. Те, що я бачив перевищало мої очікування. Я бачив старшин і стрільців у найріжномавітніших обставинах. У мене лишилося враження натхнення й свідомого ставлення до мети боротьби. Скрізь помічав я здорову, трохи пристосовану до революційних обставин, карність. Властиво все, що може бути внесенено в поняття духу війська, було на місці. Були деякі браки у зовнішньому вигляді, але в цьому напрямку пороблено необхідні заходи. Під час моїх виїздів на фронт найбільше мене вразила організація нашої санітарної служби й взагалі допомога хорим та раненим. Я на власні очі бачив тяжко ранених, що при тріскучих морозах були поприкривані лише легкими накривцями. Я розумів, що це може потягнути за собою небажані нам наслідки. Тому рішив я особисто звернутись за допомогою до широкого громадянства і випустив слідучу відоєву:

«Громадяне!

Після п'ятирічної війни, наш народ знова покликаний Національною Радою до зброї, щоби захистити свою волю й право на своїй землі від віковичного споїлого ворога. При тяжких обставинах славне наше козацтво і стрільці ведуть цю боротьбу, а святым обовязком громадянства забезпечити долю й життя тих, хто виконує чесно свої обовязки перед Вітчиною. Хай кожний, хто має в своєму серці національне почуття, прийде в помічю. Алеж це діло велике й вимагає відповідної організації. А тому Начальна Команда закликає все громадянство до вступу в «Комітет допомоги хорим та раненим в національній боротьбі».

Бажаю, щоби всі Товариства, що заснуються по містах і селах були обєднані загальними повітовими комітетами.

Перший фонд міг би скластися з датків окремих осіб, та через зорганізовання всенародної збирки за дозволом і контролем органів Національної Ради, до Президента котрої я рівночасно звертаюся. Прохаю відчинити підписку й приняти від мене на сей фонд початкову лепту».

Уся преса й члени Національної Ради підтримали з повною щирістю мою відоєву. Почалися збирки грошої, одягу, біля та ін.

Боротися й організувати армію, — це надзвичайно важке завдання. Але такий стан речей треба вважати нормальним, коли війна вибуває несподівано й перед провідниками стоїть завдання: повернути імпровізацію на шлях певної системи. У цій праці треба з особливою увагою й зрозумінням заховувати все позитивне, щоби не пошкодити — так цінному у всякій справі — моментові самодіяльнності, завдяки якій і повстала сама «імпровізація».

Безупинні бої помалу виснажували сили залоги Львова й дуже ускладнили комунікаційний рух від периферії до Львова. На Півночі ми осiąгнули звуження облоги Львова аж до сучасні передмістя. Полки вже не могли провадити для потреб міста і залоги використання сіл і містечок у напрямку на Ярослав. Іхні спроби робити випади — для реквізіції харчів під прикриттям збройних відділів — коштували їх дуже дорого, бо наші партизанські відділи завжди цьому перешкодили. З Перешиблем Львів мав сполучення лише вночі, — і то тільки спильним панцирним потягом.

Треба відзначити, що в січні ми починаємо взагалі краще інформуватися в обстановці поза нашою боєвою лінією. Завдяки розвідчій службі, ми мали відомості, що діється не лише у самому Львові, але також й у Варшаві. На жаль приходиться ствердити, що ворог мав про нас докладні відомості, — і то до тієї міри, що навіть телефонічні разомови поміж Н. К. та штабами Корпусів, — мало що не на другий день, — були юному відомі. Ми рахували, що з більш тісною облогою Львова нам пощастиТЬ запобігти цьому лихові.

Я не буду тут зупинятися на подробицях описання лютневих боїв. Їх значіння, взагалі, було виходовочим. Цінним було те, що на всьому театрі військових подій ми

тримали ініціативу в своїх руках. З кожним днем наші частини міцнішали, а зокрема артилерія, до складу якої почали вводитися гармати більших калібрів.

Наша важка артилерія дістас завдання бути все у поготівлі та підтримувати наступ наших частин не лише на південні й південно-східні околиці міста, але й на Півночі. У Краснім організується летунський парк, що складався з австрійських і російських апаратів. На наказ Начальної Команди полк. Кануків організує три летунські сотні, а саме: боеву, розвідчу й направчу. У Стрию організується окрема сотня для обслуги південного фронту. Не дивлячись на перевагу ворожого летунства, наша авіація починає опановувати повітря. На залізничних шляхах у лютому ми маємо вже бронепотяги, а на дорогах — бронеавта. Хоч наші бронепотяги щодо будови уступали польським, все ж щодо сміливості рухів і підприємчivosti, якщо їх не перевищували, то принайmі суперничали з ними.

Ясно, що всі ці технічні засоби нашого війська — зза своєї нечисленності — мали для нас більш моральне, ніж реальне значення.

РОЗДІЛ III.

Експлоатація засобів у нашій лютневій офензиві.

Декі детайлі обстановки.

Трикутник Бродя—Перемишль—Коломия був найбільш придатною місцевістю для маневрування. На Північ і на північний Захід від цього трикутника, з огляду на горбковатість та ліси, місцевість більше надавалася для партизанської чинності, а на Південний — у Карпатах — можна бути тільки гірську війну.

Ні на річки, ні на напрямок битих шляхів ми не могли особливо скаржитися, — хіба тільки, що останні були в дуже прикруму стані. Проте напрямок залізничних шляхів сприяв операціям польських військ.

Цілий край вкрито окопами, що залишилися з світової війни; не бракувало також і дротяних перепон; місцями подибалися навіть поважні укріплені будови, як, наприклад, у Миколаєві, що йому довелося відограти помітну роль на весні 1919. року.

Як на окремий чинник, слід вказати на цілу систему притоків верхнього Дністра (район Комарно—Жидачів—Стрій—Самбір). З огляду на слабість наших технічних засобів (понтонні й мости), це мало не аби яке значіння. У наших операціях прийшлося нам південну частину трикутника перенести на лінію Дністра (від Жидачева до Городенки), бо більшість мостів була понижена у великій війні.

Не лишалося без впливу на розвиток кампанії також і те, що, як каже проф. Рудницький, «звязи квалітативного й квалітативного значіння дуже ріжко в'язнуть природу краю з народом». Власне в Галичині ця теза знаходить собі повне підтвердження.

Земля (село) була у фактичному посіданні українців, національна свідомість яких була настільки високою, що навіть не приходилося чути: «хто ми й чи ми діти»... Лише в західно-північних околицях і навколо міст та місточків певний відсоток українського населення з перших днів зайняв нейтральне становище у нашій боротьбі. Це були т. з. «латинники», на яких впливали «ксіондзи», що Ім не можна відмовити ані польського патріотизму, ані активізму.

Щодо міст, то вони мали мішаний, або краще: польсько-жидівський характер. Це були немов готові осередки ширшого наступу поляків на Схід; поруч з «латинниками» уявляли вони добрий ґрунт для чинності розvідчих апаратів «Доведства».

Але не можна оминути також і того, що наше греко-католицьке духовенство не уступало польському в активізмі. Роля українських священиків у боротьбі проти поляків була дуже позитивною. Своєю службою, прикладом і промовами вони суперничали з політичними провідниками. Ворог відповідно оцінив заслуги наших панотців і, не зважаючи на «сан», де тільки було можливо, катував Іх. Отець Нижанківський і богато інших назавжди залишався у вічній памяті українців.

Також і з розмов із стрільцями та селянами я переконався про глибокий і свідомий патріотизм української Галичини. Одного дня прийшлося мені побувати в го-

стині в одного газди, вже зовсім сивого дідуся. Він мене дуже вразив своїм зацікавленням до війни проти Польщі. А те, що звичайні вояки на фронті з великим захопленням перечитували «Стрільця» й «Републіку», лише підтверджувало мої спостереження. Бажання слабших одиць ухилялися від податку крові та сковатися десь у залілі гостро осуджувало стрілецтво, і часами приходило з цього пригоду навіть до сутічок.

Взагалі, насільки ми були бідними матеріально, настільки добре стояли ми морально. До певного часу заплілля було солідною опорою борців на фронті, чому багато сприяла однодумчість провідників у питаннях, що, як, наприклад, земельна реформа, сильно непокоїли стрілецькі маси.

Спокійний за свою хату, свідомий того, що в своїй державі відкриються для нього кращі вигляди, стрілець безоглядно віддавався святій справі звільнення рідної землі від заїздів. Вірш Олеся, що кінчастися словами:

«Брати! за шаблю, за мушкет!
Всі за Республіку вперед!
Вперед, вперед — одна дорога,
А там за нею — Перемога!»

передавався з уст до уст. Армія жила! Це дійсно був момент, коли Падеревському не можна було не просити Нафівищу Раду, щоби війська Польщі — проголошено військом Антанти...

Члени Національної Ради цілком справедливо стверджували в своїх промовах, що момент національний був домінуючим у широких масах. Не загостренням питань господарсько-соціального характеру, але гідністю й жертвами на армію виказували маси своє відношення до тої боротьби, яку розпочали політики. Безумовно, війна була популярною. Правда, «степень напруження» не скрізь був однаковим, Коломийщина, Бережанщина, Тернопільщина та воі прифронтові повіти вели перед. Особливож волавилися своїм заваяттям куріні гуцули.

Загально беручи, бажання наших противників-старшин змалювати участь українських мас у війні проти поляків, як вислід аусиль революційної інтелігенції, не відповідає дійсності. Ті старшини не можуть не знати, що «стревалий згой» у війську передумовляє те, що «ідеал» в ціннім не лише для політиків і генералів, але й для останнього обозного в далекому запіллі.

Той ідеал був: Східна Галичина в частину України!

А вона — ця частина — щойно вийшла із світової війни. Які тільки «озброєні патови» не перейшли Північ від Сходу на Захід і назад по кілька разів! Хто тільки не обкрадав Північ! Але все ж, при першій нагоді, вона піднесла той самий прапор, що й Золотоверхий Київ...

*

Державна нарада в Ходорові.

Boi, що вже майже місяць точилися на нашому широкому фронті, — як це я зазначив вище, — мали витворити обставини, які сприяли б започаткованню рішаючої боротьби з метою основної зміни нашої оперативної ситуації. Ми хотіли перевести наші групи на північні й північно-західні кордони, аби цим поставити Конференцію в Парижі перед доконаний факт заволодіння всіма українськими землями.

Усе заповідало успіх нашої акції. Кожний день лютого приносив нам нові організаційні й оперативні здобутки. Зогляду на це, готували ми на середину лютого ширкий наступ.

Але на цей раз у нашу оперативну працю вмішалося також і командування військами Великої України. Спочатку депешою, а пізніше й особисто отаман О. Шаповал передав мені бажання Головної Ставки, щоби до 18. лютого, коли в Парижі мали розпочатися засідання Мирової Конференції, взяти Львів, хочби навіть і чоловим наступом. Отамана Шаповала підтримував його технічний співробітник, полковник

російського генштабу Какурін. Присутність цього останнього, зогляду на те, що він заслужено користався іменем доброго генштабовця, надавала вмішанню видного командування ще більшого значення.

При цій нагоді, вперше від початку кампанії, я виложив представникам Головної Команди наші зasadничі міркування щодо боротьби У. Г. А., наші досягнення і наш замір зважитися на рішучий крок. Я зазначив, що чоловими наступами ми ніколи не дійдемо до позитивних наслідків, а заломісць удар на лінію Перемишль—Львів, саме коли ми міцно стоимо в районі Рава Руська—Белз—Сокаль, повинен поставити головні польські сили в загрозу відрізання, і тим змусити поляків до боротьби аж до вичерпання сил. Ось тоді, на мою думку, можна було б вдарити безпосередньо на Львів.

Я вже зазначав, що наш боєвий організм поки що обмежувався фронтовими засобами. Плянованаж нами боротьба, згідно з нашими розрахунками, мала втянути всі наші сили, бо годі було думати, що без підсилення фронтових сил свіжими доповіннями, ми зможемо нанести удар у саме серце ворога. Кількість необхідних нових підсилин була визначена на десять тисяч.

Ось тому, зогляду на організаційні й політичні обставини, наша нарада ухвалила просити Державний Секретаріят скликати при Начальній Команді державну нараду й запросити др. Петрушевича, як представника Національної Ради і відповірчників Державних Секретарів, а зокрема Військового Секретаря.

Така нарада відбулася кілька днів перед нашим наступом, тобто між 9.—16. лютого. Саме в той час полк. Мишківський передав свої обов'язки полк. Курмановичеві. Я рішив запросити на нараду їх обох, а реферат перебрати на себе. Я зясував положення й зазначив, що в основу моїх оперативних міркувань покладена боротьба з живою силою ворога. Удар з. Корпусу на район С. Вишня—Городок мусів притягнути до себе всі головні сили поляків, що були скупчені в трикутнику: Городок—західна частина Львова—Лібень В. Цей двобій, на мою думку, мав бути рішучим моментом, що міг би навіть створити сприятливі обставини для всіх дальніших чинів у напрямі приголомшення ворога, здеморалізування населення міста, та навіть появи нашого стрільця на вулицях Львова (див. Сх. ч. 1 и 2).

Від полк. Какуріна й полк. Мишківського я та всі інші чекали завважень до принципової частини моєї пляпу. Проте ніхто не вініс важливих поправок, і тому нарада перейшла до технічних питань.

Я звернувся до заступників політичної й військової влади в заміллі за зясованням можливості десятитисячного поповнення, жадаючи категоричної відповіди, чи Н. К. може на це рахувати. Відповідь була позитивною.

Пізніше серед наших військових дуже часто вириндало питання: чи не було б доцільним одночасно з перерванням сполучення Перемишль—Львів намітити теж саме й на напрямкові Самбір-Хирів? Із стратегічних міркувань пі я, і начальник штабу на це не погодилися, бо мало було перервати сполучення, — його треба було також і втримати. З другого ж боку це привело до розрощення нашої ударної сили й до ускладнення нашої операції. Зрештою ми не малиб для переведення такого завдання необхідних засобів пересування. Ворожа група була досить сильною, щоби, при найменшій нашій помилці, вдертися в наше розташування, а наш противступ частинами хирівської групи не міг би нічого поправити. Це були причини нашого рішення, залинити пляп.

*

Перше ніж перейти до нашого лютневого наступу, що тягнувся майже місяць і під час якого обі сторони робили найбільші зусилля, необхідно звернути увагу на ті зовнішні умови, серед яких наступ розпочався. Тут нам допоможуть офіційні звіти нашої й ворожої команди.

Польське «Довудство» у своїх звітах мало такі розділи: *Литва й Білорусь*, де оперувала група ген. Лісовського; *Волинь і Холмщина*, де оперувала група ген. Смілого, *Східна Галичина*, де оперували групи ген. Ромера (Рава—Львів—Жовка) і ген. Розгадовського (главні напрямки: Львів—Красне, Львів—Бібрка й Львів—Перемишль);

Тешинський Шлеск та, нарешті, *Познань*. Так було до 10. лютого. Але розділ «Познань» позначався вже зовсім дрібним друком. Це відповідало фактичному станові річей, бо на той час держави-переможці забезпечили полякам у тому районі корисну розвязку. Зовсім інакше стояла справа, скажім, на тешинському напрямку, де Антанта повинна була рахуватися також і з домаганнями другого свого спільнника, або там, де вона не мала жадного впливу.

Нас особливо цікавило положення в Познані, де, такби мовити, «загрузала» значна кількість польських частин добrego німецького вишколу. Про активізм українців на Волині, або більшевиків на мінському напрямку тоді не можна було й думати.

Звідомлення Українського Генерального Штабу з 18. лютого подавало: *Південно-східна група*. У напрямку Голта—Блісаєт спокійно. На відтинку Листунівка—Цвітково ворог справляє заливицю. У районі Звенигородки прибуло 700 більшевицької піхоти. *Східний фронт*. У напрямку Цвітково ворог веде розвідку від Тагачі на Миронівку та справляє лопсовану нашими заливицю. Під Києвом спокійно. *Північний фронт*. У напрямку Коростень—Овруч гарматна й кулеметна стрілянина. На відтинку Сарни—Рівне наш наступ розвивається успішно. Ворог одійшов на ст. Моквин. *Західний фронт*. На ковельському й володимир-волинському напрямку без змін.

Це звідомлення дав нам певний матеріал для оцінки тодішньої ситуації на Півночі й Сході та вказувє також сферу, що офіційно знаходилася під керуванням Директорії, як рівно ж дав образ боротьби, яка в той час зводилася до невеликих акцій вадовж залишних шляхів.

Мимоволі повстає питання: що саме ослаблювало владу Директорії й де був ворог? — Відповідь на це дає загаданий вже вище доклад першого генерал-квартирмайстра: кожного дня, зовсім несподівано для влади, повставали все нові й нові фронти, які, зрештою, привели до появі 9. лютого «українського» уряду в Харкові на чолі з Раковським, а через 10 днів прийшло й до «вазасадіння» Радянської України з Радянською Московщиною. Щойно після цього провідники Соборної Української Республіки усвідомили собі катастрофальні перспективи. Наступило чергове перегруповання політичних сил. Ес-ери відкликали свій кабінет. До влади прийшли ес-деки та ес-ефи.

Голова уряду З. У. Н. Р., Голубович, так характеризував тогочасний стан «Положення України тепер в дуже скрутне, вона загрожена війною на чотири фронти. На II землі наступають зі Заходу поляки й румуни, з Півночі й Сходу московські більшевики та донці Краснова. Державності українській загрожує не тільки втрата землі, а цілком утрата незалежності, якщо в народі не проявиться сила проти наступів сусідів» (*«Стрілець*, ч. 7). Це був тверезий голос, що його, на жаль, мало хто слухав.

Воно правда, також і в наших ворогів не все було гаразд. Про це свідчать голоси преси, і зокрема *«Нова Реформа*» з 15. січня (*«Польща не може знайти внутрішньої сили та не може солідарно скупчитися навколо одної думки про відбудову і чинність»*).

У чому була ріжниця? — У тому, що серед так скрутних обставин Польща все ж зуміла у повній мірі використати допомогу своїх приятелів, тоді як ми не мали зовсім активних прихильників серед інших народів. Польська проблема стояла на порядку денін в цілому світі, а наша для більшості чужих політиків була майже зовсім невідомою. Спроби перевести інформаційну працю пі в часи Центральної Ради, ві в часи Гетьмана та Директорії, не дали потрібних наслідків.

Я часто чув нарікання також і б. п. Головного Отамана на пасивність українського жіноцтва в справі інформаційної діяльності. Цілком слушно вказувало на ролю жінки в польській визвольній боротьбі. Відмічувано також і те, що навіть ген. Бертельмі, який був французьким відпоручником у Варшаві, мав дружину-польку. Правда, і наша недавня історія знає жінок, що безоглядно патріотично служили національній справі. Досить згадати Сушкову, Омельченкову, Пекарчукову й Мазуренкову. Але це були рідкі ластівки. Наша справа ще чекає на те, щоби жінка-українка вступила в лави борців...

Я глибоко переконаний, що весь тягар інформаційної праці поляків лежав саме на жінках. Тому немало сприяла велика кількість мішаних, польсько-українських подруж у Галичині. Прокуратор Начальної Команди мігби для висвітлення цього послужити поважними матеріалами... Власне на контр-розвідчу працю Н. К. звернула належну увагу, бо від контролючих і демонстративних заходів у значайній мірі залежить успіх кожної військової операції.

З цих міркувань усі наші штаби (за винятком 3. Корпусу) розташувалися в маліх містечках. Я сам примістився в окремому фільварку. За цілий час моого перебування в Ходорові я особисто не бачив управителя фільварку.

Натомісъ на Великій Україні прийшла «отаманія», що почала розтягати рештки ресурсів, які ще лишалися після революційної бурі. Весь тягар праці перебрав на себе гурт освічених старшин, але й над ними поставлено «інспектуру». Головний Отаман С. Петлюра так обґрунтовував (1922. р.) свою діяльність, як кіровника військовими справами: «У справі організації армії я все киравався мотивами державними, бажаючи створити національну силу, на яку міг би опертись народ в своїх державних стремліннях... В минулому я киравався ріжними прийомами, щоб створити цю силу. Може де-кому ці прийоми здавалися нерозумілими, недоцільними, як от інспектура, чи випадкові формування (отаманів), — але в той момент, при певних історичних обставинах, при даних обставинах — ці засоби на мій погляд були єдиними, за допомогою которых можна було певну програму в житті перевести. Коли я бачив, що «отаманщина» свою службу відслужила, свою роль виконала, я з легким серцем П. нищив, як «пережиток», обрізив П., як відрізують «сліпу кишку». Теж саме можна сказати і про інспектуру».

Я можу сказати, що інтереси діла безсумнівно вимагали, щоби, у критичний момент життя кадрів, Головний Отаман своїм, тоді дуже високим, авторитетом зупинив чайкові нагінку на фахові військові кола. Зусиллями Січових Стрільців, Запоріжців і поодиноких осіб це невдалося полагодити в потрібній мірі.

Мусимо ствердити, що кожний день приносив усе більшу руїну військ Директорії — з цим повинна була рахуватися Начальна Команда Української Галицької Армії.

*

Демолізація плану операції ІІ перебіг П до 25. П.

Демолізація нашої операції слідує: 1. Корпус полк. Микитки більшістю своїх сил держить позиції на правому крилі (Сокаль—Белз—Рава), а частиною сил, разом з 2. Корпусом полк. Тарнавського, демонструє в околицях Львова; ці частини творять свої розташуванням підкову, що відкрита на Захід; мета зусиль: тримати ворога під загрозою штурму передмістя; центр гусинь 2. Корпусу лежить на цього лівому крилі; важка артилерія має доповнююче завдання: бути на поготівлі для виконання великих нааказів, у випадку штурму міста навіть з Півночі; на правому крилі ген. Краве має також завдання, як і під час нашого першого наступу; головні сили 3. Корпусу мають перервати залізницю Перемишль—Львів на перегоні Судова Вишня—Городок; захоплення цього району й забезпечення його від ворожих противаступів закінчувало першу фазу операції, яка мала створити необхідні обставини, якщо це було потрібним, для штурму міста не тільки фронтовими військами, але і скріпленим із запілля.

Плануючи бої на досягнення широкому фронті, у бігу подій ми звужували його, чим розраховували підтримувати боєву пружність наших відділів, — навіть і при великих втратах. У цю операцію вступали ми вже із зброєю російського вразку, маючи сильні кулеметні засоби та полеві гармати. Слабше стояла справа з тяжкими гарматами.

На цьому місці не можна не відмітити успішної організаційної праці наприкінці гарматчиків. При всіх моїх відвіданнях стверджував я поступу і велике захоплення справою. Не одне ім'я гарматчиків-бригадирів, як, наприклад, отаман др. Воєвідка, та молодших командантів, вийде у славну історію Української Галицької Армії.

Найкращою основою для всіх дальших пояснень є відписи звідомлень Начальної Команди й «Начального Довудства» за час від 17. лютого до ранку 25. лютого, коли ми були змушені погодитися на завішення зброї.

НАЧАЛЬНА КОМАНДА.

17. 2. 1919.

В цілі справдження частих донесень про концентрацію польських військ в районі Хирів, Перемишль, Судова Вишня та Городок, которую переведено ними в тій цілі, щоби сильним наступом вирвати нам з рук найвартнішу частину краю — нафтovу область — лèревела наша армія декілька успішних наступів.

Коло Льєова: Наші частини заняли пе-реходово Збоїска, дійшли до стації Лисиничі на Маєрівку та обсадили Богданівку на Захід від Львова. Коло Жорниськ та Козиць спричинив наш наступ завзяті бої, які скінчилися величими втратами для поляків.

В районі Городка: Наші частини за-няли хутір Боднарівку та Любінь малий — однаке, уступаючи перед переважаю-чими польськими силами, опустили його здовж залізниці Городок-Перемишль.

Ми заняли Вовчухи, Бар, Довгомостиска і Дмитровичі. Стоянії переходили в бою з рук до рук та під вечір опинилися таки в наших руках. Наші відділи, на-ступаючі від півночі, перервали залізни-цю у Заріча на Захід від Судової Вишні — та задали ворогові у Воротянила, па північ від Судової Вишні, значні втрати. Підхорунжий Іван Марик взяв під Сос-ницею за Сяном у полон стаційного ко-манданта з Радимна і 7 верхівців.

На прочих відтінках фронту: Спокій.

18. 2.

На північ від Льєова: На граніці на північний Захід від Сокаля заняли по-ляки Костятин. У Белза, де находитися близько 1000 поляків, заняли наші хороб-рі частини Теглів-Прусинів, Жужель і Тушків, через що замкнули довкруги всю місцевість. Поляки бороняться розпуч-ливо. Частини наші наступають на Ра-ву Руську — осягнули Голе Равське і Лашки майже під самим містом.

У Льєова: Перестрілка стеж. На Захід від Львова наступом із півночі осягнули наші частини Вайсенберг на північ від Каменоброду. На північний Захід від

«НАЧЕЛЬНЕ ДОВУДСТВО».

17. 2. 1919.

Галичина Східна: Група ген. Ромера: Баталіон стрільців під командою капітана Боржецького заатакував і здобув в бій-ці на багнети Прусинів (на південний Белза). До неволі взято 1 старшину, 47 козаків і здобуто 1 кулемет.

Група ген. Розвадовского: На протя-зі вчорацького дня на всіх відтінках жва-ва діяльність артилерії. Наші гармати об-стрілювали ворога, що купчиває в Ко-зельниках і в лісі Освіса. Сьогодні о 8. год. рано після сильного приготовання артилерії українці заатакували наші по-зиції під Львовом. Ворожа піхота, що посувалася густими лавами, помимо на-шого відпорного вогня, кілька разів силу-валася заняти наше становище. У кількох місцях дійшло до бійки в рукопашню. Під Скниловим багнетами викинено во-рога з наших позицій.

Під натиском ворога відступили наші відділи від Збоїск і Френелівки. У зав-зятті контр-атації відібрано ті місцевості назад. Група полковника Кулінського по короткім і енергійнім бою заняла Рясну Руську, Козиці й Домажир. Одночасно силувався ворог перервати комунікацію між Львовом і Перемишлем.

На цілім фронті від Львова до Пере-мишля йшли бої. Всюди ворога відкинено, особливо тяжкі бої велися під Судовою Вишнею і на південний Белза Ягайлон-ського.

Наша ескадра літаків обкідала бом-бами Биків, де купчилася великі сили ук-раїнців.

18. 2.

Група ген. Розвадовского: Вчора ве-чером ворог знову пробував переломити наші позиції. Зусилля його айшли ні нащо. Всюди атаки українців остались відбиті з великими для них втратами.

19. 2.

Галичина Східна: Група генерала Ро-мера: Напад українців на групу колію-пу, що працювала під направою колії

Мостиськ занято нами Черняву і горби на Південь від неї. Із Радимна у напрямку Раківця наступаючі дві польські сотні були відбиті нашою артилерією. На Захід від Городка відбито ворожий наступ на Вовчуки.

У Хирова: Спокій.

19. 2.

На північ від Львова: У Белзя завязі ті бої. Поляків, що старалися пробитись із Белзя в напрямку на Південь відбито. Стацию Бела та Заболоті ми заяли. Боротьба продовжується. У Ставі на Захід від Белза наші частини відбили чотирократний наступ ворожого куріння. Ми відбрали назад від поляків Косятин.

Коло Львова: Без змін.

На Захід від Львова: Вчасним ранком ударили поляки переважаючими силами на Вовчуки та виперли нашу слабу заглуго до Долинян. В протягу дня противнаступом ми відперли поляків до Вовчух, де і ведеться заваятій бій. Поляки залишили в наших руках 4 старшин, 20 стрільців та богато муниціл і майна.

На прочих відтінках фронту: Без змін.

20. 2.

На Північ від Львова: Сьогодня наші частини, продовжуючи бій за Белз, вірвались у крайні хати міста. Ворог борониться вперто. Сильний ворожий загін, післаний залозі міста Белза у відсіч, був нами відбитий та недопущений до міста. Бій за Раву Руську ведеться вже на улицих міста, де поляки ставлять сильний опір.

Під Львовом: без змін.

На Захід від Городка: Ми заняли на-ад Довго-Мостиська та ведеться бій з перемінним успіхом за місцевості вздовж залізничного шляху.

Впрочім спокій.

21. 2.

На Північ від Львова: Бій за Белз і Раву Руську продовжується з великим напруженням.

Коло Львова: Вперті розівідки та жвана стріляніна всіх родів зброя.

На Захід від Городка: продовжується бій в цілі припинення залізничного руху знищенню залізничної дороги. За останні

під Карчовим, відбито при помочі панцирного потягу ч. 14. Під Равою Руською скучив ворог більші сили. Наші позиції в Потвиличу й Лісничові (на Південний од Рави Руської) були заatakовані сильними розвідчими віddлами. Приняті вогнем, відкинуті вони в беспорядку. Рава Руська була обстрілювана ворожою артилерією. Одночасно українці ударили на Белз. Атаки розлетілись, завдяки нашій піхоті й артилерії.

Група ген. Розвадовського: Українці безупішно знова пробовали перервати колію між Судовою Вишнею і Мостиском.

20. 2.

Галичина Східна: Група ген. Ромера: Панцирний потяг розігнав банди українські під Корчовим. Сьогодня о 5. год. разо повторилась атака на Раву Руську, які велися українцями вперто. Артилерія ворога обстрілювала місто і двірець. Атаки відбито. Наші віddлами здобули Косцишин.

Група ген. Розвадовського: На цілому фронті сутички.

21. 2.

Галичина Східна: Група ген. Ромера: Ворог заatakував і заново Белз. Протягом цілого дня надармо вдаряли одна по другій українські лінії на позиції боронених полковником Бербецким. Всі атаки відкинено. Під Равою Руською ворог, вичерпаний після невдалої вчорашньої атаки, обмежився на разі тільки розвідчиною діяльністю, приготовляючись до дальшої акції проти нас.

Група генер. Розвадовського: Наші позиції під Львовом від двох днів беззасташно обстрілювані артилерією. В нападах очистила наша піхота передні позиції від ворога, що готовився до атаки. У цій акції віданачився 6. полк піхоти лег. Віddлами піхоти полковника Кулинського в боях з переважаючим ворогом взяли в полон 100 полонених, здобули 3 кулемети. В час відбиття атаки був ранений підполковник Заржицький — командант 8. полку. На відтінках полковника Сікорського ворожа спроба атаки не вдалася. Наші війська при співучасти артилерії зробили наступ на Великополе.

два дні оден поїзд до Львова не був допущений, не зважаючи на вперті часті проби ворожих панцирок поправки перешкоди на залізничім шляху.

В районі Хирова ворог гуртується.

22. 2.

На Північ від Рави: З причини сильно-го втомлення борців, нами припинені дальші бої за Раву Руську, біля котрої наші частини занимають Потиліч і Лужки. На Захід від Немирова під напором переважаючих ворожих сил нами залиши-ні Кровиця і Грушів.

Коло Львова: Жвава стрілянина. На За-хід від Городка з рана після сильної ар-тилерійської підготовки поляки повели наступ на Вовчухи, Коців, Долиняни, но були відбиті. Популудні нові атаки по-ляків під покріттям чотирох панцирок також не вдалися, ворог був відкинутий в свої старі позиції, а оден його панцир-ний поїзд був розбитий нашою артиле-рією і лежить знищений на залізничім торі.

На останніх відтинках: Без змін.

23. 2.

На північ від Львова: Під Белзом і Ра-вою Руською без змін. На Захід від Не-мирова нашими військами відбито у по-ляків Грушів.

Коло Львова: Сильна діяльність стеж. Здовж залізниці Львів-Перемишль упер-ті та успішні для нас бої в цілі припи-нення всякого залізничного руху.

На останніх відтинках: Спокій.

24. 2.

На Північ від Львова: Польський за-гін для дебельоїади Белза задержаний на-ми під Остобужем.

Коло Львова: Сильна артилерійська стрілянина.

На прочих відтинках: Спокій.

25. 2.

На Північ від Львова: Спокійно.

На лінії Львів-Перемишль: Наші ча-стини заняли Заріча на північний захід від Судової Вишні. Наступ Поляків на Білу-Гору і Остенгавзен відбито з ве-ликими для них втратами, відкидаючи їх жолюни багнетами та ручними гра-

Після усунення ворога з села Великополе вернули на старі позиції. Під час остан-ніх боїв відзначилася полева батерія під командою капітана Філіповича.

Група ген. Зелінського: Переведено акцію проти ворога у Вовчухах. Наша стежа здо-була 1 кулемет. Відділи бригади полков-ника Лінкевича здобули під час останніх боїв 1 10 см. гаубицю, 1 кулемет а взяли в полон 2 старшин і 22 козаків.

22. 2.

Галичина Східна: Група ген. Ромера: Після 4-х денних безуспішних атак пе-реважаючих сил ворога на наші позиції під Белзом, Угновом і Равою Руською, панував вчора спокій. При відбитті атак на Бела взято до полону 42 українців, здо-бuto зброю й амуніцію.

Група ген. Розадовского: Під Львовом виявлялася боєва чинність переважно в гарматному бою. Українські відділи нама-гаалися підсунутись під окопи. Їх одбито. На відтінках на південний Захід від Львова ситуація не змінена.

23. 2.

Галичина Східна: Од дня 17. 2. продов-жується в Галичині бійка на 250 км. фронті від Донгобичова по Хирів. Укра-їнці напружили всі свої сили, аби до-вести до віршения. Команда українська, не рахуючись із втратами, кілька разів поновлювала атаки на наші позиції. Особ-ливо заважати бійки відбувались під Бел-зом, Равою Руською, Львовом і в околицях Городка Ягайлонського та Судової Вишні. Нігде не зміг ворог переломити наших позицій. Там, де йому хвилево вдалося візьти, виганяно його в контр-атаках. Так само надаремні були аусилля ворога, аби перервати комунікацію поміж нашими пунктами опору. На цілому фронті наступ український не вдався завдяки неарі-яній постановці і боязнатності наших військ як і витревалості керовництва ви-щих командувань. На протязі трох днів взято до неволі більше 300 полонених, 1 гармату, 7 кулеметів, богато амуніції і крісів.

Група ген. Ромера: Під Равою Руською і Белзом зміцнена розвідочна діяльність.

Група ген. Розадовского: Під Львовом сутинки висунутих відділів ворожих з

натами. При тім ми заняли село Мальчиці.

О год. 6.-ї рано почалася перерва в операціях.

26. 2.

Перерва в операціях тривав дальше.

27. 2.

Перерва в операціях тривав дальше.

нашими позиціями й бійка артилерії. Під Хирковом відбито сильніший ворожий відділ.

24. 2.

Галичина Східна: Група ген. Ромера: Богаторазові атаки ворога на Белз і Раву Руську скінчилися для нього повною невдачою. Українці відступили з під Белза до дальших сел: Доброшина, Хлівчан, Премислова. Наш успіх під Белзом свідчить про доцільне керування, витревалість і заваятість полковника Бербецького. Серед його старшин визначився поручник Кревський, підхорунжий Семенський, поручник Гедро, поручник Борковський. Контр-атакою стрільців Підгалянських під командуванням ротмістра Волковського вигнано ворога зі Стай, де взято до полону 42 полонених і взято 2 кулемети. З під Рави Руської відступили українці в сторону Магерова. В бійках біля Рави Руської була добра діяльність панцирників ч. 11, 13 і 14.

Група ген. Розсадовського: Обмін стрілянини гарматної й місцеві сутички стеж. Вночі з 23. на 24. сталося завішення зброї на Галицькому фронті. Почалося віно від 6. год. ранку 25. 6. м. тривав 24 годин, продовжується автоматично ще на 24 год., коли було не оголошено. Ро започаття кроків ворожих допустиме через 12 год. од хвилі доручення, оголошеного місією Антанти у Львові. Обі сторони затримують свої позиції.

25. 2.

Галичина Східна: Завішення зброї.

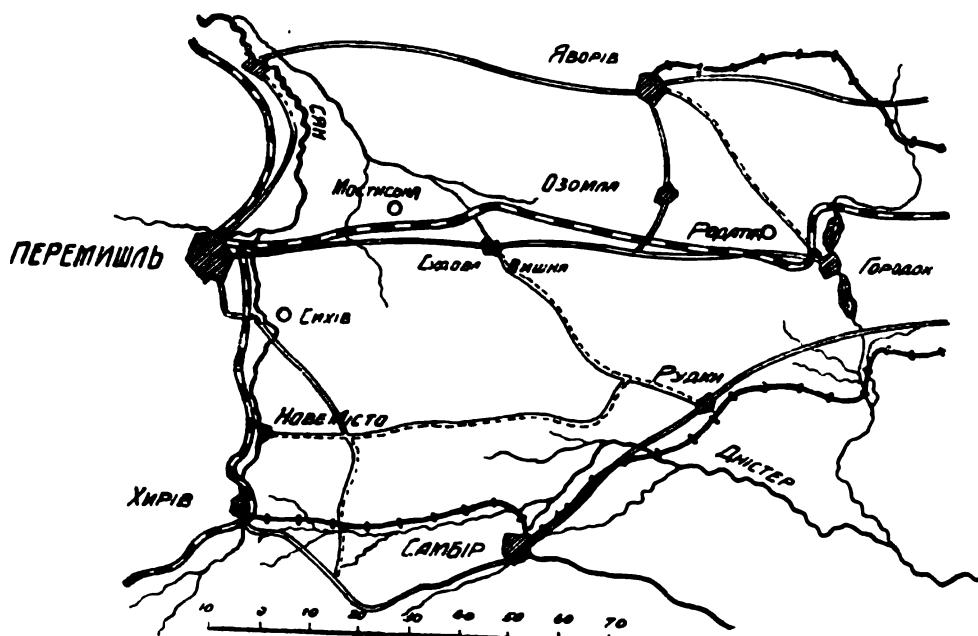
Отже перед нами два відмінні освітлення одних і тих же подій. Для кращого зрозуміння польського звіту з 23. 2. 19. слід подати ще один факт.

Місяць назад, в кореспонденції, які були подані нашою пресою. («Стрілець», «Республіка»), ми відчували, що десь за кулісами робиться спроба змусити нас до завішення зброї. «Пестер Льойд» з 18. січня подав призвіще Смаль-Стоцького, відомого українського професора, як участника цих заходів («Стрілець», ч. 5). Однака офіційних даних про таку акцію, до початку нашого наступу, Начальна Команда зовсім не мала.

Звіт «Довудства» каже, що на всьому 250 кількометровому фронті наші гармати були особливо сильні. Мабуть від того часу події приймають рішаючий і некорисний для поляків зворот, бо вже 18. лютого полк. Курманович одержав телеграму від представників Антанти на мое ім'я з проханням до Начальної Команди про негайне завішення зброї, аби цим уможливити передач членів міжнародної комісії з Перемишля до Львова. Необхідно підкреслити, що телеграма наспіла саме 18. лютого, коли ми вже широко заангажувалися в нашій операції. Я наказав переслати прохання Антанти на руки міністра Голубовича із зазначенням; що домагання виконати неможливо.

Як видно із звіту Начальної Команди, осередок наших зусиль лежав тоді на ділянці Городок (виключно) — Судова Вишня — Рудки. Поділ в районі Любінь В. — Любінь М. — фільварок Дубатовський — Карпіце — Верешиці (обвід коло 18 км.) прибрала більше напруження, ніж це було потрібно, хоч це й не входило в наші розрахунки, іс же події розвивалися недобре для поляків, бо 20. лютого Н. К вдруге одержала домагання антанської комісії, аби я уможливив переїзд II із Львова до Ходорова для переговорів у справі завішення зброї. При чому зазначалося, що відкінчення вимоги розглядається, як акт ворожого чину супроти Антанти.

Не треба доводити, що самий факт можливості переговорів дуже шкідливо відбивався на наших замірах. Уряд не знайшов можливим відмовити відпоручникам держав-переможців. 22. лютого о 12. годині дня я й полк. Курманович із старшинами штабу зустріли на двірці заступників всемогутньої в той час спілки держав: Англії — ген. Картон де Віяр, полк. Моль і Сміс, Франції — ген. Бертельмі й майор Вікер, Італії — майор Стобіль і пор. Парголезі та Америки — проф. Лорд і пор. Фастер.

Першим вийшов з нашого скромного вагон-салону ген. Картон де Віяр. Не дивлячись на тяжке покаліччя (він не мав лівого ока, однієї руки й, здається, ступні одної ноги), його струнка й цілком свіжа постать робила на всіх дуже добре враження. Останнім вийшов насуплений і непривітний ген. Бертельмі. Заступники Америки й Італії виказували до нас свою пряхильність.

Пан-отець Калята, наш духовник, був перекладчиком. Тут треба зазначити, що як о. Калята так і о. Бон, не дивлячись на певні недостачі, були в усіх політичних справах незамінними співробітниками Начальної Команди. Досконале знання світових мов, лагідність постави й зручність у тактиці дуже сприяли відповідному перебігу складних переговорів.

Ген. Бертельмі вже мав між нашим воящтвом вироблену славу нашого гострого противника. Ось тому я просив полк. Курмановича довести до відома комісії, що для кращого перебігу наради бажаво, щоби головував ген. Картон де Віяр. Мою пропозицію прийнято. О год. 12. 15. в помешканні штабу розпочалося наше перше засідання. А в той же час бої на фронті тривали далі.

Інтервенція Антанти. Завіщення зброї. Припинення переговорів.

Велика кімната оперативного відділу, — місце наших ширших нарад, — мала досить незвичайний вигляд. За зеленим отолом, обличчям до світла, зайняли місця: я, полк. Курманович, здається, майор Ерле й о. Калята. Напроти мене сидів ген. Картон де Віяр, коло його ген. Бертельмі, а далі всі інші заступники держав Антанти.

Хвилини мовчання. Я відчував на собі сталий погляд ген. Картона де Віяра й зневажливо-злосні очі ген. Бертельмі.

Тишу порушив голова наради, ген. Картон. Він зачитав мені, в імені Антанти, наперед приготований проект. Наскільки мене не зраджує пам'ять, текст звучав так:

«Ми всі чотирі заступники держав Антанти — Англії, Америки, Франції й Італії — заявляємо Вам, що 18. ц. м. ми звернулися до Вас з вимогою завіщення зброї в цілі прибуття нашої місії з Перемишля до Львова. Натомісъ Ви відповіли генеральнюю битвою на цьому фронти. Ми питаемо Вас: це є визов супроти держав Антанти? Коли ж, то ми ставимо Вам негайне домагання припинити розпочату Вами генеральну битву. На відповідь даемо Вам 5 хвилин.»

Я не змушував їх довго чекати на відповідь. Я стало гордився обов'язками, що лежали на мені. Розумівся я також і на подібних положеннях. Хоч заява заступників Антанти, як *conditio sine qua non*, зводилася до негайного завіщення зброї, я все ж поділив відповідь на два окремих моменти.

На перше питання відповів я (розмова велася по французьки, цю мону я досить розумію, щоби слідкувати за перебігом наради) через о. Каляту: «Ні, оперативні обставини не дозволяли зробити це (негайно завісти зброю).

Щож до другого, то моя відповідь була така: «Пан-отче, передайте панам заступникам великих держав, що я є лише командуючий військами генерал, — наді мною в Уряд, який один може в остаточній формі вирішити це питання».

Надіво моя відповідь задовольнила заступників Антанти. Вони переглянулися. Ген. Картон запитав мене вдруге: «А скільки на це треба буде часу?» Я порадився з полк. Курмановичем і заявив: «До третьої години му будемо мати відповідь вже в Ходорові». По короткій розмові з членами комісії голова передав мені згоду чекати. При цьому ми бачили, як годинники, що їх деякі члени комісії під час розмови триали перед собою, поховано назад до кишень.

Для використання перерви я запросив усіх членів комісії бути гостями нашого штабу.

Однака ген. Бертельмі знайшов за потрібне, ще перед обідом, засувати Начальній Команді погляд Антанти на українсько-польську боротьбу. Він заявив, що держави Антанти бажають привести до порозуміння, для чого необхідно пригнити війну й встановити тимчасову демаркаційну лінію. Ця лінія, як засувував сам ген. Бертельмі ще нічого не передрішувала. Лінія проходила так: річка Буг від кордону Галичини аж до впливу річки коло Язениці, уздовж цеї річки до мосту на залізниці Холоїв—Камінка, уздовж цеї залізниці аж до мосту на Бузі, від цього мосту аж до мосту на Камінці, уздовж цеї останньої аж до її межі адміністративних округ Жовкви й Камінки, уздовж цеї межі, уздовж межі округ Львова й Камінки, уздовж межі округ Львова й Перемишля аж до залізниці Львів—Перемишль, уздовж межі округ Бібрки й Перемишлян аж до Солова, уздовж шляху Солова—Бібрка, уздовж потоку Білій аж до Соколова, уздовж шляху на Соколівку аж до ст. Вибранівка, уздовж залізниці до Гути Ширецької, уздовж південного кордону львівської округи, і далі уздовж східного кордону округ Дрогобича й Турки. Ця лінія в нас так і залишилася під назвою «лінії Бертельмі».

Усе це я вислухав і, не вступаючи в дискусію, сказав, що начальник штабу використав перерву, щоби інформаційні матеріали, якій комісія була ласкава нам передати, направити до Державного Секретаріату.

Приблизно коло пів другої ми сиділи за обідом у столовій штабу. За столом велася живча розмова. Я недвусмисло зазначив ген. Картона де Віяр, що ми відчуваємо, що заступники Франції мають пред'ясти рішення не на нашу користь. Генерал на

це натякнув мені, що французи мають свій кут зору, але крім цього є ще три іншіх. Взагалі, протягом обіду ще більше, ніж раніше, усталився поділ на два табори: французько-польський та англо-американо-італіо-український. Однаке ми вже тоді знали, що па напрямку Париж-Варшава-Київ голос французького генерала мав рішаюче значення.

Коло пів третьої прийшла відповідь із Станиславова. У ній зааночалося, що в запропонованій час відповідь не може бути надіслана й що рано 23. лютого Державний Секретаріят подасть своє рішення.

Комісія не сперечалася. З усім, можливим серед наших тодішніх обставин, комфортом допровадили ми Й до Львова. Перед від'їздом ген. Картон висловив бажання, щоби хтось з англійців сфотографував нас обох. Вже значно пізніше надіслав він мені світлину з написом: «Велика Англія й Мала Україна». (Ген. Картон був значно вищий від мене ростом).

Після довгої перерви, у 1920. р. мені часто доводилося бачитися з ген. Картон де Віяр. Він завжди виявив повну охоту зустрічатися й давав усі докази пошани до мене, як до українського генерала.

Той матеріал, який ми зібрали 22. лютого, переконував нас, що відвідини комісії були безсумнівним плюсом під оглядом правильного інформування держав Антанти про Українську Галицьку Армію. Сотня гуцулів, як почесна варта, гарно представляла українського стрільця. Ці й дальніші відвідини комісії та витревалість нашого війська в боротьбі з сильнішим противником — спричинилися до того, що в 1919. р. наша Армія мала славу найкращої військової групи на Сході Європи.

*

23. лютий пішов на підготовчу працю, а 24. у Львові о год. 12. 15 підписано угоду, що «всі воєнні акції устають з днем 25./II о 6. рано до 26./II.» Угоду цю підписали: з українського боку — полк. Мирон Тарнавський, др. Л. Бачинський та о. Бон; з польського боку — полк. Мечислав Кулінський, майор Я. Гемпель і майор В. Маріяnski. Згідно з цією угодовою, шлях Львів-Сихів залишився вільним від бою, щоби можна було підтримувати авязок.

На цьому місці не здивим буде навести деякі факти, що творили, такби мовити, атмосферу, в якій довелось працювати нашим делегатам.

24. лютого б. п. Головний Отаман, С. Петлюра, якому в той час на Великій Україні належить видатна роль, на запрошені редакторів часописів, подати суспільству свою думку про політичний стан, заявив слідуюче: «Федерація з Росією наша згуба, бо вона нівечить нашу душу, а західні сусіди, хоч визнавують нас, але до душі дібраться не зможуть. Економічні інтереси й політичний розум кажуть нам вступити в зносини з Антантою й оформити їх». А далі, на запит щодо ролі Галичини: «Мусите йти на поміч Наддніпрянщині в боротьбі з большевиками, богрозить небезпека, що харчі, заміськ до Вас, помандрують до Москви. Злуку з Галичиною назначили ми реальними річами: доставкою харчів, амуніцією та поверх 100 міліонами карбованців».

І в той же час у поляків, 22. лютого Пуанкарэ наказав Пішонові й Тардье оголосити документи про визнання Польщі незалежною державою («Нойе Фрайс Прессе»). Спираючись на цю правну підставу, Падеревські намалювали нові кордони. «Принцип самоозначення» він залишив для тих, хто вірить, ніби право є сила. Намалюовані кордони охоплювали все те, що сприятиме політичному й економічному розвиткові «Великої Польщі». На Півдні ці кордони доходили до кута: Збруч-Дністер... В допомогу польські дипломати дуже зручно піднесли «історичну місію» Польщі, як захисника культури від нападів східних варварів. У даному випадку роль варварів припадала на комуністів. Саме тому польська дипломатія проголосила, що весь український народ вже захоплений заразою большевизму.

Так було на нашому Заході. А на Півночі? — «У. П. Б.» подавало: «Предсідник української дипломатичної місії в Москві, Мазуренко, подав Директорії до відома,

що Совнарком ожидав згоди Директорії на його посередництво в справі помирення Сoviцької України з Директорією».

До всього цього мавмо глибокі підстави припускати, що чутки про тодішні безпосередні переговори між большевиками й поляками не були тільки чутками... На це вказаує хочаб вислів Лешена Борковського: «Нема Руся, є тільки Польща й Москва».

Зрештою, в Одесі провадилися без жадних наслідків трагікомічні переговори між Директорією й Антантою. Комічні тому, що, як потім виявилося, держави Антанти заступав зовсім на це неупновноважений агент, — а трагічні тому, що звязку з цими переговорами почалися зміни в уряді на Великій Україні, чим остаточно руйнувалося її так безнадійно хорий політичний провід. Мені не доводиться зупинятися над цим докладніше, бо все це правдиво переказав полк. Е. Коновалець у своїх споминах*).

•

Делегація З. У. Н. Р. для переговорів у Львові складалася з таких осіб: голова — др. Охримович, члени — др. Бурачинський, др. Вітвицький (Державний Секретар), др. Лозинський, др. Темницький, о. Бой, полк. Гужковський, полк. Слюсарчук, підполк. Філдер й отаман Рожанківський.

На цьому місці не буду я докладно переповідати всіх моментів переговорів, бо зацікавлені знайдуть чимало матеріалів у «Стрільці» й «Республіці» (комплети мають українські музеї у Празі). Більш важливими, ніж подробиці, є висліди.

«Лінія Бертельмі» стояла на порядку засідання. Однаке ту «лінію» прикрашено слідуючою верbal'noю заявкою Антанти:

«Ми — собою представники держав Антанти, а саме: Англії, Америки, Франції й Італії — розглянули совісно й основно справу, яку отсе рішаемо. Від обох сторін жадаємо жертв, та жертв тільки тимчасових до часу рішення мирової конференції. Ваше воєнне положення нині добре та завтра воно може змінитися на вашу небористь. Між Чехами й Поляками заключено вже перемире, через Чехію Поляки могли звати муніципії для себе; (Це й була ціль перемиря! О.-П.). На днях буде заключене перемире між Німцями й Поляками, большовики не запляли ще ніякої частини польської території і ніщо не приневолює Поляків посилати зараз свої війська проти большовиків. Все те знаєте Поляки, і в тій свідомості їх надія і сила. Коли ви не приймете нашого предложення, возьмете на себе відповіальність за той крок перед цілою Антантою. Будете мати тут війну з Поляками, яким прийде з підмогою знаменно зоружена і хоробра армія Галера, зложена з 6. дивізій, про якої хоробрість ми особисто могли переконатися у Франції. З другої сторони йдуть на вас большовики, що взяли Київ і значну частину вашої території, та стоять в брамах ваших. Коли ж ви приймете наше предложення, ми постараємося о признання вашої суверенітетності. Факт, що з вами говоримо і вам ставимо своє предложення вже є до певної міри признанням: не предкладається нічого тому, що не існує. Далі ви при нашій допомозі поборете большовиків, відберете у них забрану вам тепер свою землю і не станете перед мировою конференцією з порожніми руками. А наше рішення буде важне і для висліду переговорів Директорії з послами Антанти в Одесі, бо наші повновласті куди більші як одеських послів. Ми подбаємо, щоб ваших представників допущено на мировий конгрес. Пішлемо до вас свою місію, яка постійно у вас перебувала-би і здавала-би нашим державам справу про ваши домагання і потреби. Поручимо, щоби були навязані дипломатичні зносини між державами Антанти і вашою державою. Тамте пословицю: Помагайте собі, а небо вам поможе; те небо — се держави коаліції. Ваше рішення буде початком нового життя і вашого народного щастя. Не будете мати більше тої нагоди, що нині. Се святочна і велика година. У ваших руках доля вашого народу».

* Полковник Евген Коновалець: Причинки до історії української революції. Прага 1928. р.

Становище нашої делегації було слідуюче: тільки повне забезпечення української державності перед Польщею, а зокрема визнання лінії Сяну, як тимчасової демаркаційної лінії, могло бути нагородою народові за його кроваві зусилля й жертви та могло забезпечити український фронт проти більшевиків.

Розходження були надто великі. Ось тому переговори затягнулися аж до 28. лютого в перервою на 27., коли комісія Антанти приїхала до Ходорова вдруге — на побачення з Головним Отаманом*).

День наперед і в самий день приїду комісії до Ходорова, С. Петлюра пробував у мене грунт щодо підсилення противбільшевицького фронту частинами У. Г. А. Я з повною одвертістю зясував юному, що Начальна Команда входить саме тепер у рішаючу боротьбу з ворогом і що на нас чекає ускладнена оперативна ситуація, увязку з чим ми підносимо домагання свіжих масових поповнень із запілля, бо, якщо заявлена не виступить на арену боротьби, наш план буде засуджений на неуспіх. Рівночасно я зазначив, що оскільки Головний Отаман настоював, то мені залишилосьби тільки одне: порушити питання ліквідації противпольського фронту, як певного імперативу в нашому загальному ділі.

С. Петлюра нервувався й виказуував явне недоволення. Для мене було очевидним, що він хотів мати мою згоду на призначення для операцій проти більшевиків, але без шкоди для операцій проти поляків, десятитисячного корпусу стрільців. Небіжчик зізнав, що мій авторитет в урядових колах З. У. Н. Р. був настільки міцний, що Державному Секретаріяті не лишалосьби нічого, як тільки наказати виконати мое рішення.

На ліквідацію західного фронту С. Петлюра не погодився. Чи це було юному під силу перевести в життя, я не знаю. Він покинув мене недоволений.

Я зізнав, що він мав також розмову окремо з полк. Курмановичем, але вже був цілком спокійним, бо зізнав, що погляд начальника штабу не відріжнявся від моого.

Більший успіх мав С. Петлюра у Військового Секретаря. Тисячі молодих стрільців мали бути переведені на Схід у запасові коші Армії У. Н. Р.

У день приїду комісії С. Петлюра мав рано ще одну розмову зі мною. Я лишався на свому.

Наведені факти добре ілюструє слідуючий витяг з листа Головного Отамана: «В березні місяці 1919 р. я одідав наш Галицький фронт. Ознайомившись з ситуацією, я прийшов до висновку, що фронт заломиться, бо Галичина була забльокирована з усіх боків. Довідавшись, що я прибув в Галичину, антанська комісія в Варшаві приїхала, щоб побачитись зі мною. На чолі з генералом Бертельмі, вона приїхала до Ходорова, де в Штабі відбулося побачення. Комісія пропонувала певну розім'ю лінію. Хоч вона певідповідала в цілому інтересам Галичини, але я настоював на при-

*) Шановний автор передав нам для використання цікавий документ, що відноситься до переговорів між комісією держав Антанти та б. п. Головним Отаманом. Передаємо переклад в французькій мові.

Мінськознана Комісія у Львові до Пана Генерала Павленка, Головного Команданта Українських Сил.

Мінськознана Комісія, бажаючи мати завтра побачення з Генералом Петлюрою, просить Вас звернутись до п'яного, у найбільш короткому часі, чи буде можливість відбути по нараду, в пікій місцевості, та в потрійні годині? Комісія малаб до вас призначення (*soitait geopportunalement*), якби Ви ласкаво зволили віднести необхідні заходи для виможливіння цього побачення.

Львів, 26. лютого 1919. — 16 годин 30.

Представник Америки: Р. Г. Лорд в. р.

Представник Англії: Картон де Вілл в. р.

Представник Франції: Генерал Бертельмі в. р.

Представник Італії: Командант Стобіль в. р.

Цей лист написано за машинці. Усі представники підписалися чорнилом. З лівого боку на висоті написано чорнилом:

для передання українським передовим сторожкам через польського офіцера, який дастя наказ переслати це спішено телеграмою Генералові Павленкові й буде присутнім при цьому переданні, щоб замінити годину відправлення повідомлення.

26. 2. 19.

За Генерала Бертельмі й в доручення приділеного лейтенанта
(підпис).

п'яттю ІІ, бо цим досягли-би ми: а) фактичного визнання України з боку Антанти, б) отримали-би можливість створити базу для підвоза амуніції з Європи і в) опер-лісся-б фактично на Європу в нашій тогдішній боротьбі з большовиками — себ-то з Москвою. Галичане, за допомогою Омеляновича-Павленка, який ніколи не орієн-тувався в державних справах, відкинули ці умовини, хоч я їх і попереджував про корпуса Галера, що формувався в Франції.

Кожен бачить, що мое становище в жадній мірі не відповідає змістові випису. Навряд чи справедливим є й речення: «який ніколи не орієнтувався в державних справах». Сам Головний Отаман пізніше поручив мені головування в делегації, що мала вести переговори з командою добровольчої армії, далі головне командування під час Зимового Походу та ін. Отже він доручав мені справи, де стратегія сильно лу-читься з політикою.

Лихо було в тому, що С. Петлюра приходив до певних рішень із великим запіз-ченням (див. доклад ген. Капустянського). Коли ж він і приймав яке рішення, то не міг знайти засобів для переведення його в життя. Так було і тут. На ліквідацію фронту він не годився. Всеж інше було півмірою, і тому відпадало само по собі, бо не приносило бажаної користі. Щож до корпусу Галера, то Начальна Команда про це була добре поінформована. Вона з повною свідомістю ставилася до всіх наслідків, які виникали з неприйняття нами умов держав Антанти.

Головний Отаман мав нелегке завдання під час наради з членами комісії Ан-танти. Я й полк. Курманович були властиво в ролі присяжних свідків. Партия розігра-валася між С. Петлюрою й ген. Бертельмі. Небіжчикові дуже шкодило незнання чу-жих мов, але, не дивлячись на це, він був гідним заступником української справи.

Темою наради була все таж «ліпія Бертельмі» й вигоди та невигоди прийняття Україною умов Антанти. З нашого боку підносилося великі багацтва України, «право на самовизначення», «здобутки революції» й т. д. Остаточних рішень не приймалося. Це мала зробити делегація З. У. Н. Р. у Львові, а затвердити мав Станиславів.

28. лютого, після вечіром, «наша делегація остаточно відкинула пропозиції ко-місії. У переліді через Ходорів, делегація поручила Начальній Команді проголосити дальшу боротьбу. Штаб це виконав негайно, даючи такий наказ:

«ДО ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ!

Під посторонньою погрозою, що прийдеться нам ще серед тяжких умов провадити війну з Поляками за Рідний Край, Начальна Команда в порозу-мінню з Радою Державних Секретарів примушена була розпочати переговори з Поляками для вироблення справедливої демаркаційної лінії і перенесення через те галицького українсько-польського питання на мировий конгрес.

На третій день переговорів запропоновано нам остаточно демаркаційну лінію, яка являється образою наших найсвятійших почувань, бо на основі цієї лінії Камінка-Огрумилова, Львів, Дрогобич та від тих місцевостей на за-хід великі простори української території малиби остати на далі в руках По-ляків аж до остаточного вирішення на мировому конгресі. Рівнож до рішення мирового конгресу заборонено поділ землі великої польської власності через що утрудненобуло переведення земельної реформи.

З чувством тяжкої образи за кров наших братів, за святу пам'ять по-лягших за волю і народну честь старшин, стрільців і козаків, Начальна Ко-манда примушена продовжати війну з ворогом, що не має власних сил удер-жатися на зрабованій нашій землі і хапається за чужу поміч, поміч держав Антанти, яких віп до того, на жаль, невірто інформує.

Ми віримо, що минулі переговори не проїдуть для нас даремно тому, що представники держав Антанти мали можливість власними очима побачити наше військо і наше громадянство та почути ту безмежну любов прағнення до вільного життя, яке живе в серці нашого народу. Наш нарід молодий, хо-робрий і свідомий своєї цілі, тож добуде собі право на вільне життя у семі вільних народів світа. Останні звіти з поля бою дали Начальній Команді

запевнення в тому, що Галицька Армія зуміє дати нашому ворогові належну відсіч, що старшини, стрільці і козаки з подвійною енергією і силою виконають вложеній на них обов'язок перед Вітчиною і тим ще більше зміцнить нашу молоду, але хоробрку і сильну духом армію.

Вітаючи військо за його службу Народови, Начальна Команда закликує всіх старшин, стрільців і козаків до братерства, відваги і піднесення духа, бо переконана, що це принесе нам осягнення наших національних бажань та дасть нам повагу і належне місце між іншими народами.

До зброй! Товариши! Команданти, старшини, стрільці і козаки!

Хай нас розсудить заїво і кров!

Командуючий Галицькою Армією: Отаман Омелянович-Павленко, в. р.
Начальник Штабу: Полковник Курманович, в. р.

Постій, дня 1. марта 1919.»

**Розвинення операції в поєлідуючій фазі. — Наші кульмінаційні здобутки. —
Що спричинило їх експлоатацію. Кондр-наступ сіжих ворожих сил. — Висновки.**

В оперативному відношенні всі користі з інтервенції Антанти були на боці поляків, не дивлячись на те, що й під моральним оглядом страти мусили бути на нашому боці. Це зрозуміла Начальна Команда й реагувала виданням поданого наказу.

З особистої розмови з членами комісії я виніс враження, що донесення З. Корпушу про перерву залізниці Перемишль—Львів були значно перебільшені. Виявилося, що поляки легко все направили. Це було причиною моїх доповнюючих розпоряджень, між іншим про фотографічні знімки всіх пошкоджень, особливо мостів. З другого боку, обставина, що обложеній Львів міг ще триматися майже місяць, приводила до висновку про необхідність сильного удару з нашого боку. У даному випадку бувби ним безпосередній наступ свіжою кольвою в послаблений вже бількою ворожий організм.

Начальна Команда повторює свої домагання першої масової підтримки з глибин краю. З політичних міркувань доцільність тих нових збройних заходів виправдовувало те, що наша армія, тримаючи ініціативу в своїх руках, мала дані здобутися на ще більші успіхи й тим морально підтримати домагання Державного Секретаріату перед мировою конференцією в Парижі (без санкції якої поляки не могли б кинути своїх військ, що були на тешинському та познанському напрямках, а тим більше корпус Галера) на призначення нової безсторонньої комісії Антанти.

На цьому місці слід навести офіційні звіти обох команд за час від 3. до 9. березня 1919. р.

НАЧАЛЬНА КОМАНДА.

«НАЧАЛЬНЕ ДОВУДСТВО».

3. 3.

На Північ від Львова: Поляків, що в протягу вчерашнього дня заняли були Порицьк, відкинули наші хоробрі сокальські частини із агаданої місцевості та переслідували їх в напрямі на північ.

У Львова: Стрілянина.

На Захід від Львова: Удачна розвідка під Городком. Коло Сваряви на північний захід від Хирова ми полонили одного старшину та 9 стрільців. В прочім без змін.

1. 3.

1. березня о годині пів до 5. попол. українці оголосили припинення дальшого завішення зброй. Від 2. березня від год. до 5. попол. треба рахувати початок дальнішої боротьби...

2. 3.

Галичина Стідна: Група ген. Ромера: Вчора ще перед оголошенням припинення завішення зброй український відділ зайняв Остобуж (9 кілом. на Схід від Угнова).

Група ген. Розвадовського: Слаба діяльність артилерії й подекуди зустріч розвідчих патрулів.

5. 3.

На Північ від Льєвова: В районі біля Белза Поляки були заняли Прусиців, але їх відпerto нашим противаступом.

Коло Льєвова: Наша тяжка артилерія обстрілювала головний двірець у Льєвові. Около 6-ї години по полуночі було чути сильні взризи, котрі продовжувались через пів години. Крім того було видно велику луну в окрузі двіреця.

Коло Хирова: Наша артилерія обстрілювала Хирів, де викликала панику серед Поляків.

На прочих відтінках: Без змін.

6. 3.

Нинішній день перейшов взагалі спокійно.

На позднівий схід від Хирова наша стежка прогнала польську полеву сторожу.

Ворожа артилерія обстрілювала Ляшки Муровані і становища нашої армії в Сихові, але без успіху.

7. 3.

Раннім ранком повели Поляки сильний наступ зі сторони Волчук, Браткович, Городка, Черлян на наші становищі. Тільки на південь від Волчук удалося Ім вдерти хвилево до наших позицій й осягнути Долиняни. Наш противаступ з півночі і півдня зневолив ворога опустити Долиняни. Бій, в якім бере участь випробований полк У. С. С., палає дальше. Прочі заатаковані частини відперли легко, без помочі резерв, всі наступи ворога.

На півночі від Льєвова: Наші частини мимо непогоди, дощу та бурі осягнули горби Замарстинівської стрільнici.

В районі Рави Руської і Сокаля пішли наші відділі вперед.

На прочих відтінках фронту: передалка стеж.

8. 3.

Галичина Східна: Група ген. Ромера: Дрібні сутички й поодинокі стріли гармат в околиці Белза.

Група ген. Розсадовського: Гармати противника обстрілювали залізничний двірець у Льєвові, Костерню, околиці Замку, Личаків, Хнопків, Міську Пасіку. На інших відтінках тільки розвідча діяльність.

4. 3.

Галичина Східна: Група ген. Ромера: Ворожий броневий потяг обстрілював Бела.

Група ген. Розсадовського: Ворожі гармати продовжували обстрілювати наші позиції під Льєвовом: — Кривчиці, Скилів, Персенківку і Кульпарків. Під вечір перенесли вони вогонь на центр міста. Передові стежки вели жваву розвідчу діяльність.

Деякі неприятельські патрулі підсунулися під Скилів, Злізна Вода, Вроців, Бартатів до лінії наших позицій. Вони були обстріляні вогнем і відступили. Залізнична лінія поміж Городком Ягайлонським і Судовою Вишнею обстрілювана неприятельськими гарматами.

5. 3.

Галичина Східна: Група ген. Ромера: Наші гармати вільними стрілами змусили мовчати неприятельські гармати, що обстрілювали Белз.

Група ген. Розсадовського: На фронті під Льєвовом оживлена діяльність гармат. Український панцирний потяг, що обстрілював Хнопків, змушений був одійти. Денеде бійка розвідчих відділів. Ворожі гармати обстрілювали Городок Ягайлонський і переїжаючі потяги. Поміж Кросценком і Устріаками сильніща акція ворожих розвідчих патрулів.

6. 3.

Галичина Східна: Група ген. Ромера: Розвідчі відділів взяли до неволі в Жуэлі й Владилопі під Белзом 1. старшину й 17 козаків. На інших відтінках спокій.

Група ген. Розсадовського: Обстрілювання Льєвова триває далі. Кілька набоїв упало на цитадель і в центр міста. На передових стежах під Льєвовом тільки дрібні сутички.

Наступ на Трестінець відбито. Під Хировим діяльність гармат. Напад ворога на Старшаву й Терло з легкістю відбито.

7. 3.

Галичина Східна: Група ген. Ромера: На Південь від Белза сутічки ворожих отеж.

Група ген. Розсадовского: Під Львовом по обидвох боках оживлена діяльність гармат. Ворожа батерія скерувала вогонь спеціально на позиції під Персенківкою, Огрийським парком і Кульпарковим. До бійки шіхоти не дійшло. Акція, що мала на меті відрізати українців, які загрожували залізничній комунікації між Львовом і Немишлем, розвивається помалу. Відділи полковника Бецкера зайняли село Бар і Вовчуху, відкидаючи ворога на південь. До того часу взято до неволі 140 полонених і здобуто 5 кулеметів.

8. 3.

Галичина Східна: Група ген. Ромера: Ситуація без зміни.

Група ген. Розсадовского: Ворожі гармати обстрілювали місто й позиції під Львовом. Слабші ворожі відділи, що силилися підійти до наших позицій, були відбиті. Наші відділи, що оперують під Долиняном, наскочили на більші сили ворога. Бійка триває. Чишкі, контр-атака відбрано від українців. Ворожі гармати обстрілювали Яксманець і залізничну дорогу між Медикою й Перекопаною. Сутічки стеж біля Міхової Волі, Стебника й Соборова.

9. 3.

Галичина Східна: Група ген. Ромера: Наша розвідка вигнала українців з Остобужа й обсадила його.

Група ген. Розсадовского: Ворог силувався переломити наші лінії під Львовом і поміж Львовом та Городком Ягайлонським. Українські гармати протягом цілого дня, приготовлюючи дорогу піхоті, інтенсивно обстрілювали наші позиції. Ворожі відділи вдарили на Кривчиці, Міські Пасики, Френелівку, Черляни, Буркгтайн, Вроців і Каракінів. В декотрих місцях втікла українська піхота вже під впливом нашої артилерії. В інших місцях дійшло до бійки близька. Завдяки енергійній обороні, ворог був скрізь відбитий. В околиці Родатич, Судової Вишні і Мостиськ бійка йде далі. Наші війська змагаються з переважаючою силою ворога. Ворогові вдалося згинево удержатись у Братковицях і перервати залізничну комунікацію. Під Хирівом розвідча діяльність.

10. 3.

Галичина Східна: Група ген. Ромера: Наші відділи перевели вдалий наступ на Угринів. Наш скомбінований відділ зайняв Камінку з Півдня, відкидаючи ворога на Захід і дійшов до Добросина, де в бійці взяли полоненого й вернув до Рави Руської.

Група ген. Розсадовского: Ворог, користаючись з того, що йому вдалося переврати залізничну комунікацію між Городком Ягайлонським і Судовою Вишнею, поновив наступ з ціллю переломити наші позиції під Львовом. Особливо тяжкі бійки відбувались на Захід від Городка Ягайлонського й Черлян. Вогонь артилерії хвилинами ставав урагановим. На позиціях і частково в наших окопах бійка була завязта. Ніде не дaloся одначе ворогові зламати нашої міцної піхоти. Під Судовою Вишнею наші відділи відігнали боого разів українські атаки, що велися з енергією переважаючих сил. Хирів і Посади Хирівські обстрілювані українською артилерією.

11. 3.

Галичина Східна: Група ген. Ромера: На цілім фронті жвава розвідча діяльність.

Група ген. Розсадовского: Під Львовом і Городком Ягайлонським ворог продовжував провадити рішучу концептуальну атаку, яку з великими стратами відбито. На правому березі Сяну й під Хирівом дрібні сутічки розвідчих відділів.

12. 3.

Галичина Східна: Група ген. Ромера: Наші війська розбили українців під Липником і Камінкою й обсадили цю місцевість.

Група ген. Розсадовского: В дальному протязі під Львовом і Городком Ягайлонським тягнеться тяжка бійка. Усякі наступи ворога пішли намарно: невдалося йому переломити наших позицій. Відділи ген. Александровича вигнали більші укра-

Інські сили з Яхманич, Седліська й Бикова та зайняли цю місцевість. У бійці визначився баталіон 10. полку піхоти під керувництвом капітана Стаднівского. Хенч Мост обсажено нашими військами.

13. 3.

Галичина Східна: Група ген. Ромера: Українську атаку на Горі під Белзом відбито. Наші війська здобули Магерів і зміцнені українцями дороги. До неволі взято 17 полонених.

Група ген. Розвадовского: Українська артилерія обстрілювала львівську електровню, Персенківку, Скнилів і Склиловик. Ворожі патрулі, що підсовувались під нації окопи під Львовом, були вигнані. Неприятельська атака, попереджена сильним вогнем артилерії, на Городок Ягайлонський і дубанівський фільварок заломилася. Ворог заатакував Плішовиці (на півдні від Медики). Атаку відбито, беручи полонених і здобуваючи 1 кулемет. Судову Вишню зірдка обстрілювано українською гарматою.

14. 3.

Галичина Східна: Група ген. Ромера: Під Белзом жвава розвідча діяльність. Українці заатакували о 7. год рано Магерів від Доброшина й Немирова. Атаку відбито. У нашій контр-атакі на Борки під Магеровим один з наших відділів завдав великі шкоди ворогові й здобув 2 кулемети.

Група ген. Розвадовского: Під Львовом вчораший день пройшов загально спокійно. При відбиті атаки на дубанівський фільварок і Керничу війська наші здобули 4 кулемети й взяли кільканадцять полонених. Відділі полк. Бецкера зайняли по тяжкій бійці Бартятина, здобувши 2 кулемети й беручи кілька полонених. Відділі ротмістра Борковського витиснули українців й обсадили Черняву на північ від ст. Мостицька.

15. 3.

Галичина Східна: Група ген. Ромера: Українська артилерія обстрілювала Став і Угнів. Під Белзом жвава розвідча діяльність.

Група ген. Розвадовского: Ворог обстрілював артилерією наші позиції на Охід і Південь від Львова, головний двірець і центр міста. Наша патруля вигнала українців і дійшла до Борек Домініканських. Ворожі патрулі, що підсовувались під Р. Руську й Каракінів, були розпорощені. Українську атаку на кульпарківський цвинтар відбито.

*

Беручи на увагу витворену ситуацію, Н. К. прийшла до висновку, що найбільше за три-чотири дні треба очікувати контр-удару противника з лінії Ярослав—Перемишль у бік Городка Ягайлонського. Тому всі дальші зусилля Команди звертаються на витворення доброго положення для майбутньої зустрічі. Н. К. обернула свою ударну групу обличчям на Захід, щоби в бійці з новими польськими скріпленнями, розмір яких було тяжко передбачити, підготовити нову комбінацію, що була намічена з двох угруповань: Фронтового в районі Судова Вишня—Яворів й крилового в районі Судова Вишня—Самбір—Рудки. Ми не тратили надії одержати обіцяні поповнення.

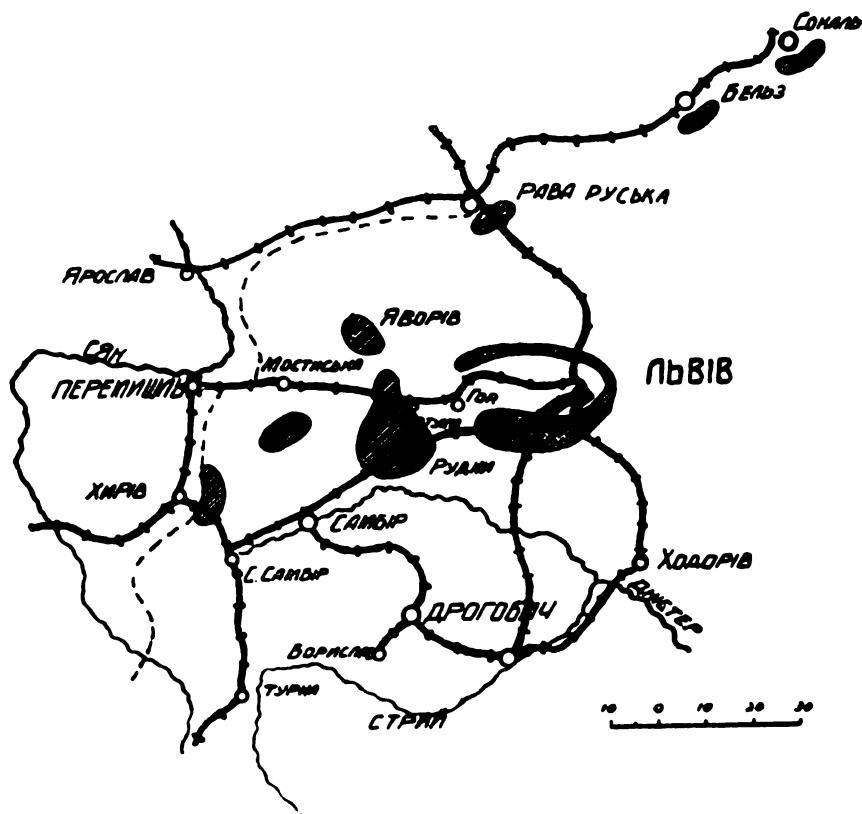
Силу спротиву Н. К. базувала на криловій групі, що могла бути підсилена перемишлянською групою на напрямку Хлрів—Мостицька. Від фронтової групи очікувалося втримання II позиції. Навіть колиб у той час Городок був ще в руках поляків, все ж простір у 20 км. відокремлював наші позиції під Судовою Вишнею від ворожих відділів, що трималися в Городку Ягайлонському.

Загально ми намічали повторити, з певними відмінами, нашу операцію першої половини січня, коли то наші Бригади (Вольфа, Бізанца, Тінкля й Микитки) звели нанівець солідно розраховану акцію ген. Ромера. Тут, як й раніше, за криловим ударом мало бути рішаюче слово. Ясно, що вся ця комбінація набула більшого значення з моментом підсилення наших боєвих частин свіжими половинами. Не треба забувати, що з малою перервою напізні війська були вже в боях цілих три тижні.

13. коли наші війська знов роблять спробу опанувати Городок, починає помалу

установатися лінія фронту. З польського боку починають вступати у бій частини з чеського (16. 3.) і познанського (18. 3.) фронтів. З підходом цих сил, поляки знов підновили сполучення з Перемишлем. Однак вони все ще були не в силі розгорнути свого успіху. На фронті витворилася рівновага, яка була тоді для нас корисною не тільки під оглядом оперативним, але й дипломатичним. І дійсно, 22. березня держави Антанти роблять свою другу інтервенцію.

Враження комісії Антанти щодо боєвої міці обох сторін, як це ми бачили вище, не були на користь поляків. Для комісії було ясно, що, без дипломатичного (замінення на інших фронтах) і матеріальної допомоги полякам, боротьба перейде у довготривалу й жорстоку війну.

Комунікат, який видано з цього приводу спільно Начальною Командою я Державним Військовим Секретарієтом, дає вистарчуючий матеріал для історії другої інтервенції Антанти.

Комунікат.

«ДО ГАЛИЦЬКОЇ АРМІЇ!»

До Начальної Команди Галицької Армії і Ради Державних Секретарів прийшли сьогодня дві телеграми, які отсім подаємо Вам до відома:

УПБ. Станиславів, 22 марта.

Урядово звідомляють: Американський посол в Берні передав сьогодня нашому державному секретареві Панейкові, який відліджав нині з Льозанни до Парижа отою урядову ноту американської мирової делегації, датовану 17. марта і адресовану до Державного Секретаря Панейка: «Президент Віль-

зоп одержав Вашу телеграму з 13. марта, в якій говориться про відносини між Україною та Польщею і про місію ген. Бертельмі. Президент хоче, щоби ви були певні, що він внові здає собі справу про положення й через те сей-час буде вислана на місце окрема місія коаліції, щоби перевести доходження про цілу ту справу. *Президент с певним тогом, що в очіданні приїзу своїх місій і в загальніх інтересах — Україна сейчас задержить мілітарну акцію. Президент сподіється, що Україна матиме довіру до доброї волі коаліційних правителів — привести до вдоволяючої угоди між Польщею й Україною та че-рез справедливу розвязку усунути конфлікти поміж обома народами.*

УПБ. Станиславів, 22 марта.

Урядово відомлюють: До Головнокомандуючого Галицької Армії генерала Павленка звернулася найвища Рада мирової конференції з депешою, підписаною Вільзоном, Льюїд Джорджем, Клемансом та Орляндом, в якій передана просьба здергати сейчас ворожі кроки перед містом і в околиці Львова. Така просьба вислана рівночасно до ген. Розгадовського, команданта Львова. В часі тривання завішення оружжя війська обох сторін остануть на своїх позиціях. Комунікація залишиться між Львовом а Перемишлем лише відносною в міру конечної потреби для щоденного заохочення міста Львова. Найвища рада додає, що вона готова вислухати предложені що до матеріальних і територіальних претензій обох сторін і посередничати в Парижі між делегаціями українською й польською, або також через посередництво відповідно кваліфікованої репрезентації, до котрої вибору обі сторони рішаться — а то в цілі переміни завішення оружжя на перемиря. Вислухання українських і польських репрезентантів що до їх суперечних претензій є отже залежимо від формального услівя сейчасового заперестання ворожих кроків.

На основі тих телеграм рішилась Начальна Команда Галицької Армії в порозумінні з Радою Державних Секретарів приступити до часового завішення оружжя після лінії, яку визначають наші нинішні закопи. Комунікація між Львовом а Перемишлем лишається виключно тільки до довоzu ко- нечних для Львова харчів.

Славне Козацтво!

Це вже не услівя останніх переговорів, на які відповіла Начальна Команда Галицької Армії виповідженням перемиря і успішним бомбардуванням Львова!

Гранічною лінією лишається лінія нашого фронту, яку Ти Українська Оружна Сила держала власними — геройськими грудьми!

Антант просить підписами президентів: Вільзона (Америка), Льюїд Джоржа (Англія), Клеманса (Франція), Орлянда (Італія), щоб ми рівночасно в поляками здержали воєнні операції і торжественно прирікає вислання нового місії та безстронне розслідування українсько-польської справи й просить о прислання української делегації до Парижа, яка малаби вести переговори в поляками, щоби закінчити кроваву війну межі обома пародами.

Таку саму депешу, про завішення оружжя післала Антант до команданта польського війська генерала Розгадовського.

Славне Козацтво!

Твоїм геройським пожертвованням добуло Ти признання Антантю Української Народної Республіки.

Від сьогодні можуть заступники Української Народної Республіки говорити як рівні з заступниками польської держави.

Це Ваша праця і Ваша вірність Україні!

Але справа ще не скінчена!

Україна жадає ще на дальнєше Вашої праці, а Рада Державних Секретарів разом з Начальною Командою, оперті на Ваші свідомі і карні ряди, сповнять з вірою в будучність Української Народної Республіки всю працю і поборють всі перепони, які стануть по дорозі скріплення і могучості нашої молодої держави.

Начальна Команда Галицької Армії і Рада Державних Секретарів, призначаючи зміну поведення Антанти до Української Народної Республіки — готова заключити тимчасове завішення оружжя, але визиває Вас, Славне Козацтво, пильнувати фронту, з таким самим пожертвуванням і карністю, як до сьогодні і наказує рівночасно: Як довго справи дальше не розвинуться, здергатися від всяких зносин з ворогом, на якого мусимо й на дальше мати чуйне ухо і все готові батерії і скоростріли на захід і схід!!!

Постій, 22. марта 1919.

За Начальну Команду Галицької Армії: Омелянович-Павленко, генерал-хорунжий, в. р., Курманович Віктор, полковник, шеф штабу, в. р. За Державний Секретаріят Військових Справ: Петро Бубела, отаман, в. р.

Властило! кажучи, 22. березня кінчається друга фаза нашої боротьби, бо в гру війшла дипломатія Антанти.

Хоч інтервенцію Антанти (20. 2.) наш оперативний план демасковано, все ж на 9. 3. наша ударна група здобулася на дуже важливий тактичний успіх. Цей успіх коштував подвійних, коли не більших, зусиль. Під моральним оглядом, висліди інтервенції були негативні, особливо в запіллі де утворилася сприятлива ситуація для другої інтервенції.

Командування ударної групи мало 9. 3. добру тактичну ситуацію, але не зважилося на використання своїх досягнень, щоби тим самим збільшити вагу операції. Н. К. намагалася в дальших боях виправити помилку, але без наслідків. «Боєву пружність» нашої ударної групи, згляду на слабість наших фронтових засобів, сполучення, ми могли підтримати тільки своєчасним скріпленням груп засобами запілля. Однаке це не сталося...

РОЗДІЛ IV.

Умотивовання чинів Начальної Команди.— Наслідки втручання Антанти в українсько-польську війну. — Остання фаза боротьби.

Загальні тези.

Якими саме міркуваннями керувався я, обстоюючи ту чи іншу позицію в оперативних справах? Перед тим, які яка-небудь оперативна ситуація поступала до мене, її досконало досліджували всі наші штабові працівники, а головно вона проходила крізь призму досвіду начальника штабу. У дрібниці я не втручався і ніяких розходжень з нашими оперативними силами у мене не було. Цю систему координованої праці, врешто пізніше ствердив один з наших штабовців (Льонер).

Військова психіка така: соромно скривити справу недбайливістю та нездоровим себелюбством; уступити поле сильнішому, більше щасливому щодо дипломатичної ситуації, чи більше здібному, — це не сором. Інакше на командні місця виходили б самі авантюристи. Є два типи діячів: один, досягнувши якоєсь позиції, намагається за всяку ціну втримати її за собою, без огляду на користь загальній справі; другий, — завжди готовий уступити своє місце здібнішому та більше відповідному. Я відношу себе до другої категорії, і тому моя уступлення було завжди у розворотженні політичних чинників. Кожний раз, коли тільки я одержував якусь пропозицію, я відповідав: «Подивіться навколо, може найдеться хто здібніший за мене». Під час моїх минуліх діяльності я кілька разів приходив і відходив. Я робив це з легким серцем, розуміючи, що люди, які беруть на себе політичну відповідальність, мусять мати волю в підборі співробітників.

Як воякові-практикові, мені добре відомо, що там, де праця, там і помилки, там і «брудне білля», там, як кажуть німці, «Glück» і «Unglück». Тому я не бажаю, аби деякі факти, що їх я наводжу, вагал розумів, як бажання скинути частину відповідальності на інших. Не треба ніколи забувати, що як у фронтовій, так і на інших ділянках боротьби, у нас все починалося імпровізацією, і щойно згодом наступало переміщування відповідно до наших здібностей, засобів й організаційних сил.

Десять років відокремлює нас від подій. У цьому відемна й додатня сторінка. Відемна тому, що дозволяє кожному — і не покликаному — бавитися «фактами», — часто такими, які в тодішніх обставинах не мали ніякого значіння. Додатна у тому, що подробиці вже не заслоняють головних моментів, які з бігом часу стали на першім місці.

Десять років проминуло. Час вистарчаючий, щоби свої почування дати під перегляд холодного розуму. Час рівно ж залишити на боці байку, мовляв «мужва була героїчна», «старшинство не дописувало», а вже «цілковито завів провід». Слід памятати слідуюче:

1. *Обставини в такому ділі, як війна, змінюючись неначе «морська хвиля», є часто рішаючими.*

2. *Успіх*, якого бажають обидві сторони, є вислідом не лише відповідного оперативного розрахунку Команди, але залежить і від чинності самих військ.

3. *Тактична ініціатива* є обов'язковим чинником; вона може відкрити нові вигляди для стратегії.

4. Легко судити про події *«post factum»*. Справа виглядає інакше, коли доводиться робити висновки на основі *ледви вловимих признак*, як це є нормальним для військового діла.

Умотивовання оперативних чинів.

Ціла наша військова акція, при тогочасних бойових ресурсах, мала за мету змусити Польщу до більшої зговірливості перед тогочасним міжнародним судом, «Найвищою Радою», та до визнання нею домагань українців на західні землі. Отже: руйнація військової сили Польщі доступними нам засобами, при обов'язковій політичній (дипломатичній) ізоляції Польщі, була шляхом до мети. Однаке це питання вирішувано ріжко. Одні бачили поліпшення нашого стратегічного положення в наступі й захопленні Львова (полк. Лсгар, Головна Команда Армії У. Н. Р.). Другі радили перенести вузол боротьби під самий Перемишль, — розуміється, вони не узгляднували при цьому ні наших сполучних засобів, ні обставини, що найбільша маса ворожих військ була зосереджена в районі Городок—Любінь—Львів.

У повній свідомості відповідальності за вирішення цього основного питання, Начальна Команда поставила його завдання на нараду, у якій взяли участь наші політичні, оперативні та організаційні сили. Ми мали велику присміність почуття одобрення наших основних замірів.

Вернемо тепер до положення 15. лютого. Наш оперативний проект брав на увагу, що обложеній Львів міг ще триматися місяць. Отже тому ми намічали скріплення фронту свіжими доповненнями в кількості десяти тисяч. Ходило про це, щоби відділ на цьому напрямку були здібні до використання тактичних здобутків, на які вони спромоглися, та були здібні до опору новим ворожим відділам, звідкіля вони не з'явилися.

Беручи на увагу положення 9. березня, Н. К. рішила в бік Львова лишити «заслону», а ударну групу повернути на захід у бік Судової Вишні, щоби цим витворити добре вихідне положення для майбутньої *«grencontre»*.

Пошкодження на залишенні лінії Судова Вишня—Городок було настільки значне, що як чуємо від польських авторів, цілих два тижні не було нормального руху. Всі автомобілі Польщі мусили бути вігнані, щоб обслуговувати доставу.

Щодо загальних вислідів наших зусиль на ділянці Городок—Львів, то про це пише І. Сопотніцкі (стр. 117) слідуюче: «Війська польські, оточені на ділянці Львів—Городок Ягайлонський—Любінь Вел., стратили цілковито волю ділання. Брак довоzu військового матеріалу та поживи ставив залогу й мешканців Львова, з дня на день, у щора тяжче положення, яке створювало дійсно грізну небезпеку виголодження татрати столиці в усіма наслідками Й: політичними, оперативними й моральними». Отже бачимо, що як не сильний був ворог (відділи ген. Зелінського та Ромера), все ж Н. К. мала підстави в бік Львова лишити тільки «заслону», а свою узага звернути на боєві події, які мали незабаром розгорнутися у районі Мостицька—Судова Вишня—Яворів—Рудки.

Немає сумніву, що в подібних обставинах, Н. К. мала підстави очікувати кращих вислідів від чинів нашої ударної групи. І Городок і Судова Вишня мусили перейти в наші руки. Саме з цих причин і звільнено полк. Косака.

Загляду на те, що Н. К. все не тратила падії на одержання скріплень із запілля, вона, як ми бачимо зі звітів, зробила спробу направити ситуацію (поновні наступи С. Вишня—Мостицька—Городок), але не здобувши на кращі досягнення, 14. березня вона задоволюється здобутими вислідами і для майбутньої зустрічі гуртус свої сили в два угрупування: фронтове, що сідляє залишений шлях на схід від Судової Вишні та далі на північ в районі Яворова, і крилове, на напрямку Самбір—Судова

Вишня—Самбір—Мостиська. Із звітів видно, що осередок подій перейшов у район від Городка Ягайлонського аж до Мостиск, щоби витворити вихідну ситуацію для майбутнього «*rencontre*» від свіжими скріпленнями польських військ. Залізнича лінія Стрий—Рудки—Комарно мала тут відігравати свою немаловажну роль.

Ми вважали себе, завдяки вказаному вище розташуванню сил, у впливовім стані на бої, що мали знову розпочатися на напрямкові Львів—Бібрка та Львів—Судова Вишня. Чи мало місце побоювання активізму ворога, що був нами блокований? — Безумовно. У тодішніх обставинах військові частини дуже швидко відроджували свою відбільність до активізму.

Добро собі пригадую, що у звязку зі змінами в Команді 3. Корпусу, начальник штабу був у мене в докладом і ми уважно перестудіювали нашу оперативну ситуацію. На нашу думку доля «*rencontre*» валежала від арчності вживання військ і від того, на які нові сили спроможеться «Довузство».

Опоненти доводять, що неврахованням Судової Вишні в наше групування ми дали полякам (ген. Івашкевичеві) можливість зібрати коло неї сильну ударну групу. Маємо право запитати: як це могло бути, коли наше крилово утруповання тліло над ділянкою лінії Мостиська-Судова Вишня? Зрештою спроба здобуття Суд. Вишні, що мала місце між 9. і 13., докаує, що Нач. Команда розуміла значення ІІ захоплення. Певно, що послідувочі доклади Й описи подій дадуть нам відповідь, чи мало тут місце незручне вживання військ, чи наші війська, не одержавши скріплень, не могли ніже виявляти той пружності, яку вони стільки разів перед тим виявили. На мою думку, мало місце скоріше друге, ніж перше, бо все має свою межу. Противник уводить добрий, цілком свіжий десятитисячний (ген. Александров: 4 бат., одна батер. Й ескадр. кінноти; ген. Конаржевські: 5 бат. Й 3 бат.) корпус під командою ген. пор. Івашкевича проти наших, вже досить потомнених трохи тижневими боями, військ. Дані, які досі оголошено, доводять, що кількісно ми не були слабші.

В оповіданнях ріжких авторів про ці бої кидаяться в очі суперечності між вакидом, що ми даремно витрачували енергію наших військ у боях з поляками, які були згруповані в районі Городок—Лібень—Львів (де були солідні групи 15—20 тисяч людей), і твердженнями, що війська польські в цім районі «втратили цілковито свободу діяння», що негативно відбилося на акції ген. Івашкевича.

Саме в наведених міркувань ми *тепер* поставимо питання: чи мала Начальна Команда рацію, коли поставила на державній нараді домагання зміцнення своїх боєвих засобів на десять тисяч? А друге: чи невиконання цього Й, з другого боку, підхід свіжих сил противника, не були саме причиною, що трохи тижнева боротьба, зрештою, лишилась неповрішеною?

*

На хвилю відійдемо від наших оперативних справ, щоби показати, що діялося на нашім другім фронті боротьби, який у той час набирав особливої ваги (може Й першорядної, колиходить про його дипломатичне значення). Крім того перебіг подій на цьому фронті відбивався на настроях у нашему запіллі. Це важливо тому, що третій напрямок, який обслуговував видобування запасів для продовження кампанії, завдавав як Державному Секретаріятові, так і Начальній Команді найбільше турбот.

Хоч як не пристрасним було відношення до нашого діла комісії ген. Бертельмі, все ж Державний Секретаріят робив ще одну спробу порозумітися з Антантою. Це вже був більше заклик до гуманності найвищого у той час трибуналу, що в основу своїх рішень офіційно поклав чотирнадцять пунктів Вільсона. Збірник нот, який лишила нам по собі наша репрезентація у Парижі (інж. Сидоренко та др. Панейко), дав нам богатий матеріял, що висвітлює тодішні дипломатичні способи поступування.

Література пізніших часів починає також проломлювати мур, який поводиня дипломатія збудувала навколо переможених. Усе частіше на широкий світ виходять справи наших домагань. Коли читач розгорне цю літературу, то буде неємірно здивований, як один і той же факт одержує в Парижі зовсім ріжке трактування. На-

приклад: одним з великих гріхів, який нам стало приписувано, було це, що ми мали в складі армії штабовців-німців. Щож до участі в Бересті України, то це був смертельний гріх. Надиво, зовсім не порушувалося тих справ, у які заангажувалася польська дипломатія. Проф. Мартель (француза) у своїй праці «Польща й ми» систематично, з повними руками перевіреніх документів, доводить, яку кривду зробила Франція нашому молодому починові, захопившись своїми симпатіями до визвольної боротьби поляків.

Н. К. приєдналася до рішення Державного Секретаріату, бо знала добре, які натиски робилися тоді, щоби вага боротьби була перенесена на інший напрямок. У той час поставлено Державному Секретаріатові такі домагання, виконання яких наближало нас до передчасного розвалу нашого діла. З другого боку, у часовім успіху (друга облога Львова; до відділів ген. Ромера, ген. Розвадовського, ген. Зелінського, ще приєдналися відділи ген. Александрова й Конаржевського) польська дипломатія бачить підмогу для своїх кроків перед Найвищою Радою у Парижі.

*

Начальна Команда, заангажувочись у можливу операцію, зважила всі «за» й «проти». З огляду на революційні умови, вона надала військовій нараді характер *державної* (присутність політичних й організаційних чинників), бо ми, нехай буде це нам дозволено тут сказати, не були тільки техніки, але й патріоти. У міру сил зважено, розраховано й поставлено певні домагання, яких — на жаль — не виконано.

Чому військові техніки противної сторони знаходять, що після 9. березня Н. К. мала перенести свої групування ще далі на Захід? — На мою думку причина лежить у переоцінці наших боєвих ресурсів, й повного незнання наших сполучених засобів (фронтових). Це одне, а друге в тактичних методах (усі бої на певних напрямках ми розвязували криловими ударами, бо це більш відповідало нашій ситуації).

Проте «Довудство» не поспішало з тих чи інших причин (просто не вірило в успіх) розвивати свої акції, а робило заходи до найскорішої надсилені армії ген. Галсра.

На фронті усталюється певна рівновага, бо кожна сторона врозуміла, що майбутність буде залежати від того, як буде реагувати Франція (це була сфера II впливів). Нова політична ситуація мусіла викликати перегрупування сил також у нашому запіллі, а це не могло не відбитися на наших засобах боротьби. — Все це, зрештою, викликало і зовсім відмінне поступування у наших оперативних комбінаціях.

*

Ми рахувалися з двома можливостями. Перша приходила на увагу тоді, колиби польській дипломатії не пощастило підняти проти нас Антанту й ми могли б урухомити наше запілля та ще довший час наносити шкоду ворогові. Друга — це нова фаза боротьби цілком відмінними засобами.

Довго чекати не прийшлося. Дипломатичний туман швидко розвівся. Антанта була проти нас...

Беручи на увагу моральне пригнічення, що повстало з огляду на вороже відношення до нас держав Антанти, як також і те, що Велика Україна вже була напередодні звільнення фронту, Начальна Команда прийшла до переконання, що розмір нашої майбутньої війни настільки не відповідає нашим силам, що ми не зможемо зберегти й національну територію й армію. Думка Н. К. зводилася до необхідності збереження армії коштом території. Про це надіслано за моїм і полк. Курмановича підписами доклад Державному Секретаріатові. Рівночасно в тим ми просили призначити іншу Команду, наколиб Д. С. мав якийсь свій план.

З нашою думкою погодилися. Ми одержали приблизно таку телеграму: «Д. С. поділяє думку Н. К., вповні здає собі справу з ваги ситуації та просить Н. К. залишатися на місцях у дотеперішнім складі й разом з ним виконувати свій долг перед батьківщиною»... У повній свідомості майбутніх труднощів я й начальник штабу прийняли це рішення до відома.

Підстав до занепокоєння було досить. Погляди розвилися. Одні стояли за виконання волі Антанти й підпорядкування їй. Другі твердили, що необхідно — з тактичних міркувань — звягати наше національне діло з політикою Леніна... По фабриках і касарнях розпочалися дискусії... З дня на день положення все більше ускладнялося. Місцями утворювалися внутрішні фронти... Наше запілля все більше розхитувалося морально й фізично. До того ж 20.000 воїнів післано на підмогу Великій Україні.

*

З п'ярегляду документів, що їх видала українська місія у Парижі, можна виробити собі повний образ тодішнього дипломатичного положення. Нас систематично спонукувано до лагідного поступования супроти поляків. Нам роблено ріжні обіцянки, а поза нашими плечима видавало мандати Колчакові та відправлювано війська Галера «на большевицький фронт»...

Після остаточного налагодження польсько-німецьких і польсько-чеських взаємовідносин, ворог так далеко посунувся на Схід на Волині, Поліссі й Білорусі, що для нашого фронту витворилось дуже несприятливе положення. Від пруського кордону лінія фронту йшла на Південь на Білосток—Седлець, а відтам на Володимир Волинський—Луцьк та, поминаючи цей останній, вертала на Захід уздовж кордону Галичини. Таким чином — згляду на слабу відпорність большевицьких відділів армії Директорії на ковельські та луцькі напрямках — ворог мав на нашій Півночі просторий пляцдарм, що сам собою надавався для операції більшої військової групи проти правого крила У. Г. А.

Разом з цим повстали також зміни в керуванні ворожими силами. У другій половині березня ген. Івашкевич перейшов з ділянки «Литва—Білорусь» на галицький фронт, як командант фронту. Це, здається, вже четвертий по черзі генерал, що, перевівши командування, вважав за потрібне сповістити мене про своє призначення радіо-депешою. Зміст і ton його повідомлення мало відріжнявся від пропозиції Антанти: припинити військові операції для полагодження всіх спірних питань мирним шляхом, при посередництві держав Антанти...

Міжтим час ішов. До завішення зброй не прийшло. Що правда, ворог виказував слабу діяльність на фронті. Проте тяжкий стан наших сил все зростав із весняними дощами й повінню. За браку необхідних матеріальних і медичних засобів сильно поширювалася пошесть тифу. Шпиталі в Самборі, Стрию та інших містах були переповнені.

*

План Начальної Команди. — Остання фаза боротьби.

Ми запропонували Державному Секретаріятові такий плян: У. Г. А. переходить до активної оборони; у випадку браку сил для «двоюга на місці», армія почне відступ, при чому дільниця верхнього Дністра (аж до Заліщик) мала бути останньою лінією оборони; наколиб прийшлося залишити також і цю лінію, передбачали ми партизанську війну в узгір'ях Підкарпаття.

Подавочі цей плян, ми просили Д. С. вжити всіх заходів до найшвидчого полагодження усіх політичних питань з Румунією й Чехо-Словаччиною. Разом з цим Н. К. звернула увагу політичної влади на велике значіння для успіху боротьби правильного функціонування запілля та на потребу видобуття нових засобів, брак яких давав себе відчувати на кожнім кроці.

Цілком зрозуміло, що наша армія, хоч і вробила великий організаційний поступ від початку кампанії, все ж — як твір революційної доби — вимагала ще значного вишколу. Вище вже була мова про заходи Н. К. у тому напрямі. Ми хотіли злити запілля з фронтом в один мілітарний апарат, щоби цим піднести відпорність фронтових частин. На жаль, це було переведено лише в формального боку... Пізніше Н. К. встановила, що залоги в нашім запіллі були переповненні придатним до бою людським матеріялом (нараховувалося коло 50.000!).

Під оглядом тактичним наші частини були слабшими в обороні, ніж у наступі. Особливо це виказалося у боях 16. березня в околицях С. Вишні. До того ще долувалася немаловажлива обставина, а саме брак безсторонності в інформаціях. Образ наших знищень у районі Мостицька—Городок зовсім не покривався з тим, який собі виробила Н. К. на підставі відомостей від частин. Також не завжди докладно виконувано назначене розміщення частин. Помічалося певне легковаження місцевості, як чинника у босих змаганнях, і запедбання окопного діла в переходові моменти.

Війська ніколи не вибачають наочної помилки, — особливо коли вона коштує богато крові. Наказ полк. Косака про припинення наступу саме перед С. Вишнєю викликав велике невдоволення. Н. К. зареагувала на це усуненням Його й призначенням генерала російського генштабу Гембачева.

Немов промінням сонця у хмарну погоду були відвідини нашого фронту американським генералом, прозвища якого вже не можу пригадати. Оскільки не помиляються, він користувався особистим довір'ям Вільсона. Цей останній отримав свою обляпку, але Його вміщення зустрілося з сильним спротивом у самій Найвищій Раді. Аби хоч трохи посунути справу вперед, він доручив одному зі своїх прибічників генералів зібрати потрібні матеріали.

У визначений час я зустрів генерала на старо-самбірськім двірці. Високий, поважний, з сивою головою, — він робив враження старого випробованого вояки. На двірці ми обмінялися лише кількома словами. Він не відмовився поїхати в місто для ширших розмов.

Неприємна пригода зіпсуvala нам усім настрій. Саме тоді виявилася наша технічна вбогість. Хоч штаб Й хотів показати чужинцям все в найкращого боку, даючи в наше розпорядження два авта, з цього вийшов лише конфуз.

Американський генерал сів із своїм адютантом у перше авто, а я з ген. Кравсом й адютантом у друге... Авта почали шипіти, торохтіти, шоferи щось крутили, але рушити ніяк не вдавалося. Коли ж перше авто проїхало нарешті кілька кроків, то зменацька пасажири почали з нього вилізати... Над автомобілем знявся клуб диму й полумя... Штаб і сам не дуже довіряв «техніці», бо про запас тримав підвіди, якими ми Й доіхали до місця призначення.

Під час наради генерал говорив мало, але з увагою. Він намагався дати нам надію на можливість компромісу, що більш-менш задовольняв нас. Він цікавився умовами нашої боротьби, а під час обіду підняв тост за те, щоби наші змагання не пішли намарно й щоби героїчна боротьба нації привела до доброго кінця.

Я сердечно дякував Йому та просив передати наші добре побажання «Президентові Великої Держави» Й вистовив надію, що приїзд спричиниться до поліпшення нашого положення на міжпародійній полі.

*

За цей період я кілька разів їздив на фронт, а після того — повний свіжих вражень — поїхав до Станиславова й Стрия. У Станиславові був я на засіданні Національної Ради. Президент Петрушевич хотів звернути увагу послів на мою присутність і відвідав мене в моїй льожі.

Тодіж відбулося надзвичайне засідання Державного Секретаріату. На засіданні крім мене був полк. Курманович, майор Бубела й полк. Ціріц. Я не заховував перед присутніми правдивого стану речей, бо я хотів мати конкретну відповідь щодо засобів боротьби в далеко більш ускладнених умовах. Мало чим порадували нас Бубела й Ціріц. Все проектоване було паліятивом. Була мова, наприклад, уживати старі набої (виробництво майстерень могло дійти лише до кілька десятків тисяч денно). Не відважувалися брати з села коней для важкої артилерії й кінотя, бо надходили полеві роботи. Черевики обіцяно в Великій Україні. Гроші теж...*)

*) Як я довідався пізніше від одного із учасників наради саме тоді була вирішена необхідність змін в Н. К. є то з мотивів психологічних по різному розумінню в методах дальнішої боротьби.

Взагалі було дуже невесело. Проте не доводилося відмовляти доброї волі Державному Секретаріатові, бож йому треба було поборювати труднощі як у себе, так і в політичнім проводі за Збручем. До того ще поширювалися чутки про захитання уряду. У господарську діяльність адміністративних чинників вкрався дух скрайньої неохадності «діячів» та «отаманів» без війська, що заповнили всю східну половину Галича*).

Наслухавшись і приглянувшись до всього, я поїхав до Стрия, де мав оглянути установи запілля 3. Корпусу. Ніде правди діти, полк. Косак був добрим господарем. Він богато дечим мігби поділитися з іншими Корпусами. Добрий стан припілля 3. Корпусу відповідав замірам Н. К. — міцно триматися на лівім крилі.

Навідався я також і до старшинської «столової». Все виглядало цілком пристійно, але надто... людно. Я звернув увагу кого слід на велику кількість старшин. Це не було ні для кого тасмницею: саме перед тим командант бронепотягу, що довго чекав на старшинські поповнення із Стрия, зявився до той же «столової» із «стійковими», вибрав собі потрібну кількість старшин і... відіхав. Я й полк. Курманович просто не знали, як бути з таким «переможцем». У військовім ділі бувають моменти, коли, з одного боку, доводиться карати, а, з другого, — дякувати, скажім, за «дезертирство» із запасу в боєву частину. Приблизно таке було й в данім випадку.

Ще з військової школи за мирного часу памятав я про необхідність під час перевідгуку частин звертати увагу не тільки на «паради», але також на кухні, виходки (санітарія), шпиталі й арешти. Я дотримувався цього також і в Стрию.

Санітарна частина мене задоволишила. Навіть у тифознім відділі, де перед моїми очима перейшло кілька сот тяжко, а то й безнадійно, хорих, усе було гаразд. Я вважав своїм обовязком поглянути також на тяжко ранених. Хоч — здавалосьби — мої нерви й повинні бути привичасні до мук і страждань, все ж образ був потрясаючий... Хотілося чимсь нагородити за страту здоров'я, руки, ноги... На превеликий жаль, революція поповнила непростим гріх. Ми не спромоглися ні на відзнаку, ні на орден, що злучив навколо себе еліту нації... «Дякую» не вистарчало, давати гроши соромно... Розпитував, хто чого потребує, й обіцяв надіслати. Стискав руки тим, хто ще вірив у свої сили... Мимоволі звернув на себе увагу молодий стрілець, якому недавно віднято ногу. Лікар казав, що він потребує шампанського. Я приобіцяв: не міг знайти більше слів потіхі... Напів притомний, намагаючись заховати від присутніх мій стан, я спішно виїшов із шпиталю... Такі відвідини є найтяжчим обовязком військового команданта. Вони підривають нерви й захищують витревалість у боротьбі...

Моє перебування в Стрию закінчилося побаченням з послами. Я казав запросити до залогового «касина» членів Національної Ради від Стрийщини, Самбірщини, Калущини та ін. Між ними було чимало видатних мужів, що користувалися великою пошаною серед населення. Я стало пригадую собі високого поважного о. Нижанківського, що став жертвою польського шовінізму.

На моє здивування посли, що — як я це думав — малиби бути цілком у курсі військових подій, були дуже слабо поінформовані про положення. З усіх боків поспипалися запити. Врешті я почув такий вислів: «Як жаль, що Ваші інформації приходять так пізно!...

Тяжі діл У. Г. А.

Армія — це живий організм, що — як й одиція — радіє, страждає, захоплюється добрым перебігом подій та огортається сумом, коли пищаться її здобутки. Так було й у нас. Відношення Антанти до нашої справи гірко вразило цілу У. Г. А. Сві-

*) Між іншим тоді перебував у Станіславові ген. Греків. Я довідався про це від свого адютанта й рішків з ним побачитися особисто. Під час розмови в його помешканні я запропонував йому взяти участь в армії — в якій він тільки хоче ролі, крім, зрозуміло, моєї посади, бо це лежало не в моїй владі. Ген. Греків ухвалився від відповіді. На прощання я ще раз дав йому зрозуміти, що радо бачивби його в армії. О.-П.

дома могутності держав-переможців, наша армія болюче переживала дипломатичний неуспіх. Політиканство в заплілі, брак матеріальних засобів і авужування бльо-кади робило процес видужання неймовірно повільним. Ворог, дякуючи своїй іри-денті, знат про це все й, використовуючи свою перемогу в Парижі, навмисне відсу-нув перехід до рішучих чинів. Він готовував нам комбінований психолого-військо-вий удар.

Начальна Команда одвертими очима дивилася на все це. Вона розпочала боротьбу з розкладовими елементами, що заражували армію. Фронтові команданти вважали свої засоби небистарчаючими. З цього приводу відбулася низка засідань. Рішено поруч в карними мірами усунути всі моральні й матеріальні браки. Пресовій аген-ції поставлено завдання знайти ту рівновагу, без якої не можна було звязати заплілля з фронтом. В. Пачовський мав рацію, коли підносив у «Стрільці» мою малу компе-тентність у пресових справах. Алеж вказівки для нашої преси я виробляв у повнім порозумінні з начальником штабу, який був чоловіком, що визнавався у моральних якостях галицького стрільця.

До всіх злиднів прилучився ще й брак грошової готівки. Я малошо не був зму-шений видати наказ про армійські бони, які вже властиво були надруковані.

У передбаченні можливих боєвих подій Н. К. намітила райони Стрийщини й Станиславівщини, як головні матеріальні бази (останню також як збройну базу). Сотні вагонів бараболі, зерна й ін. скерувалися з осередку й правого крила до визначених баз. Усі заходи зводилися до того, щоби принаймні зменшувати те, що малося. Рівночасно рішено також дати боєвим частинам необхідний відпочинок. Для цього уряджено в припіллях Бригад пункти часового спочинку з лазнями, церк-вами, розвагами та ін.

Однак все наші зусилля йшли напарно. Від дезертирства й хороб армія все меншала. На засіданні окремої комісії я не відмовлявся від заведення найвищої карі в більше широких розмірах, але вважав таку кару надто жорстокою й запропонував старий «козацький звичай». Мені на це не дали остаточної відповіди й тим благословили розвинення гангренових міязнів. Пізніше життя взяло гору: місцеві коман-данти, не питуючись наказів, карали винних «по козацькому». Н. К. робила вигляд, немов вона про це нічого не знала.

Закономірність, що панувала в галицькім старшинському корпусі, і почуття відповідальнosti за присуд зробили з наших полевих судів апарат, який не відповідав вимогам часу. Скидати все на « ситуацію » не в гідним активного старшини. Коли обставини не сприяють, то мусимо Іх витворювати.

Взагалі ті часи були для мене особисто найтяжчими. Теж саме можу сказати за начальника штабу й всіх військових чинників на фронті та в запліллі. Дивитися, як армія, що так довго трималася, все більше й більше піду падала, — було нелегко. Проте ми боролися з цим лихом, бо відчували за собою всіх свідомих українців. Всеж під ударами в трох напрямків ми падали. Коли нема змоги врятувати все, тоді праг-нуть заховати принаймні частину, яка може бути підставою нового піднесення, — нового розгорнення сил для рішаючого удару...

Військова нарада в Рівному.

Міжтим і по другім боку Збруча військова криза все зростала.

Ставка Головного Отамана в Рівні скликала нараду вищих командантів. Це була перша подібна нарада. На ній зроблено спробу більш реально підійти до життя, — спробу бодай називати всі річі Іх іменами.

Рівне було вщерть переповнене потягами Ставки, Директорії, міністерств, по-стачання і різних штабів. «Залізодорожна стратегія» дійшла до найвищого роз-квіту. «Малевуючи» поміж потягами, я врешті знайшов вагон, де — згідно з опо-віткою — мала відбуватися нарада під головуванням б. п. Петлюри.

Зібраних можна було поділити на дві категорії: військових-фахівців і вояків-політиків. До перших слід віднести ген. Агапієва, ген. Юнакова, полковника Мельника, а до других — ген. Осєцького та отамана Оскілка.

Головний Отаман, маючи коло себе військового міністра — лікаря — здається, самого невдалого з усіх міністрів, яких тільки бачила Україна за всі часи визвольної боротьби, — відкрив засідання промовою інформаційного зіміту. Треба йому віддати належне: він був на наші відносини добрим промовцем, а до того ще мав гарний голос, що хвилює, покіль звучала його промова, заспокоював збори, — всім ставало якось лекше... Але тільки він скінчив, невмілма дійсність боляче стиснула всім серце... Неаручно, без елементарного розуміння справи, лікар-міністр хотів щось доповнити чи зясувати. Присутнім стало зовсім ніяково.

Говорили всі по черзі. Ген. Осєцький забрав чимало часу довгим оповіданням про те, як він своїми турботами — щодо потреб населення і щодо вирішення різних господарських питань — підніс настрій мас. Проте було помітно, що він нікого цим не переконав.

Щоби спасти положення, треба було знову поставити на порядок денній старе питання ліквідації одного з фронтів. Усі ходили навколо цього, а ген. Агапієв звернувся до мене з пропозицією поділитися запасами наших сил з іншими фронтами. Власне в наддніпрянців про оник У. Г. А. була надто перебільшена уява!...

З чим приїхали, — з тим і покидали. Краще було б зібрати політичних провідників, бо саме там лежало слабе місце української визвольної боротьби. Можливо, що Головний Отаман мав на думці пізніше спертися на думку фахівців-вояків, щоби надати більшої ваги своїм домаганням перед політиками. — Магі це невідомо...

Начальникові штабу не привіз я нічого потішального з Рівного. А мені так хотілося його заспокоїти! І його перви починали відчувати тягар відповідальності... Його, любили в штабі. Штабовці-іміці ставилися до нього уважливо й коректно. Але землистий кольор його обличчя мені не дуже подобався. Сам він все частіше скаржувався на ревматизм у ногах. Обмаль штабовців не дозволяла нам дати йому відповідну допоміжну силу. Треба віддати найбільшу пошану його службі у той тяжкий час...

*

Начальника Команди не мала сумніву, що ворог, вичекавши покіль розкладові впливи в нашій армії зроблять своє діло, використає сприяльчу для нього конфігурацію фронту на нашій Півночі, і за оперативний напрямок вибере собі Хирів — Старий Самбір. Сильні технічні засоби в центрі дозволяли ворогові на це. Успіх у районі Хирів—Ст. Самбір приводив поляків до опанування — політично для нас високочінного (економічно — ні, бо ми не зуміли його експлоатувати) — нафтового району.

Передбачаючи все це, Н. К. рішила зосередити в центрі (2. Корпус) технічні сили, а на лівім крилі свої найбільш цінні живі сили. Ось тому все, що було в розпоряджені штабу як також і те, що підійшло із запілля, мало бути скероване на окріплення 3. Корпусу. Згідно з моїми відомостями, «харчевий стан» цього Корпусу на Великден був 25.000 людей (15 тис. баґнетів, 30 гармат і кількасот кулеметів).

З тактичного боку Н. К. зажадала від Корпусів побільшення глибини своїх відділів, і відведення в резерв половини вояків. З резервних частин створено армійську резерву, що з огляду на слабість засобів сполучення, ділилася на дві групи: одна за 3. Корпусом, а друга за лівим крилом 2. Корпусу.

Знаючи працливість війська до подій на крилах (флянках), ми звернули увагу командантів на потребу відповідного поучування підлеглих частин. Поза цим слабість наших огневих засобів вимагала ще й великої єщадності.

Належний склад командантів бригад на нашім лівім крилі давав нам запевнення тривкості початкової фази плянованої операції.

Бої в першій половині травня 1919. р.

Великден використали поляки для своєї першої атакі. Група літаків — підтримана далекострільними гарматами — зробила на наш 2. Корпус вогневий напад такої сили, що частини з Оброшиня, Басіївки й Наварії винули свої позиції й колиб

не подиву гідне застосування командантів бригад й окремих частин, то ворогові відкрилися є широкі можливості. До цього, «Довудство» не використало відповідно цього частинного успіху, й цим дало нам змогу легко направити положення на фронті.

Цілком в середині місяця розпочало воно рішучі операції силами значно переважаючими наші сили й з такими технічними засобами, які вперше побачили поля Галичини: на нашім лівім крилі 4. дивізія ген. Олександровича розпочала наступ з Мостиєськ на Південь, а 3. дивізія на напрямку Хирів—Ст. Самбір. Наш центр покопігував поновно доброго гарматного вогню, а на правім крилі розпочав свій марш-маневр на наших задачах *Корпус ген. Галера*.

13. травня на луцькім напрямку отаман Оскілко із своїм штабом перейшов «під опіку» польських військ (офіційне авідомлення «Довудства»).

16. травня під натиском військ Галера ліквідувалася група ген. Осецького (взято в полон 2000 вояків і 18 гармат).

Наше ліве крило не втрималося. Вже на 16. травня 3. Корпус, вичерпавши всі свої й армійські резерви, почав непляновий відступ.

Відомості із запілля не були країнами. Румуни без усікого попередження перейшли в наступ і зайняли задністриянські обшари аж по самий Станиславів, а роєром Волинської Групи привів на наші задні большевицькі війська. Галичина опинилася у стані попільної блокади збоку світової коаліції при співучасти... 3. Інтернаціоналу.

У авідомленнях «Довудства» за той час є два місяця, що повинні бути підкреслені. 17 травня: «Українці від довшого часу атаковали наші позиції в Східній Галичині, намагаючись одночасно відвернути нашу увагу затягуючими пропозиціями завіщання зброї. Для прикорочення такого двозначного становища, наказало Н. Д. запевнити наше положення шляхом наступу». 20. травня: «Українська армія (наддніпрянська — О.П.), що вже давно носила в собі зародок большевизму, розпадається й забольшевичується зовсім. Українські стрільці (галицькі — О. П.) поспішають з метою загородити шляхи українсько-радянським відділам, що вже місяцями перейшли галицькі кордони». Це вже в признанням нашого невідрядного оперативного положення. Проте це ще далеко не змальовує тодішньої ситуації. Дійсність була куди більш для нас несприялью. Ні «Довудство», ні польські легори не згадують про *Корпус Галера* й про *виступ Румунії*... Ці факти сильно зменшують цінність оперативної зручності польського командування.

Всеж, па превеликий жаль, доводиться ствердити, що витревалість 3. Корпусу зовсім не відповідала тим засобам, які передала в його розпорядження Н. К. Лише десь-два боєвої стрілянини й на фронті Корпусу відкрився прохід...

Проте загальний стан казав, що зміна на нашім лівім крилі не викликала ще зміни сути справи. Армію треба було лише відірвати від ворога й пересlesti на цілком нові позиції. Усі чопередні міркування, після виступу румунів, вжетратили свою вартість. Я рішив відтягнути армію на Покуття, але технічний бік маневрування вимагав часу. Ось тому власне бодай короткотривалий, тактичний успіх на лівім крилі був конечним.

17. травня наказав я стягнути до Стрия в курінів і 8 батарей, зорганізував оперативний штаб в полк. Кокурінам на чолі й рішив 18. травня перейти в противнаступ на напрямку Стрий—Дрогобич. Одночасно наказано бригаді Бізанца тримати за всяку ціну Миколаїв.

18. травня рано в ріжких кінців підходили до Стрия потяги. Частини були добре, зокрема артилерія. Моїм завданням було ясувати частинам важливість хвилин в суть операції. Плюя перегляду цих частин зродилася в мені надія направити положення.

Коло 10. години рушив на Дрогобич наш перший транспорт, а за ним я з полк. Кокурінам і групою штабовців. За годину ми були на дрогобицькім двірці. Пізніше, коло другої години, навколо стола з мапою я змальонував ген. Гембачеву, підполк. Долежальові, полк. Кокурінові й ген. Кравсові мій план противнаступу.

Ген. Кравс був командантом ділянки, на якій мали розгорнутися події. Війська тоЯ ділянки охарактеризував він як вже нездібні до середнього опору. Він сильно побоюювався, щоб за годину-две не прийшлося залишити й самий Дрогобич. Він думав,

що лише моя особиста поява перед військами могла би врятувати ситуацію. Я не відмовлявся, але вказував, що перше мушу покіпчiti з розпорядженнями в справі майбутньої операції. Нашу розмову перервав штабовий телефон. З Миколаєва командант відділу повідомляв, що під натиском ворога він залишає місто... Далі телефон замовк...

Нарада однодумно рішила перенести лінію спротиву до Стрия.

Евакуація Дрогобича щойно починалася. Лише о 4. годині могли бути в місці головні куріні. Я сів разом з ген. Кравсом в авто й поїхав впрост до стрілецьких лав, які вже наблизилися на 7—8 кільометрів до передмістя Дрогобича. За містом змушені ми були залишити авто, бо боєвий лад був перед нашими очима. Лави скрільців — рідкі — насувалися аж на самі гармати... На фронті павза. Десять недалеко в лісі поодинокі рушничні стріли й короткі «черги» в кулеметів. При віддалі було два броне-авта. Одному з них я наказав війти в стик з ворогом, а сам пішов здовж стрілецьких лав, розмовляв із старшинами, інформував і казав, що надходять скріллення...

Години через дві був я знову в Дрогобичі. Здалека доносилася пісня. Це були скріллення. Вже темніло — треба було поспішати до Начальної Команди. За порадою начальника стації я використав дрезину, щоби доїхати до Ходорова раніше, ніж польська кіннота пересіче мені шлях.

Яких три годин пізніше я війшов у кабінет начальника штабу. Полк. Курманович і — здається — майори Льонер та Ерле, були збентеженні моєю очайдушиною мандрівкою. Приглядаючись до облич міх співробітників, помітив я, що перевтома виказувалася в усіх іх руках і коротких висловах... Ми все зважили, намітили першу перемежну паралель... Штабовці пішли опрацьовувати наказ.

У. Г. А. в загальний дефензиві.

18. травня: Начальна Команда рішила відірвати від ворога головні свої сили й поставити їх кількома колонами для маршу в нових операційних напрямках — до трикутника Дністер—Збруч—Золота Ліпа.

Природні межі, що творили притоки Дністра на шляхах армії до намічених обшарів, давали змогу в нормувати й дисциплінувати рух окремих колон та виграти час для евакуації армійського запілля. Як і треба було чекати, відступ підініс потребу кращих технічних засобів. Війська вимагали набоїв, — а в нас був повний брак Іх. Хтось пригадав, що в світовій війні російські війська вживали також й австрійських рушничних набоїв. Зробили спробу. На двісту кроків з десятків стрілів ледве один чи два попадали в квадратовий метр, решта не долітала... А поляки про це добре знали. Мені оповідав один старшина, що, під Рогатином, у відповідь на вогонь сотні, полки відповідали, сміючись: «Не стріляй, к — е, всеодно не долетить!»...

Почув про нашу біду посол Старух і сам зголосився закликати селян до розшукування набоїв по старих російських окопах. Це було зворушуючим, але положення не міняло...

Події ішли. Якось на шляху до Бережан несподівано завітав до Начальної Команди ген. Осецький. Між нами розмова була коротка.

— Шо ж це, Виж оточені? —

— Як бачите, що посіяли, то й пожали, але будьте певні, що ми армію хоч і з великими втратами виведемо. —

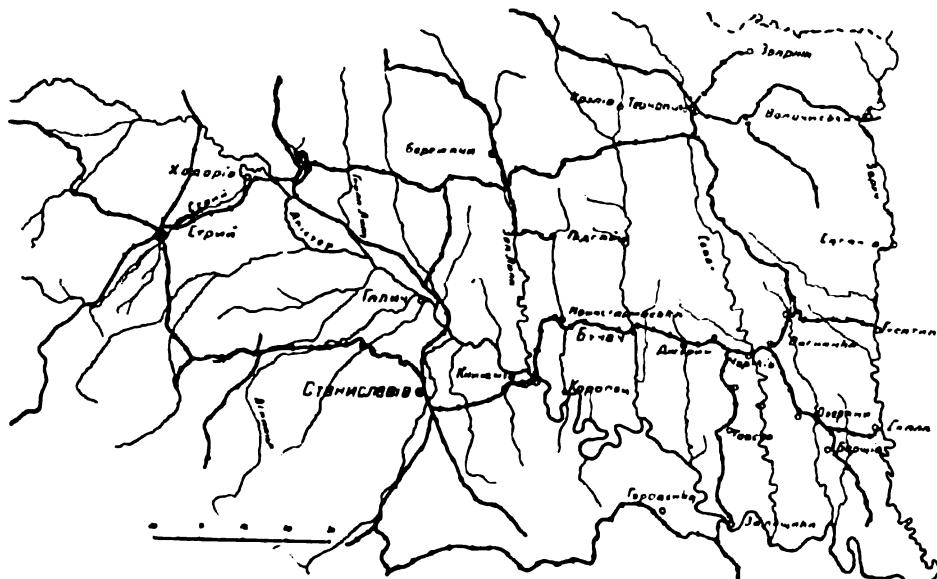
Далі розмова перейшла в площину його особистих труднощів. Хотілося пригадати його ріжні проекти щодо... піднесення селянства Волині, але я стримався. Чим можна було, ми йому допомогли.

У той час внутрі армії змагалися два погляди. Прихильники одного вважали, що після програння бійки під Дрогобичем, армія скінчила своє завдання. Навпаки, другі підносили думку, що після поразки, яку потерпіли з боку коаліції, У. Г. А. мусить

служити загальноукраїнській справі. Остання думка ще не була вистарчаюче спопуляризованою; ще частина вояцтва тягнула «оператійну лінію» тільки до... свого повіту. Так було в піхоті. Гарматні частини у нас, як в інших арміях, відзначалися більшою витривалістю. Відступу їх не руйнував. Щож до кінноти, то власне тепер розпочалося II формування з досить значних кадрів жандармерії і відділів звязку запілля. Більшість кінних частин У. Г. А. в ту пору започаткувала свою історію.

Також і в «Начальній» думки розбилися. Моральну єдність порушенено ѹ то не на користь збройної боротьби. Я особисто заявив себе прихильником другого розуміння завдань армії.

Трохи згодом, у Бережанах, відвідав Начальну Команду президент Петрушевич разом з ген. Грековим. Президент запросив мене ѹ полк. Курмановича на довірочну розмову, під час якої він заявив, що уряд признає нашу корисну службу, але стверджує нашу фізичну перевтому ѹ тому рішав обеднати всі засоби боротьби (фронт і запілля) в руках однієї свіжої особи. Цею особою був ген. Греків, який став «Начальним Вождом», а я залишився «Командармом».

Я тільки вітав це призначення і висловив жаль, що ця зміна наступила запізно. Одночасно зазначив я, що в дальнішому відповідальність за справу переходить па ген. Грекова.

Я радо співпрацював з ген. Грековим в його планах наступу, щоби цим підняти настрій армії. Проте я вважав, що всякий наступ був ще завчасним. Спробою ширшого характеру була наша тернопільська операція, що скінчилася дуже ѹ дуже сумно. Ми загубили силу майна, а темпо відступу ще більше зросло.

Чим далі котилася армія, тим все більше згущувалася атмосфера довколо «Начальної». Трохи прояснилося щойно в Бучачі під час наради в монастирі, о. о. Василіянів.

Хоч вже пройшло десять років, я добре собі пригадую перебіг цієї памятної наради. В одній з кімнат зайняли місця: ген. Греків, я, полк. Курманович, президент Петрушевич і кілька Державних Секретарів. Основуючись на звітах «Довудства», през. Петрушевич різко критикував діяльність Н. К. Дехто висловлював здивованінн щодо несподіваного звороту кампанії. Питали також, чому ген. Гембачев ще не під судом. Ми засовували, що зовсім не звязку з невідповідним керуванням операціями так сталося, а зайдя великі зміни морального порядку. Я заявив, що ген. Гембачев

не був авільнений на мов домагання, бо колиб так поступати супроти командантів, то на Великій Україні прийшлося усунути всіх генералів*). Відповідали ми й на запити, чому до цього часу не вжито заходів для перевезення набоїв із двох вагонів, які стоять десь у Карпатах на стації... Полк. Курманович не витримав і почав відповідати острими репліками; тоді я попросив його уступити мені слово. Я коротко пригадав зібраним фактичний бік справи включно до рапорту Начальної Команди про уступлення, оскільки П розуміння ведення боротьби не відповідає інтересам справи... Наш словесний двобій перебив голова Ради Державних Секретарів: «Та що й казати, панове, пан генерал прав, — не маємо що закидувати. Обставини нас перемогли»... Ген. Греків займав позицію «третьої сторони»: він сказав кілька фраз, немов змагаючись виправдати кожного...

Нараду, на загальне зідворення, перервала візита єпископа Антонія й вікарія подільської єпархії. Вони тихо вийшли в нашу кімнату й тихо сказали, що має потурбуватися про їх долю. Коли їх попросили заспокоїтися, бо настягелеві дадуть належні вказівки, вони також тихо вийшли... Цей дрібний факт власне й утворив атмосферу, гідну закінчення наради.

Я не знаю, хто був ініціатором наради. Мабуть це була давнина певним нападам на Д. С. збоку осіб, що військовою розрухою були виведені з рівноваги. Таких осіб не бракує в жадній організації; для них війна — лише «жахлива й страшна драма». Інша річ, що поки обставини складаються щасливо, це для них добра тема для разом по каварнях. Виведені з невдачами з рівноваги, вони з неймовірною енергією кидаться на тих, «кому вони вірili»...

Нарада в Бучачі була знаменною й повчальною. Вона вплинула врешті й на те, що політичні провідники Галичини та Великої України задумалися, як бути, де знайти нову політичну базу для продовження боротьби за українську державність. Обидві сторони погодилися на вислання до Варшави політичної делегації на чолі з ген. Дельвігом для переговорів у справі налагодження взаємовідносин поміж Києвом і Варшавою та поміж Києвом і Станиславовом. Золота Ліла малаби бути демаркаційною лінією поміж нашими й польськими військами.

Таким чином обі частини України погодилися ліквідувати польський фронт, щоби скupити свої сили для боротьби в одній напрямі, — проти Москви.

Вістка про надіслання делегації до Варшави поширилася в армії й внесла зачілку. Використовуючи широковживий спокій на фронті, я звернувся до Державного Секретаріату, та підніс дві можливості: 1) ліквідувати фронт на терені Галичини й віддати долю У. Г. А. в руки Антанти; 2) після використання всіх можливостей захисту Галичини, перевести У. Г. А. за Збруч для дальшої боротьби на Великій Україні.

Уряд відгукнувся на мої пропозиції. На засідання Ради Д. С. запрошено ген. Грекова, мене й полк. Курмановича. Без довгих дискусій, майже однозначно, Рада ухвалила другий варіант. Оскільки не помиллюєсь, це було 1. або 2. червня.

Переговори з поляками. — Початок нашої офензиви. — Чортків.

Міжтим звідомлення з фронту подавали Н. К., що в армії стане певний корисний перелім, і військові частини, хоч і в значно послабленім складі (коло 25.000 боеvikів), морально відпочали та знову мають певну боєву витривалість. Разом з тим розвідка повідомляла, що натиск поляків на наш фронт зменшився. Були навіть відомості, що деякі польські дивізії знято з галицького фронту. Заглянути на це все, в команді піднесено плян нашого протинаступу на цілім фронті 8. червня, при чім першим об'єктом мавби бути Чортків. Ген. Греків погоджувався з цим, але пропонував не обмежувати наступу Золотою Ліпою (це ж була запропонована нами демаркаційна лінія! — О. П.), а йти аж на Львів. Я звернув його увагу,

*) I при всіх слідуючих командах ген. Гембачев лишався на своїм становищі.

що ми маємо ледви по кілька десятків набойв на стрільця. На це він відповів, що «будемо битися каміннями». Я попросив дозволу виконати перше мій плян, а після того перебрати від мене командування, бо я не вірив в успіх пропомованої ген. Грековим, акції. Так ми й умовилися.

7. червня коло 12. години ген. Греків Й я чекали на полк. Курмановича, який віїхав на фронт до штабів Корпусів, щоби докладно обговорити плян нашого проти-наступу. Ми сиділи мовччи коло мали. За півгодини нас повідомили про поворот начальника штабу. Я майже не пізнав його, так тяжко йому вже давалися труднощі боєвого життя й надмірна праця в штабі. Доклад Його був короткий: «Відступають у центри, відступають і тут»... При цьому він показав на праве крило.

— Ну, пане генерале, у такім випадку мені нема вже чого робити, обійтіться Команду, а я поїду до Державного Секретаріату скласти свої уповноваження, — сказав ген. Греків.

До цього додав полк. Курманович прохання про короткий спочинок («мої сили вичерпані, ревматизм мене нищить»). Я погодився і ми рішили, що обов'язки начальника штабу тимчасом перебере майор Льобковіц, який до того ж (як це мені зясував начальник штабу) цілком поділяв мої оперативні міркування.

Таким чином від полуночі 7. червня я знову опинився у самостійній ролі.

Майор Льобковіц розумів мене з півслова. Вже коло 8. години я затвердив ви-працьований ним при участі, коли не помиляюся от. Льонера оперативний наказ.

Рано 8. червня Чортків був у наших руках. Перемога була повна й блискуча: ми захопили всю артилерію й обози ворога. Щодо трофеїв це наша найбільша перемога за цілій час кампанії.

О 1. годині я був у Чорткові й в супроводі полк. Вольфа обіхав усі боєві частини цього напрямку. Я бачив, що критичні під моральним оглядом моменти вже пройшли. Я не помилявся, коли зважившися довірітися мому вже досить глибокому знанню га-лицького стрільця. Тут же на місці дав я необхідні оперативні розпорядження для даль-ших операцій. Після обіду разом із старшинами, о 5. годині я відіхав до Н. К.

Там мене чекала новина... Президент Петрушевич повідомив мене, що він тепер є Диктатором З. У. Н. Р. і в силу своїх уповноважень призначає ген. Грекова началь-ним вождом.

Ріжно оцінювано таке рішення. Мої найближчі співробітники, які були найкраще в курсі оперативних справ, у декларативному докладі, що його зредагував один з най-кращих штабовців, висловили свій жаль і нерозуміння (відписи докладу передано президентом Петрушевичом ген. Грекові, мені й полк. Курмановичові).

Події після здобуття Чорткова відомі під назвою «офернави Грекова». На діліж перелім стався 7. а не 8. червня, як про це пізніше згадувалося у звітах Начальної Команди. Були ще поголоски, кіби наступ роапочався з почину деяких командантів бригад. Проте документи стверджують щось інше (оперативний наказ 7. червня з моїм підписом і підписом майора Льобковіца).

Я був свято переконаний, що глибший наступ є стратегічним абсурдом. Я добре зінав, що в околицях Львова поляки мають усі дані для проти-наступу, а організаційні пляни ген. Грекова, згляду на брак матеріальних засобів, стануть блефом. Не зди-вувало мене тому й швидке уступлення ген. Грекова. На полк. Тарнавського впав тяжкий хрест ліквідації операції. Він зовсім не винен, що велике військове майно, яке в червні візрано для перевезення за Збруч, наполовину попало в руки поляків.

Я був при У. Г. А. аж до самого кінця. Мені прийшлося бачити ІІ перехід на Велику Україну. Цей перехід відбувався в значно скрутнішій ситуації, ніж могло бути місяць назад.

На цім місці буlob дуже відповідним павести декларативну записку старшини штабу отам. Л., яка, маючи богато даних та орієнтаційних моментів, буlob допов-ненням оцих моїх споминів. Автор цієї записки виказував глибоке розуміння подій, у яких сам брав відповідальну участь. Буlob дуже бажаним, щоб автор оголосив ІІ сам, бо примірник, присланій мені, я віддав до архіву.

*

Мої звязки з У. Г. А. па Великій Україні.*

Мій зв'язок з Українською Галицькою Армією не скінчився по II переході за Збруч. Він відновлювався пізніше в інелекших стратегічних умовах, але тоді мене звязувало з боєвим організмом більша обізнаність його та більше розуміння тих духових стимулів, що кидали його в боротьбу.

Українська Галицька Армія, що вже в боях на своїх теренах пережила світлі й темні хвилини, стала на довший час міцною основою боротьби на Великій Україні. Наступ на Київ. Кілька годин у «Столиці Української Держави». Знову відступ. Жахливий тиф...

Пошто це все? — Щоб внести й свою данину в загальну справу будови Української Самостійної Соборної Держави!

*) Див. «Зимовий похід» і «1920. р.»

ЗМІСТ.

Передмова	5
Розділ I. Події на Українських землях в останніх числах 1918. р.	
— Обставини при яких склалося мое призначення	7
— Враження першої стрічі	10
— Обзанайомлення з положенням	12
— Оперативні комбінації під кінець грудня 1918. р.	14
— Переїзд грудневої операції. — Заходи ворога	16
— Оцінка операції. — Висновки, як база до майбутніх оперативних плянів війни	19
Розділ II. Організаційна праця. — Від імпровізації до регулярної Армії.	
— Установлення пляну кампанії. — Заходи по здобуттю ресурсів .	24
— Розвязання вхідних задач	31
Розділ III. Експлоатація ресурсів у нашій лютневій офензиві.	
— Деякі детайлі обстановки	35
— Державна нарада в Ходорові	36
— Деталізація пляну операції й перебіг її до 25. II.	39
— Інтервенція Антанти. — Завішнення зброй. — Припинення переговорів	45
— Розвинення операції в послідувачій фазі. — Наші кульмінаційні здобутки. — Що сприяло їх експлоатацію. — Контрнаступ свіжих ворожих сил. — Висновки	50
Розділ IV. Умотивовання чинів Начальної Команди. Наслідки втручання Антанти в Українсько-Польську війну. Остання фаза боротьби.	
— Загальні тези	57
— Умотивовання оперативних чинів	58
— План Начальної Команди. — Остання фаза боротьби	61
— Тяжкі дні У. Г. А.	63
— Військова нарада в Рівному	64
— Бій в першій половині травня 1919 р.	65
— У. Г. А. в загальній дефензиві	67
— Переговори з Поляками. — Початок нашої офензиви. — Чортків .	69
— Мої звязки з У. Г. А. на Великій Україні	71

ІНШІ ПРАЦІ ТОГОЖ АВТОРА.

„1917—1918. р. р.“ (в друку).

„Зимовий похід“ (передано до друку до Військового Історичного Товариства в Каліші).

„1920. р.“ (виготовлено до друку).

Військовий старшина: шляхи до військової еліти (перше видання вичерпане. Друге видання підготовлено до друку).

Матеріали до військового діла (Військовий Вісник 1928—1929. Берлін).

На чолі Запоріжців (передано до друку календарові Диіпро на 1930. р.).

Російською мовою:

Обученіе молодых солдат, старослужащих и запасных, — 1905. р.

Тактическая подготовка унтер-офицеров, — 1907. р.

Конспект устава полевой службы, — 1908. р.

Программы для боевой подготовки молодых офицеров, — 1914. р.